

چه ند لاپه ره یه ك نه میتز ووی كویه

میتز ووی كویه

www.iqra.ahlamontada.com

مام هه ژار

2011

www.ahlamontada.com

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

چەند لا پەرەيەك لە ميژووی كۆيە

نوسینی مام ھەژار

كۆيە

۲۰۱۱

✓ ناوی کتیب: چند لاپه ره بیک له میژووی کویه

✓ نوسینی: مام مه ژار

✓ تیراژ: ۵۰۰ دانه

✓ سالی چاپ: ۲۰۱۰

✓ دیزاین: سه نته ری لنگه لینه وه و په خشی کویه

چاپ کردی

کۆمه لگهی چاپه مه نێ شه هاب – ده ولێ

له سه ره نه رکێ سه نته ری لنگه لینه وه و په خشی کۆیه چاپ کراوه

له به ریوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان

ژماره سپاردنی (۵۱۹) سالی ۲۰۱۱ ی پیدراوه

پیشکشہ بہ :
گیانی پاکی باوکم و دایکم.
حاجی و دلدارى نہ مر.

پیشہ کی

ئەم کتیبە کۆمەڵیک ووتاری نوسەرێکە کە زۆر بە سەلیقە و وردەکارییە وەك باسو لیکۆلینە وەئە لەسەر شارێ کۆیە و بە تایبەتی لە سەدەئ رابردوو نویسەر و باسەکان هەمەلایەتە لەسەر ژبانی کۆمەڵایەتی و ئابوری و شارستانی و کەلتوری و فەرھەنگی کۆیە نوسراون و بونەتە پڕوانامەئ زۆر چاک و پوخت بۆ ھەرکەسیک بێت خەریکی دیراسەتی راستی میژووی ئەم شارە بێت وە رووھ شارستانیەکی تێدا نیشان کراوھ.

گەر بە ووردی بە باسەکاندا بڕۆیت دەسەلمیندرئ کە کۆیە بئەکی شارستانی کوردستان بوو وە رەسەنایەتی تایبەتی خۆی ھەیە دەوری لە گەشەکردن و پێشکەوتنی کوردستان بوو لە رووی زانست و ئەدەب و ھونەری گۆرانی و موسیقا ئاویتە بوونیکی شارستانی تێدا خولقاوھ.. ھەر ئەوھش وای کردووھ کە خۆپاگر بێت لەبەردەمی زبانی زەمانەئ ناخەزانی و ھەلگری مەشخەلی کوردایەتی و سیاسەت و پێشکەوتن خوازی بێت.

دەست خۆشی لە مام ھەژاری نوسەر دەکەین کە بەراستی باسەکانی بە پێزو دەولەمەندن وە ئەم ھەولە زۆرمەسەلە و روداری میژووی پاراستووھ پیش ئەوھئ بچیتە دنیای لەبیرچوونەوھ و فەوتان بە تیبەپوونی زەمان و نەمانی ئەوانەئ لە بیریان بووھ.. دیارە و ئاشکرایە سەنتەری لیکۆلینەوھ و پەخشی کۆیە کاری سەرەکی ئەم جۆرە باسانەئ.. بۆیە بە سوپاسەوھ پڕیارماندا ئەم کتیبە چاپ بکەین، ئومیدوارین کاکە ھەژار بەرھەمی بە بریشت و دەولەمەندیت ببەخشیتە گەلەکی..

خوا چەپارەمان بدات لەسەر خزمەتی نەتەوھەمان و شارەمان..

صلاح شیخ شرف

لێبەرھراوی ھەننەری لێکۆلینەوھ و پەخشی

کۆبە

جوله که گانی کوردستان چهند تابلویه کی خه ماوی له میژووییکی دوور

پیشکەشە بەو جوله که کوردەوی که دواي نیو سەدە داپران له زیدی
خۆی شەوی نازادی کوردستان هینایەو سەر خانووە شەق و شەرەکی
جارانی و لە بەردەم میحرابە کەیدا خاک و خۆلە کە میچکرد..

رۆژەلەلات لانکە ی سەرەلانی ئاینەکانە.. بۆیە دەبینین
رۆژەلەتیه کان لە سەر یەك ئاین نیین.. تەنانەت له ناو ئاینیکیشدا
چەندین ئاینزاو لیکدانەوی جۆر بە جۆر بەدی دەکریت.. ئایینی
جوله که یەکیکە له ئایینە هەرە کۆنەکانە.

گەلی جوله که به درێژایی میژوو پروو به پروی چەندین کارەسات و
نەهامەتی هاتوو.. مەگەر میژووی گەلی کورد، ئەگینا میژووی هیچ
گەلیکتر به قەد میژووی ئەوان خۆیناوی نییە.. لە سەرەتادا گەلی
جوله که نەیاننوانی دەولەتییکی یە کگرتوو دا بچە زڕینن، ئەوان له چەندین
هۆز و تیرە پیکهاتوون.. هیچ سەرۆک خێلێک ملی بۆ ئەوانیتر کەچ
نەدەکرد، بەلام له ئەنجامی مەترسی دەرەکی. هەر دوانزە تیرەکیان له
سالی (١٠٢٥) شائولی کورە جوتیاریان به سەرۆکی یە کەم دەولەتی
خۆیان هەلبژارد.

له سەدەوی حەوتەمی (پ. ز) ئاشوریەکان پەلاماری خاکی (کەنان)
یان داو سەدان جوله که یان قەتل و عام کرد.. هەزارانیشیان به دیل

گرت و دهره دهریان کردن.. تهورات بهم شیویه باس له جوهر کان دهکات (له سهدهی ههوتهم.. پاشای ناشور سامیره ی گرت، ئیسرا ئیلیه کانی بۆ ناشور راگواست، له ههلا و سهرو خابوو رووباری گوزان و چیاکانی میدیا نیشته جیی کردن).

له کۆتاییه کانی سهدهی نۆزده، کتیییک به ناوێشان (دهولتهتی جوله که) له لایه ن دکتۆریکی جوله که ی شاری قییه ننا به ناوی (تیۆدۆر هیرتزل) نووسرا.. ئەم کتیبه تا هه نۆکه به تهوراتی دووه می بزوتنه وه ی زایۆنی ده ژمێردریت.. (هیرتزل و حاییم وایزمن) رۆلی گرنگیان له دامه زاندنی دهولته تی جوله که بینی.

له سالی (١٩٤٨) جوله که کانی هه موو عێراق به کوردستانیشه وه له کۆچنکی به کۆمه لدا، تا سالی (١٩٥١) نزیکه ی (٦٥٨) هه زار که سیان به ره و ئیسرا ئیل خاکی به لێن پێدراو (أرض الميعاد) کۆچ پێکرد.

گەلیکی زیندوو

بهشی هه‌ره زۆری جوله‌که‌کانی کوردستان نیشته‌جیتی شاره‌کانی
زاخۆر نامیدی و ئاکری و دهۆک و هه‌ولێرو سلێمانی بون.. جگه‌ له‌وه
ژماره‌یه‌ کیشیان له‌ شارۆچکه‌ و گونده‌کانی کوردستان بلۆ بونه‌وه..

کۆیه‌ یه‌ کێکه‌ له‌و شارانه‌ی هه‌ر له‌ زووه‌وه‌ که‌مینه‌یه‌کی ئایینی
جوله‌که‌ی تێدا ژیاوه‌.. ئه‌وان به‌ زۆری له‌ کۆنه‌ قه‌لاتی گه‌رپه‌کی هه‌واو
بون، هه‌ر له‌ وێش (که‌نیشته‌) یان هه‌بوو، پێش سه‌د و په‌نجا سالیکیش
له‌مه‌به‌ر، چه‌ند مالتیکیان گواسته‌وه‌ گه‌رپه‌کی به‌فری قه‌ندی
ده‌روپشتی مزگه‌وتی (حه‌تک و گه‌رموک).. پێشان ده‌گوت گه‌رپه‌کی
جوله‌کان، به‌ هه‌مان شێوه‌ له‌ وێش (که‌نیشته‌) یان هه‌بوو.

زمانی جوله‌که‌کان زاراوه‌یه‌کی رۆژه‌لاتی ئارامیه‌.. واتا به‌ هه‌مان
زمانی ئاشوری و کلدانی ده‌دان، جگه‌ له‌وزه‌مانه‌ جوله‌که‌کان زمانی
کوردیشیان زانیوه‌، به‌لام هه‌رگیز له‌ بۆته‌ی فه‌ره‌نگی کوردیدا
نه‌توانه‌ته‌وه‌.. به‌ ده‌گه‌من نه‌بی ئه‌گینا هیچ جوله‌که‌یه‌ک خاوه‌نی زه‌وی و
زار نه‌بووه‌، ئه‌وان هه‌میشه‌ خۆیان به‌ میوان زانیوه‌، چونکه‌ ئاینه‌که‌یان
به‌ ئێنی گه‌رانه‌وه‌ی خاکی ئیسراییلی پێداون.

جوله‌که‌ له‌ سه‌ر ئاستی دونیادا به‌ زیره‌ک و ده‌ست ره‌نگین ناسراون..
ده‌یان (زاناو فه‌یله‌سوف و بیریار) یان لی هه‌لکه‌وتوه‌، له‌ کوردستانیش

نیش و کاری زهرهنگه‌ری و دارتاشی و خمچیتی و وهستای خانوو به‌ره‌یان
 قۆرخ‌کردبوو.. هه‌ر به‌ هۆی شاره‌زایی و دلتسۆزیان له‌ کاره‌کانیاندا
 هه‌میشه‌ بازارپیان له‌ هه‌رمین دابوو.. جگه‌ له‌و کارانه‌ی سه‌ره‌وه
 بازرگانی توتن و خوری و مازوو و که‌تیه‌و وه‌نه‌وشه‌ له‌ نیوان کۆیه‌و
 شاره‌کانی وه‌ک.. (موسلو به‌غدا) له‌ لایه‌ن نه‌وانه‌وه‌ ده‌کرا.. پیم وایه‌ نه‌و
 سه‌رده‌مه‌ی که‌ کۆیه‌ ناوه‌ندیکی بازرگانی مه‌زن بووه‌ له‌ ناوچه‌که‌،
 هۆیه‌که‌ی بۆ چوست و چالاکی نه‌و درکاندارو بازرگانه‌ جوله‌کانه‌
 ده‌گه‌ریته‌وه‌.

جوله‌که‌کان له‌ نیوان خۆیاندا زۆر کۆک و ته‌با بوون.. هه‌سودیان به‌
 یه‌کتر نه‌بردوه‌، ده‌ستی یارمه‌تیان بۆ یه‌کتر درێژ کردوه‌.. نه‌مان بیستوه‌
 خیانه‌ت له‌ یه‌کتر بکه‌ن، له‌گه‌ڵ نه‌وه‌ی ده‌وله‌تی ئیسرائیل له‌ جوله‌که‌ی
 زیاتر له‌ (١٥٠) وولات پینکه‌اتوه‌و به‌ (٨٥) زمان و زاراوه‌ی جیا جیا
 ده‌دوین، له‌گه‌ڵ نه‌وه‌ش دا به‌ یه‌کیک له‌ وولاته‌ هه‌ره‌ به‌هێزو پته‌وه‌کانی
 نه‌م جیهانه‌ دینه‌ نه‌ژمار.. پیده‌چی په‌یوه‌ندی جوله‌که‌کان له‌گه‌ڵ هه‌ر
 یه‌ک له‌ موسلمان و دیانه‌کان باش نه‌بوویت، به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی، به‌
 هۆی نه‌و ده‌مار گیریه‌ ئاینیه‌ی موسلمانانه‌وه‌ به‌ چاوی سووک و نا
 دۆستانه‌ سه‌یر ده‌کران، له‌ هه‌ندی شوین توند و تیژیان به‌رامبه‌ر کراوه‌،
 هه‌تا دوینی هه‌ندی ده‌سته‌واژه‌و ده‌ربیرینی نه‌و زه‌مانه‌ له‌ ئارادا‌بوو، که‌
 باسی له‌ پینکه‌ی جووه‌کان ده‌کرد.. وه‌کوو (هینده‌ی جوێک لیی پارامه‌وه‌)

يا خود (دهلتي جولەكەيه) يا خود (له ناو جوان بخۆر له نار ديانان
بخەوه).

جلو بەرگی ژنو پیاوی جوو، هەرگیز لە گەڵ پۆشاکي کوردەواری
ئەو سەردەمە جیاوازی نەبوو. ژیاڤیان خۆش و شارستانیانه بوو، پاک و
خاویڤ و رەوشتیان بەرز بوون. لە گوشت فروشه موسلمانەکان گۆشتیان
نەکړپوه، بەلکۆ (مالم) خۆی سەرپەرشتی گوشتاری کردووه. بواړی
گوشتاری نەخۆش و برینداری نەداوه. (موشی و ئیسحاق و نەسیم) لە
ماله جووه کانی سالانی چله کانی کۆیه بوون.

له کاتی مردنی یه کێکیان خواردنی سالتیکی مردووه که ده‌درایه
ماله هه‌ژارێکی خۆیان. جووه‌کان به گشتی ژماریه‌ک جه‌ژنو بۆنه‌ی
جیا جیاڤیان هه‌بوو وه‌کو، جه‌ژنه‌کانی نه‌ورۆزو فه‌تیه‌و سه‌للی حوتی و
که‌پره‌شینه - جه‌ژنی که‌پره‌شینه یه‌کێک بوو له جه‌ژنه بایه‌خداره‌کانیان،
لهم جه‌ژنه‌دا که‌پریکیان دروست ده‌کردو به‌ مورتک رازاندویه‌ته‌وه،
جوهرها میوه‌ی وه‌زی پاییزیان پێدا شوپ کردۆته‌وه و خواردنو
خواردنه‌وه‌یان ئاماده‌ کردووه، ئەو که‌پره‌شیان تا یه‌که‌م بارانی پاییز
هێشتۆته‌وه. لای ئێمه‌و مانیش به‌ هه‌ول بارانی پاییزان
ده‌لێن. (که‌پره‌شینه) که‌واتا بارانی په‌ره‌ ئهم رۆ و روه‌مه‌ به‌ بۆنه‌ی رزگار
بوونی هه‌زره‌تی (موسا) یه‌ له ده‌ستی فیرعه‌ون و خۆشاردنه‌وه‌ی له‌ نار
مورتکان.

وهرزیکى تووره

چەند برینىكى بە سوتیە ، خەمىكى تالۆ قورسە ، كەسێك هەموو تەمەنى خۆى و بابو باپیرانى بە خوشى و خەمەكانىيەو، رەنج و عارەقە و ئەوینى لە گەڵ بۆنى خاكێك ئاوتە بووبى لە چركەيە كدا هەموو هیواو خۆزگە كانت، یادەوهرى و خەونە كانت بۆنە كۆلۆ راپینچت كەن، بەروە كۆچىكى سوورو یە كجارەكى.

بەشێكى زۆرى جولە كە كانی كوردستان، كە خۆیان لە (۳۰-۴۰) هەزار كەسێك دەدا.. لە سالى (۱۹۴۹) تا سالى (۱۹۵۱) بە چەندین كۆچى بە كۆمەڵ بەرەو ئیسرائیل كۆچیان كرد، جگە لەو جولە كانەى كە بە هۆى ژن و ژنخوازیەو مانەو، یا خود ئەوانەى برۆیان بە ئیسلام هینا.. تا ئەمڕۆش بەم خەلكانە دەلێن (بن جوو).. جووەكانیتر هەموویان لە رینگەى توركیا، یا خود لە رینگەى ئێرانەو بە یە كجارى كوردستانیان بە جێهێشت.. بە رۆشتنى جووەكان بۆشاییەكى گەورە لە چالاكیەكانى ئابورى و كۆمەلایەتى و بازرگانى و هونەرى لە كوردستانی عێراق دروست بوو..

ئىبراهیم پاشای بابان كاتى بناغەى سلیمانى داناوو لە قەلا چووانەو هاتۆتە ئەوى.. بۆ رێكخستو ر گەشە كردنى ئەمارەتەكەى دەیان و سەدان خێزانى جولەكەى لە ناوچەى قەرەداغەرە هینایە

سلیمانی، چونکه دهیزانی جوله که کان له بواری بازرگانیدا زور شاره را،
 زیره کن.. له کاتی کۆچکردنیان هه رچی زیرو زیوو مولک و سامانیان
 هه بوو هه رزان فرۆشیان کرد، دهسه لاتداران دهستیان به سه ر زۆربه ی
 پێداویستیه کانیاندا گرت.. له گه رمه ی نه و ده ست به سه راگرتن و
 هه رزان فرۆشیه دا، به ئیسلامه کانیان گوتوه: نه مپۆ ئیوه مائی ئیمه
 به تالان ده بن، ده بی سبه ی کی مال و حالێ ئیوه ببات؟ ئیستا هه موو
 نه وجوه کوردانه ی له کورده ستانه وه کۆچیان بۆ ئیسرا ئیل کرد، که خۆیان
 له (۳۰) هه زار که س ده دا، له چه ندين ئۆردوگا (مستوطنات) دا ده ژین،
 له کاتی هه لمه تی هه لبژاردنه کاندا ئاوریان لیده دریتوه.. به شی هه ره
 زۆریان دابو نه ریتی کورده وارییان پاراستوه.. له هه ندی ماله کاندا
 گوێ له گۆرانی و موزیکی کوردی ده گرن و له ناو خۆشیاندا به هه مان
 شیوازی جاران ده دوین، له دوای راپه رینیش ژماره یه کیان به سه رده ان
 گه رانه وه کورده ستان.

تېروانىنىڭ خېرا ئە ستاتىكى مۇسقىا

زانبارىيە كانى مۇزىكا دەرىجىسى مۇسقىا بۇ نوسىنى فەيلەسوفە
يۇنانىيە كان دەگەرتىشە، ئەگەر چى لەو نوسىنانەدا رەسەنايەتى
مىتۇدى زانستى كەمتر بەدى دەكرى.. لەگەل ئەوش ئەم نوسىنانە بە
سەرەتايەكى چاك و سەرچاويەكى دەولەمەند دەژمىردىت بۇ كەسانىك،
كە بىانەوى لىكۆلىنەو شەرەزايى لەو بوارەدا بە دەست بىنن.

كاھىن و پىاوە ئاينىيە كانى مىسر، ھەمان بىراى يۇنانىيە كانىيان
ھەبوو، جگە لەو ئەو تەرەزە بىر بۆچونە لە رۇژھەلاتىش ھەبوو.. بەلام
چاكەى يۇنانىيە كان لەو دەبوو، كە تىورە كانى مۇسقىاى پىش خۇيان
رىكخستوو.. لەو سەردەمەدا بە شىتويەكى نىمچە ئەفسانەى سەيرى
مۇسقىا دەكرا بەو پىنيەى مۇسقىا جۆرە ھونەرىكە خاى جوانى (موزى)
دايەنارە.

ھۆمبۇس لە ئۇدىسەدا دەلى:

((گۆرانى بىژەكان نىكتىن كەسن لە دل و دەرونى خوداوندەكان،
خا بەھرى دەنگ خۇشى پىبەخشیون، ئەك بەتەنھا بۇ ئەوئەلى
خەلكى پى خۇش بكن، بەلكو بۇ گۆرپىن و چاككردىنى رەوشتى
خەلكىش)) گۆرانى و مۇسقىا وەكو ھەموو بابەتەكانى دىكەى ھونەر
لەسەردەمى ئەفلاتوندا گەشەى كىردبوو، چونكە ئەو لەھەموو كەسىك

زیاتر درکی بەرپۆلێ کۆمەلایەتی ئەو ژانرە کردبوو. بۆیە وەزیفەیەکی
 ئەخلاقیشی خستبوو ئەستۆی ھونەرەندان. وەکو لەھەندی سەرچاوە
 میژووێ کەنەو ھاتوو، لەھەندی ھەریم و ناوچەی یۆنان، یاسای بەزۆر
 فێرکردنی مۆسیقا تا تەمەنی (۳۰) ساڵ ھاوڵاتیانی دەگرتوو. ..
 ئەفلاتون سەرەرای ئەوێ خزمەتێکی گەورە بە ئەبستمۆلۆجیای
 مەرفایەتی کرد، لەھەمان کاتدا ھەولێ نووسینەکانی بۆ پێشخستنی
 ھونەر، چی لەو کەمتر نەبوو، بۆیە لەھەر نووسین و توێژینەوێکی
 فەلسەفە (جوان ناسی / ستاتیک) ، بەوپەری بایەخووە سەیری
 ھەولەکانی ئەو مەژووە مەزنە کردی، پەیدا بوون و ئەرکی کۆمەلایەتی
 مۆسیقا و گۆرانی لەگەڵ پەیدا بوونی مەژووە سەریان ھەلداوە. سەرەتا لە
 نامیزی سروشتووە نەشوئای کردوو و تەعبیری لەترس و سەرسورمان و
 ھەلچونەکانی مەژووە کردوو، ھەرۆ کو چۆن شارستانیەت بەھەول و
 رەنجی ھەموو گەلانی دۆنیا ھاتۆتە دی، ھونەری بە گشتی بەری رەنجی
 ھەموو میلەتانی دنیایە، ھەرنەتەوێک بە پێی گونجانی باری ئابووری
 و فەرھەنگی و کۆمەلایەتی خۆی، کەم تا زۆر لەو بوارە میژووێیەدا
 بەشداری کردوو. دیالۆگ و نزیکبوونەوێ شارستانیەتە جۆراوجۆرەکان،
 نۆتە مۆسیقای ھیناکایەرە، داھینانی چەنیدین نامیزی مۆسیقی وەک
 قانۆن و گیتار و عوود و سازێ لێکەوتەو. کەنێسە مەسیحی
 چەندین نامیزی تری وەک ئۆرگ و پیانۆ ھینابەرھەم. میژوو نووس و

زانایان پشیمان وایه ، تینکرای گهلان موسیقایان لا پیروز بووه.. هه موو
 نایینه کانیش سروودو ئاوازیان له په رستگاهو بۆ خواوهنده کان داناوه .
 موسیقا وهکو (وایت وایتمان) باسی لیتوه کردووه، نه ویه که
 نامیره کان له ناختا به ناگای دینن، موسیقا تاقیکردنه وهی ژیاانی
 روژانهی خه لکه . سه دای هیوار ململانیی نازاره کانی مرۆشه ، به راستی
 هونه ریکی سیحر نامیره، توانای شۆربوونه وهی نار قولایی جهسته و
 دهروونی مرۆشی هیه ، ته نانه ت دهسه لاتیشی به سه ریا دهشکی،
 ئاوازی که له چوارچیویه کی گونجاو و به پیتی کیشیکی دیاریکراو
 دارپژراوه، که هه موو ههست و سۆزی تیدا به رجهسته دهبی، وهکو بن
 جۆسۆن دهلی : هونه ر دوژمنیکی هیه ته ویش نه زانینه، نه و په یشه
 پرشنگداره زیاتر له سه ر هونه ری موسیقا پراکتیزه ده کری وهک، له
 بواره کانی تری هونه ره جوانه کاند، چونکه نه و ههست به خوشی کردن و
 چیژو کارلینکه سایکۆلۆجیهی ترپه کانی موسیقا له دل و دهروندا جیتی
 دیلن هیچ جۆره هونه ریکی تر، نه و خوشی، جوانیه مان پینابه خشن.. هه ر
 نه و ههست و سۆزه خاوینه یه رای له فدیله سوف و پیاوانی ئایینی و
 سیاسه تمه داران کردووه، به گومان و نیگه رانییه وه سه پیری رۆلی موسیقاو
 دایینه رانی بکه ن .

چالە بەفرەکانی کۆیه

هه موو شتێك له م جیهانه له گۆرانی دایه ی و ده جوتی و به رو پیش ده چی.. تاقیکردنه وه ی رۆژانه و پیشکه وتنی زانست و دیالکتیکی میژوو نه وه مان بۆ درده خه ن، که هیچ شتێك و دیارده یه ك به در نییه له یاسا کانی گۆرانی که شه سندن.. با هۆزی نه م پیشکه وتنه به تایبه تی له م سده یه ی دوایدا هه ژمونی به سه ر هه موو گۆشه و که نارێکی نه م جیهانه دا هه بووه.

به شیوه یه ك نه مر ١ جیهان بۆته گوندیکی بچوک به هۆی ته کنه لۆجیا و نامیره کانی په یوه ندی کردنه وه.. ییگومان نه م گۆرانی کاری و ئالوگۆرانه که م تا زۆر هه موو کۆمه لگه کانی گرتۆته وه.. جا نه و کۆمه لگه یه له جهنگه لستانی نه فریقیا یا خود له دۆله کانی (هیمالایا) بیته..! گه ر لا په ره کانی میژووی نه م شارۆچکه یه هه لبه ینه وه، یا خود گوی بۆ خه لکانی به سالا چوو شل بکه ین.. به راوردیان بکه ین له گه ل واقیعی نیستای کۆیه هیچ گومانیکمان لا نامینی که گۆرانی و پیشکه وتنیکی ئاسۆیی و ستونی هه موو شاره که ی گرتۆته وه.. به تایبه تی له ماوه ی حوکمرانی خۆماتییدا.. پیش نه وه ی ووزی کاره با بگاته نه م شاره دانیشتوانه که ی ته نها ئوی کانیاره کانی هه مامۆکیان بۆ خواردنه وه به کار ده یینا، هه لبه ته نه م ئارهش وه کو

ناوی کانیاوه‌کانی کویتستان ساردو زولال نه‌بوون، بویه دانیش‌توانی
کویه بیریان له‌وه کردووه.. که زستانان به‌فری چیاکان له‌چالان گل
بدنه‌وه تا وه‌رزی گه‌رما بیپاریزن.. نه‌م کۆکردنه‌وه‌ی به‌فری زستانان
گۆشه‌یه‌کی بچووکی ژیا‌نی شاره‌که پینک‌دینی، با به‌یه‌که‌وه زوومی
چاومان بجه‌ینه سهر تابلویه‌کی به‌ره‌نجو ئاره‌قه نه‌خشینراوی
سهرده‌میکی زووی کویه.

پیش به فر بارین

له وهرزی پاییزهوه خاوهنی چاله به فره کان سهرقالتی خاوین کردنه وه
ئاوه دانکردنه وهی چاله کان ده بون.. هدر که به فر ده باری ئیتر ته وه وه کوو
سعاتی سفر وابوو بۆ خاوهنی چاله به فره کان بۆ ده ست به کاربون.
سهرتا له ناو شار بانگه وازیان بلار ده کرده بۆ به کریگرتنی
کریکار، وه کوو زانراویشه هدر چاله به فریک پیوستی به سی تا چل
کریکار هه بووه.. جگه له وه نانی نیوه پۆیان که پیکهاتبوو له نانو
دژاوو خورما له سهر خاوهن کار بوو.. هندیك له چاله به فراننه تاکوو
تهم رۆژگارهش نیشانه یان به سهر لوتکه و سنگی باواجی هدر دیارن، که
ده که ونه رووکاری تهو دیوی چیاوه.. واتا ده پواننه ناوچهی دلرپیتنی
خوشاوهتی چونکه تهم رووکاره به دریتژیی رۆژانی وهرزی زستان که متر
هه تاو ده یگریته وه... به ناوبانگترین خاوهن چاله به فره کان ته مانه ی
خواره وه بون:

- ۱- حه ماغای کۆیه.
- ۲- صالح ئاغای ئۆمه ر ئاغا.
- ۳- ره فیک ئاغا.
- ۴- ته سعه د حاجی عییدین.
- ۵- مسته فا خدر باوه کری.
- ۶- ره زای مام یه حیا.

وه کوو ۰ گیتړنده به فری (صالح ناغا) له هه مووان زیاتر هه رمینی
 له سره بووه، چونکه به فره که ی له کار کوزت خاوین ده کرده وه.. کرپی
 روژانه ی کریکاره کانیش وه کوو یه که نه بوو، نهو کارگه رهی به بیل به فری
 ده خسته ناو چاله وه روژانه که ی سی تا چل فلس بوو.. وه لی نه وانه ی
 به فریان به کوژ ده کیشایه ناو چاله وه روژانه یان په غا فلس بوو، جگه
 نهو کریکارانه ی به بیل و به کوژ به فریان ده خسته نار چاله وه هه میسه
 هشت تا ده کریکار به فری نار چاله که یان ده په ستایه وه.. گهر به فر زور
 بباریبوایه چاله که به دوو روژ ته ژی ده بوو به فر کم بباریبوایه نه و به
 سی روژ پر ده بووه. دوا ی نه و هی چاله که پر ده بوو له به فرو ده په ستایه وه،
 نینجا نوره ی داپوشینی ده هات.. سهره تا سی تا چوار ته نه که خوویان
 له سره به فره که بلاو ده کرده وه.. پاشان چینیک چرویان له سره راده خست،
 له سره وهش به نه ستورایی نیو مه تر به خوژ داده پوشره بزو نه و هی
 هه ناسه نه دات و بیته هوی توانده وهی به فره که.. به لای خواره وهی
 چاله که وه جوگه یه کی باریک دروست ده کرا تا نهو به فراوه ی له چاله که
 ده هاته خواره وه شوپیتته وه.. نه مهش کاروانچی و راوچییه کان سوودیان
 لیډه بینی.

بەفرى سىپى و سارد بۇرۇشى گەرم

زۆربەمان لەسەر ئەو يەك دەنگىن كە بەفرى سىرۇشتى تەندروست ترە
لە سەھۇلى كارگەكانو بەفرى ناو سەلاجەكانى مالان.. لەگەل دەست
پىنكردنى وەرزى گەرما، خاوەن چالە بەفرەكان لەگەل بانگى بەياندا دەبوو
لەسەر چىا بونايە بۇ ئەو بەفرەكە بە فىنكى بگەيەننە شار.. دواى
ئەو خۆل و چرۆى سەر چالەكانيان لادەدا، لە لای خوارەو چالەكە بە
مشار بەفرەكەيان لەسەر شىو قالى بەفرەكانى كارگەى ئەمرۆدەبريەو .
ئىنجا دەيان گواستەو سەرپشتى ولاغان ، كەھەر يەكىتيان چوار قالى
لېبار دەكرا، دواى ئەو چالەكانيان دادەپۆشەو كاروانى ولاغان بەرەو
شار شۆر دەبوو، خەلكىش كە دەيانزانى بەفر گەشتۆتە بازار . ھەريەكە
بەپىتى پىويستى خۆى بايى فلسىك تا عانەيەك بەفرىان دەكرى و
دەيانبردەو مال . لەمالەو ەش ئەو بەفرە خاوين و جوانەيان بەكار دەھىتا
لەناو دۆو ماستار شەربەتى مېوژ وھەنارى بېفيلەو... جگە لە
دانىشتوانى كۆيە كە لەو سەردەمەدا بەژمارە كەم بوون ، چونكە ھەر لە
چوار گەرەكە كۆنەكەى كۆيە پىنكەتبوو، خەلكى دېھاتەكانى فەقييان و
كىلەخوارەو تۆبزاوا و ھەرمۆتە و شيلەش ئەو بەفرەيان دەكرى .
دروستكردنى سەھۆل لەوچالە بەفرانەدا مارەيەكى دوور و درىژى خاياند
، تا ئەو رۆژى بەھۆى كارەباو كارگەى سەھۆل . ياخود لەريگەى
سەلاجەى مالانەو بەفرى دەستكر پەيدا بوو . ئىدى وورە وورە ئەو
دياردە جوانە پاشەكشەى كرد لەبەردەم جىھانگىرى و تەكنەلۇجىادا خۆى
رانەگرت و نەما .

سەرئەج

چەند قسەيەك ئەسەر وانەي تاييەتى

ھەر كەس ئىك سەرئەجى دابىي ئەپزۇسى پەرورەدە و فېر كەردن
لە ھەر ئىمى كوردستان بە تاييەتى لەم چەند سالى ئە دوايدا ، بەبى سى و
دو كۆمەللىك رووداو و ديار دەي نىگە تىف لە بەر دەميدا راست دەبنەو
، لەپىش ھەمويانەو دابەزىنى ئاستى زانستى مامۇستايان و
خوئىندكاران و شىواندى شىوازەكانى پرۆگرام و كايەكانى پەرورەدە و
بلاوبونەو (قۆپىيە) كەردن لەناو خوئىندكاراندا بە شىوازي جۆراوجۆر و
تەشەنە كەردنى پەتاي (وانەي تاييەتى) . ئەوئەي مەن لىرەدا مەبەستە
ديار دەي (وانەي تاييەتى) يە ، چونكە ھەر بە تەنيا پەيوەندى
بە خوئىندكارانەو نىيە ، بەلكو سەرئەشەيەكى گەورەشى بۆ كەش
و كاريان دروست كەردو ، جارەن وانەي تاييەتى ھەبوو ، بەلام ئەك وەكو
ئەوئەي كە ئىستا ھەيەو بارگرايەكى قورسى خستۆتە ئەستۆي
ژماريەكى زۆر لەو خىزانانەي كە مەندالەكانيان وانەي تاييەتيان پى
دەوترىتەو . ئىستا وانەي تاييەت بۆتە لاسايىكەردنەو و دروست بوونى
تەنگۆي ئابوورى لەناو خىزانەكاندا كە لە بنەردەدا ئەو خىزانانە
بە دەست دەردى نەبوونەو دەنالىن . پشوى ھارەن بۆ ئەوئەيە
خوئىندكار لەو وەرزەدا بەسپتەو دواي ئەوئەي سالىكى پى لە كۆشش و

ماندوویه تی به رنده کات و نهك لهو گهرمایه داو بی حسانه وه بچیتته نار
 سالتیکی نویی خویندنه وه . به داخه وه ئیستا نهو (وانه تاییه تیانه) بز
 هندی لهو ماموستایانه بووته کاریکی بازرگانی ، ته نانه ت
 رینگه یه کیش بۆ خو دهوله مهنه کاردن له سه حسابی توپژی
 خویندکاران، که خویندکار خو می شه خو ره له سهر خیزانه کان ،
 به داخه وه ئیستا هندی لهو ماموستایانه وانه ی تاییه ت ده لینه وه
 به شانازی وه باس له وه ده کن ، که به و پاره یه سه یاره یان کریو وه ، من
 نه مسال مندا لیکم له پۆلی شهش ده خوینی . داوای نه وه م لینه کات
 ماموستای تاییه تی له (سی) وانه بۆ بگرم ، واته ده بی (۹۰۰)
 هزار دینار بۆ نهو سی وانه یه پهیدا بکه م ، بۆ زانیارتان هندی لهو
 ماموستایانه ، گوايه پسپۆرتن له چار ماموستای تر ، داوای (۵۰۰)
 هزار دینار ده کن بۆ هه ر وانه یهك ، جاوهره فه رمان به ریکی نه گبه ت
 چۆن ده توانی نهو بهر پاره یه پهیدا بکات ؟ . بۆیه لیسه دا کۆتایی
 به سه رنج و تیپینییه گانم ده یینم . بهو ئومیده ی وه زاره تی په روه ره
 بریارێك ده ربکات بۆ نه هیشتنی نه م دیارده یه .

جوانی وهه ئۆیست له تیپی هونهری چهوساوهکان

ئەو کاتە شۆرشى نوێی گەلە کەمان بەرەبەراییەتی یەکیەتی
نیشتمانی کوردستان هەلگیرسا، هەر بەتەنیا شۆرشىکی چە کداری
نەبوو، کە دروشمی بە دەستەینانی هەندێ ئامانجی کوردی بەرز
کردبیتەوه، بەلکو ئەو بزوتنەویە لە پووی جیهان بینی و رێبازو
ئامانجەوه جیاوازی لە گەل هەموو راپەرین و شۆرشەکانی تری
گەلە کەمان هەبوو، لە هەمانکاتدا بنچینەى رێنسانسیکی نەتەوهی
لە کۆمەلگەى کوردەواری دارێژرا....! کاتیەک یە کەم مانیفیستی
سەرھەڵدانی خەباتی چە کداری لەسالی (١٩٧٦) بلاو بۆوه، ئەو
پەیامە وەکو چرایەك وابوو، کە شەوی دەبجوری کوردستانی رووناك
کردەوه، سەرەرای ئەوێ دامەزراندنی (ی.ن.ك) وەلامیکی لۆژیکی و
پڕەپیتی رۆژگاری دواى هەرس بوو، قوتابخانەیهکی مەزنی ھۆشیار
کردنەوه و پێگەیانندی مرۆفی کورد بوو بەباوەری پیشکەوتن خوازی و
دیموکراسی، ئیتەر پەیتا پەیتا خەلک رووه و باوەشی گەرمی چیا
سەرکەشەکانی کوردستان رینگایان گرتەبەر، لەسالانی یە کەمی
شۆرشەوه دەیان هونەرمەند و رووناکبەر و ئەندازیار و ھتد.. چوونە
ریزەکانی شۆرشەوه، ھەریەك لەوانەش لە ئاستی خۆیان و لەو کەش و
هەوایە ئازادیەى شۆرشدا بە چالاکی و نوسینەکانیان گۆلزاری
شۆرشیان رازاوەتر کرد، ھەمووشمان دەزانین یەکیەتی نیشتمانی

له سهره تاي شۆرشه وه بايه ختيكي گه وري به لايه نى هونري ۱ رولاكه رى
 دابوو، له سهرده مى خه باتى شاخدا ته نيا زمانى گولله و ناگر زال
 نه بوو، به لكو بايه ختيكي زۆريش به لايه نى هزرى ده درا ، له چاپخانه كانى
 شه هيد جه عفر و شه هيد ئيبراهيم عه زۆدا خونچه ي به ره ه مى ده يان
 نوسهر و ئه ديب گه شانه وه ... له چياكانى كوردستانه وه چهند تيبكى
 موزيك چاويان هه لته ينا ، كه به قورگ و په نجه كانى ده ستى ژماره يه ك
 هونه رمه ندى به هه لويست ، گۆرانى و ئاواز و سروده كانيان ده كرده
 ديارى بۆ جه ماوه ر و پيشمه رگه له پينناو راماليني په يكه رى
 ديكتاتوريه ت ... به پتي نه وه ي له و سالانه دا پيشمه رگه ي تيبى (٩٣) ي
 كۆيه بووم ، سه ره راي نه وه هاوكارى كى نزيكى تيبى هونهرى
 چه وساوه كانيش بووم ، بۆيه ليته دا به پتي بيه وه رى و زانياريه كانى خۆم
 تيشكينك ده خه مه سه ر تيبى هونهرى چه وساوه كانى سه ره تيبى (٩٣)
 ي كۆيه .

تیپی (۹۴) ی گۆیه

یەکیڭ لە تیپە کاراكانی (ی.ن.ك) بوو ، كە رۆلئێکی گەورە ی
بینی لە بەر بەرەكانیی رژی می بە عس . شەهید شەمال كە بوو
لێ پڕسراوی ئەم تیپە ، سەرلەنوێ تیپە کە ی بەشی یوێه کی رێکوپێک
رێکخستەو ، رۆلئێکی گەورە ی لە توندوتۆڵکردنی پەییوێندی هیزی
پیشمەرگە بە جەماوەرەو بین ی . کاک شەمال جگە ئەو ی کادی رێکی
هەرە باشی بواری سەربازی و جەماوەری بوو . هاوکات پیاویکی هونەر
دۆست و خۆشەویستی پیشمەرگە و جەماوەر بوو ، لە بەر ئەو تیپی
هونەری چەوساوە کان بە بی هیچ گرفت و کۆسپێک چالاکیه کانی خۆ ی
دەنواند .

چۆن تىپەكە پىكەت ؟

لەسەرەتاي سالى ۱۹۸۲ دەستەيەك پىشمەرگەي ھونەرماندو ھونەردۆست رىككەوتن لەسەر دامەزراندنى تىپىكى ھونەرى (موزىك) وشانۇ | كاتىك بىرۆكە كەمان خستە پىش چارى كاك شەمال | زۆر بەسنگ فراوانى قبولى كردو بەلىنى پشتىوانىكردنىشىدا . لىرەدا جىي خۆيەتى باسى ئەر راستىە بكەم ، كەلالۇ رەنجدەر بزوينەرى تىپەكە ھەويتى زۆربەي بەرھەمەكانى بو . لەراستىدا لالۇ كۆمەلىك بەھرى ۋەكو . شىعر نوسىن ، وتارىيىژى تىدابو ، كەجىاي دەكرەۋە لە دەوربەرەكەي خۆى ... بەھۆى ئەۋەي زۆربەي ئەندامانى تىپەكە ھەئالى كۆمەلەي رەنجدەران بوون ، بۆيە بەشى ھەرە زۆرى بەرھەمەكانى مۆركىكى چىنايەتى پىئو بو ، ئاشكرايە ئەو تىپە لە زروفيكى سەخت و دژواردا ئىشى دەكرد . ھەرچەندە ستودىو و شانۇي نەبو ، بەلام لە رووبەرىكى فراوانى خاكى كوردستان نمايشى شانۇي پىشكەش دەكرد ، چەندىن بەرھەمى سرود و موزىكى تۆمار كرد لەبەر زروفي شەر و مەلمانى . پىشمەرگە ھەمىشە لەھوجۇلدا بو بۆيە جار ھەبوۋە كارى شانۇي لەناۋ مزگەوتدا پىشكەش بە پىشمەرگە و جەماۋەر كراۋە ، تەننەت لەناۋ پاشكۆى | ەدرەبانەي (تراكتور چالاكى كراۋە ، جارىكيان لە گوندى (مېۋەي) بنارى كۆسەرت ، ھەرىكى تۆمار كردنى كاسىتتىك بووين ، بەلام لەبەر زەپىنى گويدىرژ

و ده‌پړنی سه‌گ کاره که مان بۆ ته‌واو نه‌کړا - وه‌کو له‌به‌راییه‌وه
 ناماژه‌مان پېدا، چالاکیه‌کانی تیپی هونه‌ری چه‌وساوه‌کان له‌ سنووری
 تیپی (۹۳) ی کویه قه‌تیس نه‌کړابو ، به‌لکو به‌رهمی هونه‌ری خوی
 پېنځکه‌ش به‌ جوتیاران و پېشمه‌رگه‌کانی ناوچه‌کانی مه‌رگه و
 خوشاره‌تی و قه‌لاسیوکه و نارچه‌ی جافایه‌تی ده‌کرد . ناهه‌نگه‌کانی
 گوندی چیوه و بۆگد و سه‌رگه‌لو و شارستین و باليسان له‌ ناهه‌نگه
 سه‌رکه‌وتووه‌کانی ئه‌م تیپه‌ بوون ، جینی خویه‌تی لیږده‌ا یه‌کینک له‌
 بیره‌وه‌ریه‌کانی ناهه‌نگی جه‌ژنی نه‌وروزی سالی (۱۹۸۳) بگېرمه‌وه ،
 تیپی هونه‌ری چه‌وساوه‌کان به‌ بۆنه‌ی چه‌ژنی نه‌وروزوه‌ نمایشیکي
 شانویي له‌ مزگه‌وتی گوندی (چیوه) سازدا، که ژماره‌یه‌کی زوری
 پېشمه‌رگه و دانیش‌توانی گونده‌که ناماده‌ی بوون، له‌ یه‌کینک له‌دیمه‌نه
 کۆمیدیه‌که‌ی ئه‌و رۆژه ، بیژه‌ری ناهه‌نگه‌که (عریف‌ الحفل)، هه‌قال ( )
 هه‌لو سه‌عید (بوو . (هه‌لو) ده‌ستی به‌ خویندنه‌وه‌ی به‌رنامه‌ی
 ناهه‌نگه‌که‌ کرد، له‌ پر یه‌کینک له‌ناو قه‌ره‌بالتغی نه‌و خه‌لکه‌وه، که
 هونه‌رمه‌ند (نه‌هرۆ سه‌لیم سه‌یدۆک) بوو ، به‌ده‌نگی به‌رز ویستی
 قسه‌کانی (هه‌لو سه‌عید) بېچرینی . ئه‌م بگړه و به‌رده‌یه‌ دريژه‌ی کیشا
 ، یه‌کینک له‌ لیپرسراوانی پېشمه‌رگه‌ چه‌ندی کره‌ که‌شی ناهه‌نگه‌که
 هیمن کاته‌وه به‌لام بیسوود بوو ، (نه‌هرۆ) وازی نه‌هیتا . ئه‌وه‌ بوو
 چه‌ند که‌سیک په‌لاماری (نه‌هرۆ) یان داو بووه‌ چه‌ک راکیشان،
 به‌شیویه‌ک هه‌رکه‌سه‌ ده‌یویست ده‌ره‌ری و خوی ده‌رباز بکات.

له گهرمهی نه و مقو مقویه (نه هرۆ) مه مۆله یه کی خسته زاری
[هه لۆ] وه و نه ملا و نه ولای یه کتریان ماچ کرد ئیدی خه لکه که
له ناست نه م ■ یه نه دا حه په سان و بووه پیکه نین و خوشی ....

نەندامانى تىپى ھۈنەرى چەوساۋەكان

- لالۆ رەنجەر .
- نەھرۆ سەلىم سەيدۆك .
- مشىر مستەفا ، شەھىد بوو .
- جەعفەر ھەمە دەرویش ، شەھىد بوو .
- زرار مستەفا ، بىتەرە شۆينە .
- سەئىد مىرخان .
- سەفەن عومەر .
- دۆزار محمد .
- شۆرش حمىد
- ھەلۆ سەئىد
- مەلا دلشاد
- محمد دارەوان .
- محمد رەنجە .
- سيار بامەرنى .
- ھەژار ھەمە صالح .

دیاردی حیجاب و توندو تیژی دژ به رهگهزی مینه

پهچه یاخود نیقاب دیاردیه کی باری نه مرزیه، که ریژهیه کی زور له نافرتهان ده پیوژشن.. گومانیشی تیدا نییه پوژشینی حیجاب که سایه تی نافرته لاواز ده کات.. راپایی و نیگه رانی له دهروونیدا دهروینی.. ههستیکی نهوتق له لای دروست ده کات، که خوی له خوار پیاهوه ببینی.. مرۆڤیک چەندین سال له بهندیخانهی حیجاب ژبانی به سهبردیی، هه رگیز ناتوانی به ئاسانی له ئاساواره نیگه تیشه کانی ده رباز بی.

که سایه تی زادهی ههلو مهرج و رهوشیکی تایبه تی کۆمه لگه یه به تیکه لاو بوون و کرانه وه پیده گات و به هیز ده بیته.. به لیکترازانو جیا کردنه وه لاواز ده بیته.. مرۆڤیک ناچار کرایته دووره په ریزو لاتهریک بویی له کۆمه لو ده وروبه ره که ی، له ئاکامدا نه و مرۆڤه که سایه تیه کی لاوازو راپای لی ده ده چیت.. گهر به راوردیک له نیوانی نافرتهی موحه جه به و سفوربکه ین ده بینین نافرتهی سفور چهند ووریار چوست و چالاک و هوشیاره به رامبه ره کۆمه لو ده وروبه ره که ی.. له به رامبه ر دا موحه جه به هه میشه شه رمزو راپایه.. سل له ده وروبه ره که ی ده کاته وه.. هه رچی نازو سیحری جوانیشی هه یه له ژیر دیوه زمه ی له چک شاردویه تیه وه، جگه له وه نافرتهی موحه جه به چونکه سه رقائی مه سه له میسالیه کانه.. بۆیه زۆربه ی جاران کزو رهنگ شیواو سیما ته لّخه ...!

همموومان دهزانين دياردهی توندو تیژی دژ به ئافره‌تان ته‌نیا له رولاتی ئیتمه‌دا په‌یرو و ناکریت، به‌لکو ديارده‌یه‌کی جیهانییه، به‌لام نه‌وی کۆمه‌لگه‌ی ئیتمه له کۆمه‌لگه‌کانی دیکه جیا ده‌کاته‌وه.. فراوانی ديارده‌ی توندو تیژی دژ به ئافره‌تان، هه‌ر له کوشتن و ئازاردانی ئافه‌رتانه‌وه تا ده‌گاته سوکایه‌تی پینکردن و ئازار دانی ده‌روونی، که له لایه‌ن که‌سو کاری نه‌و ئافه‌رتانه‌وه په‌یرو ده‌کریت.

جوړه‌کانی توندو تیژی:-

- توندو تیژی جه‌سته‌یی (کوشتن و لیدان و لووت و گویچکه برین.
- توندو تیژی ئابوری (بیبه‌ش کردنی ئافه‌ت له مو‌لکو و پارو و هه‌ره‌سه هتد...).
- یاسای (هه‌ره‌شه‌ی ژن به‌سه‌ر داهینان و ته‌لاق دان و هتد...).
- توندو تیژی سایکۆلۆجی (ئازاردانی ده‌روونی و سوکایه‌تی پینکردن و هه‌ره‌شه‌و چاو سوور کردنه‌وه).
- توندو تیژی سی‌کسی.

له‌گه‌ل نه‌وی توندو تیژی به شپوه‌یه‌کی به‌ر فراوان ته‌نجام ده‌دریت دژی ئافه‌رتان به تاییه‌تی له لادی و گه‌ره‌که میلیه‌کاندا.. به‌لام به‌ر په‌رچدانه‌وه‌یه‌کی نه‌وتۆی لی‌نه‌که‌وتۆته‌وه له لایه‌ن ئافه‌رتانه‌وه، نه‌مه‌ش بۆ کۆمه‌لێک هۆکار ده‌گه‌رێته‌وه.. له‌وانه:

- ئافه‌ته‌ی کورد هه‌میشه به دابو نه‌ریتی ملکه‌چی و گویا په‌یه‌لی و رازی بوون په‌روه‌رده کراون.

■ هەندىك لە ژنان پىيان وايە، ئەو توندو تىژىيە كارىكى
سروشتى و ئاسايە.

■ لە پىيانو بەرژووندى منداڵە كانى و ترسى جىابوونەو.

■ ترسى لە كۆمەلە دەورووبەرەكەى خۆى ھەيە.

■ برواى بە ياساو دادگا نىيە، پىيان وايە لە بەرژووندى پىيان
دان.

■ برواى بە خۆى لاوازە، خۆى بە مرۆڤىكى بچوكتەر لە پىيان
دادەنىت.

■ نىگەرەن و ترساو لە گەيشتنى كىشەكانى بۆ بەردەم دادگا
پۆلىس.

هەلبەتە ئەنجامدانى كارى توندو تىژى بۆ كۆمەلە فاكترى
جۆراوجۆر ■ گەپتەو، لە پىش ھەموويانەو دواكەوتوى بارى ئابورى و
رۆشنىيى و كۆمەلەيەتى - ھەرەھا زالبوونى عەقلىيەتى دەرەبەگايەتى و
ئايىنى و بلاوبوونەو داب و نەريتى كۆنەپەستى.. لە بەرامبەر توندو
تىژى دژى ئافرەتان.

توندو تىژى رويكى دىكەشى ھەيە.. ئەويش توندو تىژى ژنانە
بەرامبەر پىيان، بەلام ئەم جۆرەيان حالەتيكى گشتى نىيە، كە خۆى لە
توڤە بوون و رەقى بەرامبەر پىيان و رىژ نەگرتنى و ھتد... دەگریتو.

خوشکه فریشته

((ئاواته خوازم ریکخواه پهرته وازه کانی ژنان له یهک ریکخواوی
سدرتاسه ریدا ببینم))

﴿خوشکه فریشته﴾

پیم وا نییه که سیک هه بیته له نهوهی کۆنی ئەم شاره خوشکه
فریشته نه ناسی.. چونکه ئەو به هۆی زیاتر له نیو سه ده تیگۆشان له
بواوی رامیاری و کۆمه لایه تی و دا کۆکیکردن له به ده ست هینانی
مافه کانی ژنان جی په نجهی له سه ر ئەم بوارانه دا به جیهیشتووه.

له خیزانیکی رۆشنیرو نیشتمان په روهر چاوی به ژیان هه لێناوه ،
هه ر له ته مه نی هه رزه کاریه وه تیگه لاوی جیهانی سیاسه ت و ته ده بیات
بووه .. که له ته نجامدا ده یان سال ته مه نی خۆی له گرتووخانه و
ده ربه ده ری به سه ر بردووه .. شیعه رکانیشی کردۆته مۆمی داگیرسراوی
ریگه تاریک و سه خته کانی ژنانی سته م دیده ی گه له که ی.

هه ر له به ر ئەم چوست و چالاکى و هۆشیاریه ی پیتی ناسراوه ،
له سالی (١٩٥٩) ئەو له گه ل کچیکى دیکه ی کورد ، که ناوی (ناجیه
خان) ی خوشکی شه هیدی نه مر خاله شه هاب بوو ، به نوینه رایه تی
ژنانی کورد بۆ کۆنگره ی ده یه می جیهان له کۆمارى چینی میللی

هه‌ئێژاردان . بۆ زیاتر ئاشنابوون له هه‌ندێك لایه‌نی ئه‌و ئه‌سه
تێكۆشه‌ره ، ئهم دیداره‌مان له‌ گه‌ڵ سازدا .

پرسیار / باله‌سه‌ره‌تاوه به‌م پرسیاره ته‌قلیدییه ده‌ست پێبکه‌ین
له‌قوناغی مندالیت چیت له‌یاد ماوه ؟

و / به‌هۆی ئه‌وه‌ی له‌بنه‌ماله‌یه‌کی رووناکبیر چارم هه‌ڵیناوه ، بۆیه
له‌قوناغی‌کی زوه‌وه تێکه‌لاوی روژنامه‌و گوژار و کتێب بووم ، به‌لام
نهم‌توانیوه پله‌کانی خوێندن بپریم ، چونکه که‌ش و هه‌وای سیاسیی
خێزان هه‌مان و بارو زرووفی سه‌ختی ئه‌و روژگاره‌ی کۆیه بواری پێنه‌دام
بچمه قوتابخانه ، وه‌کو پێشتر ئاماژه‌م پێدا ، من له‌ فه‌زایه‌کی روژنبیری
گه‌وره‌ بووم ، که‌ئه‌وه ئاسۆیه‌کی باشی له‌به‌ر ده‌مم کردوه بۆ
به‌ده‌سته‌ینانی روژنبیرییه‌کی گشتی ، ئیدی ئه‌و روژوه تیشکی بیری
کوردایه‌تی مێشک و دلمی رووناک کردوه ، تا ده‌گاته ئه‌مرۆ که‌ته‌مه‌نم
له‌هه‌شتا سالی نزیك بۆته‌وه ، بۆ ساتیکیش ده‌ست به‌رداری کێشه‌ی
ره‌وای گه‌له‌که‌م و خواسته‌کانی ژنان نه‌بوومه‌ته‌وه له‌سالی (١٩٥٢)
له‌گه‌ڵ چهند کچی‌کی دیکه داوایه‌که‌مان دا به‌میری بۆ کردنه‌وه‌ی
قوتابخانه‌ی ئیواران ، زۆری پێنه‌چوو ئاواته‌که‌مان هاته‌دی و قوتابخانه‌ی
ئیواران کرایه‌وه . یه‌که‌م جار نه‌وه‌دو پینچ که‌س له‌ که‌چان و ژنانی کۆیه
به‌شداریان تێداکړه ، هه‌ندێك له‌به‌شداربووان درێژه‌یان به‌ خوێندن داو
بوون به‌ مامۆستا ، مامۆستاگانیش ئه‌مانه‌ بوون : ١ ست خان‌ه‌ی
حاجی سمایل ، ست زه‌کیه محمد و ست ناجیه)

پرسیار / چ رووداوێك كاریگه‌ری زۆری به‌سه‌رته‌وه‌ هه‌بوو ؟
 و / كاتێك كۆماری مه‌هاباد دامه‌زرا ، لاوێكی گه‌رمی نهم شاره‌
 سووم ، به‌هه‌لكردنی ئالای پیروزی كوردستان ، خونه‌چی هیواكانم
 گه‌شایه‌وه ، نه‌وده‌م بیر و هۆشم له‌لای نه‌ر كۆماره‌ ساوايه‌ بوو . روژنامه
 و وینه‌ی پیشه‌وامان به‌ نه‌ینی به‌سه‌ر خه‌لكدا بلاو ده‌كرده‌وه و هانی
 جه‌ماوه‌رمان ده‌دا ، تا پشتیوانی لێبكه‌ن ، به‌لام كه‌ كۆماری مه‌هاباد
 هه‌ره‌سی هینا ، پیشه‌وا و هاوڕێانی له‌ سێداره‌ دران ، ئیمه‌ی كچانی
 شار به‌و بۆنه‌یه‌وه‌ پرسه‌مان دانا ، ئه‌مما پرسه‌كه‌مان به‌شێوه‌یه‌کی تر بوو
 كه‌ تێیدا بیر و رای ئافه‌رتانمان به‌سه‌ر كه‌وتن به‌هێز كرد له‌ریگه‌ی
 خوێندنه‌وه‌ی ووتار و شیعر و په‌خشان و سروودی نیشتمانی .

پرسیار / سه‌ردانی چهند ولاتت كرده‌وه و چالاكیتان چۆن بوو ؟
 و / له‌ژێنامه‌دا سه‌ردانی چهندین ولاتم كرده‌وه ، له‌هه‌موو
 سه‌ردانه‌كانیشم دا هه‌وڵم داوه‌ كێشه‌ی ره‌وای گه‌له‌كه‌م و ژنان بگه‌یه‌نمه
 نه‌و وولاتانه ، بۆ به‌شداری كردن له‌ كۆنگره‌ی جیهانی ژنان له‌ سالی
 (١٩٥٩) چوومه‌ وولاتی چین ، به‌جلو به‌رگی كوردیه‌وه ، ووتاری ژنانی
 عێراق و كوردم خوێنده‌وه ، كه‌ سووه‌ مایه‌ی سه‌ره‌نجی ئاماده‌بووان ،
 هه‌ربۆ مه‌به‌ستی به‌رگریكردن له‌ پرسی ژنانی وولاته‌كه‌م سه‌ردانی
 وولاتانی ئێران و پاكستان و هیند و كۆریا و ئیتنهام و ئه‌لمانیا و
 سوئیه‌تی جاران و تورکیا و یۆنان و رۆمانیا و بولگاریستانم كرده‌وه .

پرسیار / بزووتنه‌وی ژنان لهم شاره ، هه‌نگاری به‌رچاوی به‌هه‌وه

بینیوه ، به‌رای ئی‌وه پێشه‌نگه‌کانی ئه‌و بزووتنه‌ویه ک‌ی بوون ؟

و/ لای زۆربه‌ی خه‌لك ئاشکرایه ، که شاری کۆیه له پێشه‌وه‌ی کاروانی کوردایه‌تی بووه ، ژنانی شاره‌که‌ش شان به‌شانی پیاوان له‌و رێبازهدا هه‌رگیز درێغیان له تیکۆشان و قوربانیدان نه‌کردوه ، به‌لام له‌ نێوان ئه‌و ژنانهدا چهند که‌سیکیان هه‌میشه وه‌کو نه‌ستی‌ری پرشن‌گدار ده‌ده‌وشانه‌وه ، له‌وانه : (عه‌یشی قاله ره‌واندزی) و (به‌سی‌ی حه‌مه‌د) و (جه‌میله مسته‌فا) و (عیفته کاکه مه‌لا) و (کاترینا ئیبراهیم) و (شه‌هید عایشه گوێ) و (عاسمه به‌هجه‌ت).

پرسیار / چۆن رۆلی ژنان له‌ خه‌باتی شاخ و هه‌ل‌ده‌سه‌نگین‌ی ؟

هه‌لبه‌ته جیاوازیه‌کی به‌رین له‌ نێوان هه‌لو مه‌رجی خه‌باتی نه‌وسا و ئیستا هه‌یه ، ئه‌و‌ده‌م وولاته‌که‌مان له‌ زرو‌فیک‌ی سه‌خت و دژ‌ار دا‌بوو ، دیک‌تاتۆریه‌ت به‌واری به‌هه‌یج ده‌نگیک‌ی ئازاد نه‌ده‌دا له‌ گه‌ل ئه‌وه‌شدا ژنی کورد نه‌خشی دیاری له‌ کایه‌ی تیکۆشانی سیاسی و ریک‌خراوه‌بیدا هه‌بووه ، هه‌واڵ و چالاکیه‌کانی شۆرشیان ده‌گه‌یانده‌ شاران ، له‌ شاریشه‌وه داووده‌رمان و پێداویستی تر و ده‌نگ و باس و جه‌جۆلی رژی‌میان به‌ شۆرش ده‌گه‌یانده‌ ، له‌و ژنانه‌ی رۆلی مه‌زنیان له‌و سه‌رده‌مه‌دا بینیه‌ (هێرۆخانی ئیبراهیم نه‌حه‌مه‌د) بوو لهم رۆژگاره‌شدا که کورده‌ستان له‌ دۆخیکی ئازاد و دیموکراتدا ده‌ژیی ، هه‌لیکی چاک له‌ به‌رده‌م ژناندا ره‌خساره‌و به‌ده‌ست هه‌ینانی مافه‌ زه‌وت‌کراره‌کانیان ، هه‌قان (مام جه‌لال) یش هه‌میشه پالێشتیکی گه‌وره‌ی بزووتنه‌وه‌ی ژنانی کورده‌ستان بووه .

رۆلى چايخانه له ژيانى هونهرى و روشنبيرى و سياسى كۆيه

كۆيه هميشه له بزاڭى روشنبيرى و هونهرى و زانستى و ئايىنى و سياسيدا رۆلى بهرچاوى بىنىوه، تەنانەت هەندىك پىيان وايە رۆژگارێك مەلەبەندى روشنبيرى هەولێر بوو.. ئێمە لێردا لەبەر رۆلى مێژوویی چايخانه کان بەرلە پەيدا بوونی تەلەفزیۆن و گەياندى کاربەس كۆيه هەلۆستە دەكەين و تیشك دەخەینە سەر پەیدا بوون و بلاو بونەوه و کاریگەرى لەسەر ژيانى كۆمەڵایەتى و سياسى شارەكە .

تال و شیرنى پێكەوه نەمدیوه ، چابى چانەبى

هەركەسىكى هەمنشینی چانەبى پیت چانابى

واى بۆ دەچم كەسىك نازانى كى یەكەم چاخانهی لەم شارە كردهوه..؟
هەلەبەتە ئاشكرايه پەيدا بوونی چا زۆر لە بلاو كردهوهی چاخانه
كۆنترە..! پيش قاوهخانه و چايخانه ، ئاغار دەولەمەندەكانى كۆيه ، بۆ
هەببەت و سەلماندى كەسايەتى خۆيان دیوهانیان داناه .

دیوهانهكەى (ئەمین ئاغای ئەختەر) كە پیاویكى ناسراوى
سەردەمەكەى بوو ، جیاوازی لەگەڵ دیوهانى ئاغاكانى تردا هەبوو،
چونكە ئەو دیوهانهیه وەكو یانەیهكى ئەدەبى و قوتابخانەیهكى هونهرى
وابوو، واتە ناوەندیكى روشنبيرى بوو

وەك دەگێرنەوه یەكەم كەس كە چايخانهی لەكۆيه كردهیتەوه ،
پیاویكى عەجەم بوو، چايخانهكەشى لەسەر گۆمى (حەمەد بەگ)
داناه، لەدواى ئەو پەیتا پەیتا خەلگى دیکە چايخانهیان كردهوه، وەك (

عەبەدى چاپچى و قالە چاوشىن و سەعدى ئاغا) ئەو سەعدى ئاغاىە
چايخانەىە كى خوش و بەھەرمىنى ھەبوو، چونكە ئەو يەكەم كەسىك
بوو ئە دەروەى كۆيەو گۆيندەى بۆ كۆيە ھىئاو، بەو ھۆيەو
چايخانە كەى ناوبانگى دەركردو .

دواى ئەوەى (كاويس ئاغا) ئاھەنگى ئە چايخانە كەى سەعدى ئاغا
سازدا، ئە ئەجامدا چايخانە كەى (ھەكىمى چاپچى و سىمىلى
سەرمابردى) ھونەرمەندانى وەكو (عەزىز ئاغا و ھەمەى ناسرو
لرغسلو مەلا سايىر كەركوكلى و شەھابەى ھەرلىرى) داووت بكن
بۆ ئاھەنگ گىران ئە چايخانە كاندا .

شاىانى نووسىنە ، ھەندىك لەر خاوەن چايخانانە ، خۆيان دەنگيان
خوش بوو، وەكو (تۆفىقە درىژو عەبەدى چاپچى) ئەوەى دوايان
چايخانە كەى لەمەيدانى خوارى بوو، سەماوەرئىكى ئە ئىرانەو بۆ
ھاتبو، كاتىك سەماوەرەكە جۆشى دەدا لەبەرامبەرى دادەنىشىت و
گۆرانى دەگوت، ھەروەھا ئە چايخانە كەى (ھەمەشىن و شىخ مىدىن و
ھەمەگەھان و فەتاح ھەكىم) ناوہناو ھونەرمەندان (مەلا ئەسەدو
سىو و دەرويش سىمىل و ھەمەدەمىن عەباس و وەستا باقى ھەلاق) بە
دەنگە بەسۆزەكانيان كۆرى ئەو چايخانەيان دەرازاندەو ...

لەشەوانىشدا كاتىك خەلك لە نوێژى شىوان دەبونەو زۆربەيان
روويان لەو چايخانانە دەکرد بەتايبەتى چايخانەى (ھەمەگەھان و
فەتاح ھەكىم) نامادەبوانىش بەدەم يارى سىنى و زەلفانى تا كازىو
بەدەم يارىدەو، گوێيان بۆ دەنگ و سەداى (كاويس ئاغا) شل دەکرد

له قهوانه وه بۆ نه تنه رنیت

پیش نه وهی رادیۆ پهیدا بێت (گرامافۆن) هه بوو، که سندوقیشیان پنده گووت، گرامافۆن دوو جۆری هه بوو، یه کیکیان له شیوهی جانتا بوو، که له مالان به کار دههات جۆری دووهم بۆریه ی هه بوو، نه وهیان زیاتر له چایخانه و دیوه خانه کان ده بینرا، نه وانه ی گۆزه رانیان باش بوو نه و نامیره یان هه بوو، وه کو مائی (حاجی مه جید) که یه که بجار نه و گرامافۆنی هینایه کۆیه، دواتر مائی (کاکه زیاد و عوسمان عه ونی) هینایان .

له دوا ی کردنه وهی به شی عه ره بی رادیۆی به غدا له ١٩٣٦/٦/١ رادیۆ له کۆیه نه بوو، به لām دوا ی نه و رووداوه ده ولته تی عیراق به مه به ستی پرۆپاگهنده بۆ سیاسه ته کانی خۆی ژماره یه ک رادیۆی له شاره کانی عیراق دانا، له وانه له کۆیه نه و رادیۆیانه ی له شوینیکی له بار دانا، تا خه لک له ریگه ی نه و رادیۆیانه وه گوئیستی هه واله کانی جیهان و عیراق بن . به شه کوردیه که ی ئیزگه ی به غدا له سائی (١٩٣٩) کرایه وه ، له سه ره تادا هه ندیک که س پێیان وابوو نه وه سیحره یاخوا هه ر بروایان نه ده کرد، که نه و سندوقه دارینه قسه بکات (عه ولاتی که بابچی و مام به هجه ت و حاجی محمه دی کاله ک دروو) له و

كه سانه بوون برويان نه ده كرد.. ته نانه ت چهند كه سيني گه ره كي |
 ههوار (ده يانگوت پياويك خوي شاردۆته وه و قسان ده كات.
 له سالي ١٩٤٥ هونه رمه ند (تايه ر توفيق | بۆ يه كه مين جار چهند
 گۆزانيه كي له راديۆي كوردي به غدا كه به شينهوي راسته وخۆ بوو چري،
 له رۆژي په خشي نه و گۆزانيانه دا خه لكيتكي زۆر له چايخانه ي
 خواليخۆشبوو(حه مه گه عان) بۆ بيستني نه و گۆزانيانه كۆببونوه
 نه و چه پكه گۆزانيه به مه قامي له (گولّي له سوره گولّي و به سته ي
 كراس زه ردي) ده ستي پينكر د .

چایخانه، یاخود یانهی نه‌دیب و هونه‌رمه‌ندان

چایخانهی خوالینخۆشبوو | حه‌مه‌ گه‌مان | بېووو شوینی به‌شیکی
زۆری نه‌دیب و هونه‌رمه‌ندو سیاسه‌تمه‌دارانی سه‌رده‌می خۆی ، زۆریه‌ی
جاران (سیوه و تایه‌ر تۆفیق و مه‌لا نه‌سه‌ده‌ر حه‌مه‌ده‌مین عه‌باس) و
هونه‌رمه‌ندانی شاره‌کانی تری کوردستان روویان تیده‌کرد .

به‌شێوه‌یه‌کی رێک و پێکیش رووناکبیرانی وه‌کو (که‌ریم شاره‌زاو
نه‌حه‌ده‌ دلزار و سامی عه‌ودالۆ دڵدارو جه‌لال جۆبار و غه‌ریب
پشه‌ری و مه‌ولو ژاکارو خوالینخۆشبوو تایه‌ر نه‌حه‌ده‌ر حه‌ویزی | روویان
تینکردوه .

چه‌ندین کۆری نه‌ده‌بی و سیاسیش له‌م چایخانه‌و چایخانه‌که‌ی | فه‌تاح
حه‌کیم) نه‌خامدراوه‌.. به‌شێوه‌یه‌کی گشتی نه‌م دوو چایخانه‌یه‌ رۆژنێکی
به‌رچاویان بێنیه‌، له‌به‌ر پێشبردنی بواری نه‌ده‌بی و هونه‌ری و خه‌باتی
سیاسی گه‌له‌که‌مان له‌م شاره‌دا.. له‌چایخانه‌ی (سه‌عیدی مه‌لا نه‌حه‌ده‌ر)
چه‌نین شانۆیی نمایش ده‌کرا، شانۆگه‌ری کاوه‌ی ئاسنگه‌رو ژن به‌ ژن و
شیربایی و بازرگانی فینیسیا و ئینتیخابات نمونه‌یه‌کن له‌م جووره
شانۆیاته .

به‌هۆی نه‌وه‌ی (حه‌مه‌ گه‌مان) دۆستی شیوعیه‌کان بوو (فه‌تاح
حه‌کیم) یش دۆستی پارتیه‌کان بوو، بۆیه‌ دۆست و نه‌ندامانی نه‌و دوو

هیزبه به پیتی ئینتیمای حیزبیان هاتوچۆی ئەم دوو چایخانەیان دەکرد، چونکە لەو سەردەمەشدا شەقامی سیاسی کۆیە بەسەر هەردوو حیزبە سەرەکیەکان (شیوعی و پارتی) دابەش ببون، جا بەهۆی ململانێ و ناکۆکیانەوە چەندین جار پێکدادان و توندو تیژی لە نێوان ئەو دوو بەرهەیدا دەبوو، کە لەئەنجامدا سەر و گۆیلاکی هەردوو لا دەشکا.

ژنان له نیوان توند وتیژی و به دهسته یانانی مافه کانیان

ته گهرسه رغینکی خیرا له رژنامه و گۆزاره کانی نه مرږ بده یڼ،
تیبینی ده که یڼ چن دین بابه تی جوړا و جوړده رباره ی پرسى ژنان بلاو
ده کړیته وه.. ته گهر چى کومه لى کورده وارى له م سالانه ی دواييدا
پيشکوه تنى بهرچاوى به خويه وه بينيو به تاييه تی له بواری
کومه لایه تيدا.. به لام هیشتا مه سافه یه کی به رینمان ماوه بگه یڼه
نامانج، دیارده ی کوشتنى ژنان و کچان به به هانه ی شهره ی پاریزی و
سوکایه تی پیکردن و توندوتیژی دهره ق به ژنان هیشتا ناویشانی زه قى
سهر لاپه رهی میدیای کوردی پتک دینن.

نیستا به هوى برپاره کانی سرڅکی هریم و پشتیوانی کردنى (مام
جه لال) له مافو داخواییه کانی ژنان و هه وللى ریکخواه کانی
نافه رتان و ژنانی کورده ستان و هوشیاربوونه وى زیاترى ژنان نالوگورپکی
نویى خولقاندوه، که به هویانه وه ژنان به نازادى داکوکی له
مافه کانیان ده که نو به لیوه شاهویى خوشیان توانیوانه بگه نه پایه
به رزه کانی نیدارى حکومت.. هه لېه ته نه وه ناگه یڼى که دنیا شامى
شهریفه و هیچ هه رپه شه یه که به رامبه ر ژناندا نه ماوه، هیشتا کوسپو
ته گهره زورن.. به لام نه وى مایه ی دلخوشییه شه مه نده فده که که وتوتنه
پى و هه رده بى بگاته قوناغ.

زانایه کی گهره ی جیهان ده لیت: (هیچ کومه لگه یه که به ته واهه تی
نازاد ناییت تا ژنانى نه و کومه لگه یه نازاد نه بن) بهر پییه ی ژن نیوه ی
کومه ل پیکدینى، بویه هه ولدان بى نازادى ژنان و گه یشتن بى نامانجه

سەرەکیەکانی مافەکانیان، ئەرکیکە جێبەجێ کردنە کە ی دەکەوێتە
 سەرشارنی هەموومان.. لاگەر چی باری هەرە قورس ، کەوێتە سەرشارنی
 ئەوانەوه چونکە پێشینان گوتووینە ماف دەسەندری ، نادری یەکیک لە
 کۆسپەکانی سەر ری خەباتی ژنان بوار نەدان بەژنان و کچان لەلایەن
 کەس و کاریانەوه بۆ خەبات کردن لەو بوارەدا .

ئێستا کەسەیری خەباتی ژنان دەکەین دەبینین بەشیکی زۆر کەم
 هەڵسوراوانە کار دەکەن ، بەلام بەشی هەرە زۆری ژنان و کچان
 بەتایبەتی ژنان و کچانی لیپرسراوان دوورە پەڕیزن ، ییگومان ئەوەش
 کاردانەوه یەکی نینگەتیقی دروست کردووه لەسەر کاروانی خەباتی ژنان.
 ئێستا کەتەماشای ژنانی کوردستان دەکە ی لەکۆیە ، خانمێک یان
 کچە لیپرسراویک بەدیناکە ی لەو بوراەدا اقسە ی زانایەکی دیکە ی
 جیهانم بیرهاتەوه کە دەلی : (گەربتەوی بزانی کەسیک
 پێشکەوتووخوازە ، یاخود کۆنەپەرستە ، برۆ ماله کە ی سەیری رەفتار و
 هەڵسوکەوتی بکە) جابە داخەوه هەموان (پیاوان) بەتایبەتی تووژی
 لیپرسراوان و کاریبەدەستان هەمیشە باسی مەدەنیەت و پێشکەوتن
 خوازی و تازادی ژن و بەدەستەینانی مافەکانیان دەکەن بەلام ئەوه هەر
 نەسەیه ، چونکە لەراستیدا پیاویکە بەعەقڵی پیاو سالاری رەفتار
 دەکات ، دەتوانم دەیان نمونە بهێنمەوه ، کەتاگو ئێستا ژنە بەرپرسی
 راهەیه بارەگای ریکخراویکی مەدەنی نەدیوه !.

ستاتیکای بیناسازی له شاری کۆیه

جهمامه کان وهك نمونه

بوونی گهرماو له ههرئاوه دانیهك ، نیشانهی پیشكهوتن و هۆشیاری کۆمهلایهتی ناوچه کیه ، له روانگهوه سهرنج ددهین میژوو نوس و گهریده کان له نوسینه کانیاندا بایه خیککی تهواویان به گهرماوه کان داوه ، له دیاری کردنی ئاستی پیشكهوتنی کۆمهلایهتی و ئابووری وهونهری ههر شوینیک ، که سهردانیان کردییت .

له سالتنامهی عوسمانی (۱۹۰۶) ی ویلایهتی موسل بهم شیوه له سنجهقی کۆیه ددهویت : (کۆیه شاریکه ده کهویته دامیننی چیا ی ههیهت سولتان ، ئاوی زۆره و ژماره ی دانیشتوانی له چوار ههزار و دووسه د کهس زیاتره ، جگه له بینایهکی میری ، یهك قشله و ■ مزگهوت و سی تهکیه و سه دوچل دوکان و پینج قاوه خانه وههشت ئاشوسی گهرماوی لییه) ماموستا حوزنی موکریانیش له پایزی (۱۹۲۵) سهردانی کۆیهی کردوه و گهلینک باسی جۆراوجۆرو به پیتی له مه پ هونهری ته لارسازی و باخ و دوکان و کاریز و ریگا و تهکیه و مزگهوت و تهکانی ئه و شاره تۆمار کردوه ، بهم شیوهیه ■ کۆیه پازده مزگهوت و سی تهکیه و سی گهرماو و دوو قهیسهری و گهلینک دووکان و چایخانه و مه کته بیك و سه یارهیه کی جوان و پۆسته و

تەلەگراف و ئىدارەى گومرگ و قىشلەيەكى ئىيە (لەچوار گەرەكيش
 پىنكەتتوۋە (بايزاغا، قەلات، ھەوار ، بەفرى قەندى) ئەۋكات ژمارەى
 دانىشتۋانەكەى پىنج ھەزار و ھەوت سەدۋ نەۋەدۋ ھەوت كەس بوۋە .
 بەسەرئىزدان لەم نامارەى سەرەۋە بەتايىبەتى رىژەى دانىشتۋانەكەى
 دەرەكەيت كە ئەم شارە ھەرچەندە لەو رۆژگارەدا زۆر بىچۈك بوۋە ،
 بەلام لەروۋى ھونەرى تەلارسازىدا لە ئاستىكى بەرزدا بوۋە ، كە
 وورەكارى و جوانكارى و دەست رەنگىنى ئەم ۋەستايانە دەرەخات تاق
 و ھەيران و دىۋەخان و مزگەوت و گەرمار دەرۋازەكانيان بەنەخش و
 نىگار و ھىلكارى ناۋازە رازاندۆتەرە . ژمارەيەك لەم خانۋانە بە
 جۆرىكى ناياب لەقىسل و گەچ بنىات نراون . كەبە ھەموو پىۋەرلىكى
 مېژۋىيى و ستاتىكى دەچنە خانەى كەلەپورى نەتەۋەيىيەۋە ۋەكو
 خانۋەكەى حاجى عەبدوللەى مسكىن .

گەرماوه‌کانی دوینی و نه‌مرۆ

گەرماوه‌کانی دوینی جیارازیان له‌گه‌ڵ گەرماوی نه‌مرۆدا نییه، ته‌نها له‌رووی ته‌لارسازی و بیناسازییه نه‌ییت، گەرماوی دوینی نه‌ستیرکیکی گه‌وره‌ی تێدابوو که (عه‌مبار) یان پێده‌گوت نه‌و عه‌مباره ئاوی تێدابوو، نه‌واندی ده‌چوونه گەرماو، دوا‌ی خۆشۆردنیان له‌و عه‌مباره مه‌له‌یان ده‌کرد، کاتی‌کیش وه‌رزی زستان ده‌هات خه‌ڵک به‌تایبه‌تی ژنان جله‌کانیان له‌وێ ده‌شۆرد، له‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی رابردوو وورده وورده گەرماو له‌مالان په‌یدا بوو.

گەرماوه‌کانی کۆیه

وه‌ك له‌پێشتر ئاماژه‌مان پێدا، سێ گەرماو له‌ کۆیه هه‌بوو، که‌له گەرماوه هه‌ره باشه‌کانی کوردستان بوون نه‌وانیش :

- گەرماوی پیسکان خاوه‌نه‌که‌ی (تاهیر چه‌له‌بی و کاکه‌ی حه‌مامچی) بوو، نه‌و گەرماوه له‌لای تاتوکان بوو.
- گەرماوی حه‌سه‌ن ئاغا، خاوه‌نه‌که‌ی وه‌کو له‌ناوه‌که‌ی دیاره (حه‌سه‌ن ئاغای غه‌فوری) بوو گەرماوه‌که‌ (سۆفی عه‌بدوڵلا) سه‌ربه‌رشتی کردووه.
- گەرماوی ناوه‌ندی خاوه‌نه‌که‌ی (مه‌لا سالحی موفتی و مه‌لا حه‌ویز ئاغای غه‌فوری) بوو ده‌که‌وێته‌ خوار مزگه‌وتی مام یه‌حیا

له دروستکردنی گهرماره کاند، سوود له قسل و گهچ وهرگیراوه که له شپږوی گومبته دروست ده کران، بز رووناکي ژووره کانیش چه ند کونیک هیتشترابونه وه، وه کلاو رۆژنه ژووره کانیاڼ رۆشن ده کرده وه به هڅی حهوزیکي گه وړه وه له ریځگای دوو به لوعه وه ناری سارد و گهرم ده گه یشته نه و ده فره خراڼه ی که له ناو ژووره کاند دروست کرابوون له چه قی نه و ژووره دا به ردیکي لاکیشه یی گه وړه هه بوو، پیان ده گوت (به ردی زاوا) خه لک له سه ری راده کشا تاما سولکه کانیاڼ خاو و شل بیته وه.

به شه کانی گهرماو

ناگردان: (کوره خان) یشی پیگوتراوه، نه و شوینه بوو که ناگری لیده کرایه وه، نه و که سه ی به و کارهش هه لده ستا به کوره چی ناسرابوو. سه رشۆرک: به شه سه ره کیه که ی گهرماوه که یه، بنمیچه که ی قوبه یه کی فراوان بوو، له هه ر چوارلاوه حهوزی بچووک بچووکي تیدابوو.

ژووری خوگۆرین: که ویتته وه پیش سه رشۆرک و گهرماوه که نه و که سه ی ده چوه گهرماو پیش خو شۆردن و پاش خو شۆردن له وی جلکی ده گۆرې، ده رباره ی گهرماویش له میژه کورد گوتویه تی: دنیا جامی حه مامه، هه ر رۆژه به ده ست یه کی که وه یه، یاخود پیاهه تی به ناری حه مامه وه ده کات، یانیش ده لینی په شته مالتی حه مامه هه ر رۆژه به شانی به کی که وه یه ... هتد

سەفەر بەلك (گرانی گەورە)

لە (٣) ی ئابی ساڵی (١٩١٤) دانیشتوانی بەغدا لە پر گۆیان لە
لێدانی تەپڵ بوو.. لە سەر دیوارەکان ناگاداریان بینی کە وێنەی تۆپر
تەفەنگی لە سەر کێشرابوو، لە ژێردا بە زمانی تورکی نوسرابوو (سەر
بەلك عسکر اولانکر سلاح باشنە).. واتا نامادەباشی گشتی راگەیەنرا
دەبیست سەربازەکان بە چە کە کانیانەو نامادەبن.

ئەو سەرەتای دەستپێکردنی ئەو کارەساتە گەورەییە بوو.. کە تەنها
بە تێکشکان و لە ناوچوونی ئیمپراتۆریەتە نەخۆشە کە ی بنەمالەیی
عوسمانلی کۆتایی هات، خەلکی سادە ووشەیی (سەفەر بەلك) یان بە
شیوەیە کە رافە کرد گواهیە سەفەر کردنە بۆ شارۆچکەیی (وان) لە
ئەنادۆل، رای (واو) کە یان کردبوو (نون)، ئەم هەڵەییە بەشیکی زۆری
خەلکی سادەیی گرتووە. بەدریژایی جەنگ خەلک گۆیان لە دەنگی تەپلی
نامادەباشی (سەفەر بەلك) دەبوو. بازارو شەقام و شوینی کارەکانیان
بەجێدەهێشت و دەچوونە مال و خۆیان وون کرد. ئەو بە شەرگەکان
راپێچ بکڕین ووشەیی (سەفەر بەلك) لەو رۆژووە دەلالەت لەبرسیتی و
مەردن دەکاتەو....! کوردستانی شەڕووە کو هەریە کانی دیکەیی
قەڵەمەرویی دەوتەتی عوسمانی دوچاری کارەساتی مەزنی و ئابووری
گەورە بوو، مەگەر هەر (مەلاحەمدون) ی شاعیر توانیبیستی وێنەیی

ئەم کارەساتە بکێشێ ، لەقەسیدەیه کدا بەناوی (ئەو رۆژە ڕۆژیکە)
لەمە چەند دێرێکی ئەو قەسیدە ناوازیەیه :-

ئەو رۆژە ڕۆژیکە دۆنیا شلەژاوه
هەرکەس بەچەخاری جگەری قیمە کراوه
دنیای پری ئاشوبە خەلایق بەعمومی
ئاسایشی لی مەنعە دەلی جنبوشی ئاوه
ژاندرمه ئەسوریتەوه وەك واشە ی برسی
بۆلاشە میللەت بەفروفتلی غەزاوه
فەوتاوە لەبەر سوخرە کەرۆ قاترو یابۆ
وشتەر سەقەت و شەل بووێ گاپشتی شکاوه

لەوجەنگە خوێناویەدا جگە لە مالتویرانی و هەژاری شتیکی تری
بۆ کورد تیندا نەبوو سەدان هەزار لە رۆڵەکانی گەلی کورد لەبەرەکانی
جەنگ نەفرۆبون ، یاخود بەهۆی برسییتی و نەخۆشیەوه گیانیان
لەدەستدا ، بەشی هەرە زۆری سوپای (ئەرزە رۆم و سیتواس و موسل)
لە رۆڵەکانی گەلی کورد بوون ، ئەم ناوچەیدەش دەیان پێکدادانی
بەخۆیەوه بینی ، بۆیە ژمارەیهکی زۆر لەم هێزانه تووشی کوشتن و دیل
و برینداری هاتن .

پێرسە ی رەش بگیی لەو رۆژگارەدا لەپارە مەرۆ دەچوو !
جەندرمەکانی چاودێری لەهەموو شوێنیک بەدوای راکردووەکاندا
هەگەر ، ئەگەر نەیان توانیبا کەسێک دەستگیر بکەن دەچوون بارکی ،

یاخود برای ئەو کەسەیان راپیچ ١١ کرد، هێ واهەبوو بۆ ئەوێ خۆی بەدەستەو نەدات دەچوو جلی ژنانە ی لەبەر دەکرد، یاخود پەنایان دەبرد بەر چیاکان و سەرۆک ھۆزەکان بۆ درێژەدان بە ناگرێ کورە ی ئەو جەنگە کاولکاریە ١ چەندین باجی جۆراوجۆر و عەنتیکەیان بەسەر خەڵکدا سەپاندبوو لەوانە: ١ باجی مەرۆمالا، باجی دەغل و دان، باجی جەمەدانیا و باجی کراسانە... ھتد) .

سەرەرای ئەمانە سەربازەکان دەستیان بۆ کەلتێن و قوژبێنی مالا نیش درێژ دەکرد، بۆ ئەوێ ھەرچی زەخیرە یە کە ھەبێ بیدزن و ببەن، جاری وا ھەبوو خاوەن مالا کە لە لایەکی ترەو زەخیرە کە ی خۆی کرێوەتەو بەشی ھەرە زۆری خەڵک نانی جۆمزاشیان دەخوارد بەھۆی ئەم جەنگەو ھێزی بەرھەمھێنان لە شارو گوندەکان زەبریکی گەورە ی خوارد، رادە ی بەرھەمی دەغل و دان و ئاژۆل زۆر دابەزی، بەشی ھەرە زۆری مەرۆ مالا تێ وولاتە کە مان لە لایەن سوپای عوسمانیەو فەرھو کرا، یاخود ئاژۆلەکانیان لەبەر بێ ئالیکێ لە برسان مردن سالتی (١٩١٧) نرخ ی یە ک نان بە بەراورد لە گەل سالتی (١٩١٢) دوانزە جار بەرز بۆو، برنج پانزە جار، سوتە مەنی بیست جار.. لە ئەنجامدا برسی تێ و قات و قری لە ھەموو لایە کە بلۆ بۆو مێژوو نوسی ناسراو (محمد ئەمین زەکی) ژمارە ی ئەو کەسانە ی لە سەفەر بە لکدا بەھۆی برسی تێ و نەخۆشیەو گیانیان لە دەستدا ، بە نیومیلیۆن کەس مەزندانە دەکات، کە دەکاتە سێ یەکی ژمارە ی کورد لەو سەردەمدا .

بەھۆی شەرو گرانىيەو ژمارەيەكى زۆرى كورد رويان لە بەغدا
 كەردبوو، لەبازار ھاراريان ■ كەرد (برسيمة، برسيمة) بۆيە خەلكى بەغدا
 بەسالى (١٩١٧) يان دەگوت سالى برسيمة، ديارە ووشەى برسيمة ھەر
 بە كوردیە كەى نەك بەعەرەبى .

چەند ■ يەنيكى دلتەزىن !

لەسالى گرانيدا، رۆژانە دەيان كەس لە كوچەو كۆلانەكانى شار
 بەھۆى برسيەتىو نەخۆشيەو دەيان نالاند، ھەنديكيان بە ئازارەو
 دەمردن، مامۆستا (تاهير ئەحمەد ھەويژى) دەلى: (بلاو بونەوہى
 لاشەى مردووەكان لە كوچەو كۆلانەكان بۆكەمى ژمارەى پياوان
 دەگەريڻىتەو، ھەلبەتە ژن و مندايش تواناي شۆرين و كفن و دفن
 كەردنى مردوانيان نەبوو) .. بۆيە لاشەكانيان لەو ناوہ دەمانەوہو دەبوونە
 ھۆراكى سەگو پشيلە تەنانەت ھەنديك كەس لە برسان گۆشتى
 مردوويان خواردوو! پياويك بەھۆى برسيەتىو ناچارى كچيكي خۆى بە
 گوتكە گەمىك داو، ئافرەتيش ھەبوو ھەر لەبەر ژەمە خۆراكيتك شوى
 بە پياويك كەردوو! لەو رۆژانەدا منداالى شيرە خۆرە بينراو، كەبەسەر
 سنگى دايكە مردووەكەيەو شيرى مژبوو !

سەردەمیکی نوی

پاش تیکشکانی دولەتە نهخۆشە که .. ئینگلیزه کان به
 سەركردایەتی (کاپتن های) له (١٥/١٢/١٩١٨) گەشتنه کۆیه و له
 لایەن دانیشتوانی شار پێشوازی کران.. له پیش
 هەموویانەوه (عهولاغای هەویزی، هەمه ئاغای غەفوری، جەمیل
 ئاغای هەویزی و مهلا هەمهەد جەلی زاده) پێشوازیان لیکران.. (کاپتن
 های) چووه سەرای حکومەت، کاروباری ئیداری شارەکهی بەم شیوهیه
 ریکخست:-

- هەمه ئاغای مههمود ئاغای غەفوری، حاکمی ئیداری شار.
- جمیل ئاغای حاجی نهسەد ئاغای هەویزی.
- مهلا هەمهەد جەلی زاده، قازی شەرع.
- مهلا نههمەد سمایل ئاغای غەفوری، حاکمی سولج.
- عبدول فەتاح ئاغای عهولا ئاغای هەویزی، سەرۆکی شارەوانی.
- مهلا هەویز ئاغای غەفوری، مەئموری پۆلیس.
- حاجی عهولا بەگ، مەئموری نهوقاف.
- مهلا سدیق نهفەندی، مەئموری تاپۆ.

سهیره له کویه

تورکه عوسمانیه کان په کینک بوون له روانه ی ماوه یه کی دوورو دريژ
حوکمرانی ولایتي نیمه یان کردوه، نهو دهوله ته به هژي خراپی
به پړیوه بردن و ستمی نه ته وایه تی و نا عه داله تی و گنده لیبه و نوقمی
ته نگه ژي نابوری و سیاسی ببڙوه.. به شداری کردنیشی له جهنگی
په که می جیهانیدا نه ونده ی تر نه و رژیمه ی تووشی قهیرانی سهربازی و
سیاسی کردبڙوه.

قهیسه ری روسیا (نیکولای دووهم) نه و دهوله ته ی به پیاوه نه خو شه که
ناوړه دکرد- له که رمدی نه و شه پرده سولتانی عوسمانی بریاری
ره شبگیری (سفر به رلک)یدا.. ره شبگیری نه و .. که یه نیت، که هر
نیرینه یه که توانای چه که هلگرتنی هدیت راپیچی به ری جهنگ .. کرا
دژي ټینگلیزو فدرنسیه کان.. به هژي دوری و سهختی شه پر که کانه و
که لیک جار سهربازه که نه ده که پایدوه.. واتا ده کوژرا یان به دیل ده گیرا.

له سالانی جهنگی په که می جیهانی پیاوړکی تورک به
ناوی (ابراهیم نه فندی) حوکمرانی کزیه ی .. کرد، ماله که شی له
خانوی (عزیز ناغای ټیندزی) بوو له ته نیشته .. کیده ی مام خدلیفه
له که پر که بایزاغا.. نه م ته کیده به مزگه وتی (شیخ سماییلی
عه دالان) - ناسراو بوو ټیستا کاولکه یه، وه که ده گیرنه وه نه و (ابراهیم

ئەفەندى) يە لە گەڭ ژىنيك دەستى تىيگە لاڭ كوردبوو، ھەندىك لەو خەلكە بەر ھەوالە پەست و بىزار بېبون.. بە تايبەتتى (حاجى توفىق) ى ريش سېى گەپەكى بايزاغا، بۆيە بريار دەدات سنورىك بۆ رەفتارە دزىوھەكانى ئىبراهيم ئەفەندى دابىيەت.. بۆيە (مستەفا ئىبراهيم) ناسراو بە (مچە سوسكە) ھانداوە تا دەستى لىيەوشىيەت.. مستەفاش كە پىساويكى گورج و گۆڭ و نازا بوو لە يەكەن لە شەوھەكاندا ناوبراو دەداتە بەر گوللەى تەنگە رەشكە، ئيتىر وا دەزانى كوشتوويەتى بەلام زۆرى پىناچى دەنگى ئەوھە بلاو دەيىتەوھە كە كە ئىبراهيم ئەفەندى لە رووداوى شەوى رابردو برىندار بوو، لە ئەنجامدا مستەفا لە شار تەوھەلا دەيىتەو دەكەويەتە دەشت و كىوانەوھە.

دراى ئەوھى ھەپەشەو فشارىكى زۆر دەكرىتە سەر خزم و كەسو كارى مستەفا سوسكە.. ئەويش بە ناچارى خۆى رادەستى مېرى كەدەو، بەو ھىوايەى لىيەوشىبونى بۆ دەردەچىت.. بەلام حكومەتى كۆيە بريارى كوشتنى بۆ دەردەكەن.. ئيتىر كەسو كارو خزمانى مستەفا سوسكە ھەول و كۆشى زۆريان داوھە تا بە ھەر نرختىك يىتە مستەفا لە مردن رزگار بكەن.

لەم رووداوھە لە گەڭ دەسەلاتدارانى كۆيە رىكەدەكەون و بە پىنى ئەم سىنارىيە دەريازى دەكەن.. ئەو شەوھى بريار بووھە مستەفا گوللە باران بكرى پۆليس بە رۆژ يەكەن بە ھەمان ناو لە بازار دەگرن، لە شەو دا لە بەردەم مزگەوتى جومعە گوللەبارانى دەكەن.. زۆرى پىناچى ئەم

هه‌واڵه وه‌كو ناگري ناو پووش به‌ناو خه‌لكدا بلاو ده‌بيته‌وه، هه‌ر ئه‌م
 رووداوه وای له یه‌كێك له سوبه‌تچی و قۆشه‌چیه‌كانی كۆیه‌ كردووه..
 بلیت(سه‌یره له كۆیه) له داوی ئه‌م رووداوه‌وه‌ش خه‌لكی هه‌ر كاریکی
 سه‌یر... سه‌مه‌ره بپیستن ده‌لێن... سه‌یره له كۆیه.. دیاره ئه‌م رووداوه
 خه‌لكی كۆیه‌ی تاساندووه بۆیه(حه‌ماغای كۆیه) داوای له مێری كردووه
 كه چیت برپاری له سینداره‌دان له كۆیه جیبه‌جی نه‌كریت.

شانۆ ئە كۆيە سەرھەلداڭ و ھەتسەنگاندنيكى سەرپىيى

لەم سەردەمەدا شانۆ تەنيا پىئويستىيە كى مۆيى و ستاتىكى نىيە..
لەلكو بوو تە مەسەلەيە كى زىندو كە راستىە كانى ژيان و داھىنان و
ژىشنىرى مۆڧايەتى بەرجەستە دەكا.. جگە لەو شانۆ، ئەو مەيدانەيە
كە باوھى بۆ نوڧخوازى و ئەزمونە نوڧكانى مۆڧايەتى دەكاتەو..
سەر ئاستى جىھانىش ئەمۆڧ شانۆ دەيان چەمك و قوتابخانەي
جۆراو جۆرى لىبۆتەو كە ھەريە كەيان خاوەن تىروانىن و جىھانىيىنى
خۆيانن.

شانۆ ھونەريكى مەزن و شموليە.. زىدە رۆيى نىيە لەگەر بلىن
لوتكەي گشت ھونەرەكانە، چونكە بە راستى ھەموو شىوازەكانى
يەكەي ھونەر لە خۆ دەگريئ وەكو مۆسيقا و گۆرانى و سەما و ەرز و
ئەدەب و ەتد..

لە ھەموو سەردەمەكانىشدا شانۆ قوتابخانەي گەل بوو.. وانەر
پەيامى رەوشت بەرزى و نىشتمان پەرورەي و برايەتى لە ناو خەلك بلاق
كردۆتەو.. دەشى شانۆ لە جومگەيە كى ميژوويەدا لاواز بووبى.. بەلام
گومانى تىدا نىيە لە مەوداى دوورو دىژدا ھەر پەيامى خۆي
گەياندەو و گۆرانى لە كۆمەلدا بەدەيھىناو، ياخود ريخۆشكەربووە بۆ
ئالو گۆرەكان ئەم لقەي ھونەر ميژوويە كى ليوان لىو لە داھىنان و
ھەلوڧست و جوانى ھەبوو بەرامبەر كيشە سەرەكيەكانى كۆمەلگە

رۆلى مەزنى بىنيوھ لەھۆشيار كۆندەھى جەماوەر لەبەرەمبەر
ناستەنگە سىياسى و كۆمەلەيەتە كاندە .

ئەو پەيشانە سەرەھە وەكو كىلىل وابوون بۆچوونە ناز بابەتى
سىستى و فەرمانۆشە كۆندى جولانەھى شانۆ لەم شارەدا ، بەپىتى زانىارى
مامۇستاي خوالىخۆشبوو (تايەر ئەحمەد ھەيىزى) يەكەم بزاڭى
شانۆى لەكۆيە بۆ سالى ۱۹۳۱ دەگەرەتتەھە ئەركاتەي | ھەمەد قانع
عبدالفتاح) لەھەولەيىكى تاكە كەسيدا لەھەيوانى سەرەھى قوتابخانەي
كۆيسىنجدەقى ئولا ، نمايشىكى شانۆى پىشكەش كۆرد . پىش ئەھى
ئەنگۆست بۆ كەم و كۆرتىەكان درىژ بەكەين دەھەي ئەو راستىە بھەمە
روو كە ئەو گىژاھى شانۆ تىتى كەوتووە تەنيا لە ئەستۆي ھونەرەندان
دانىە ، بەلكو بەرپرسيارىتى دەكەوتتە سەرشانى ھەموو لايەك
بەتايىبەتى يەكىتى ھونەرەندانى كۆردستان و دام و دەزگا ھىزى
و ھەكمىەكانەھە ...! شانۆ پىئويستىەكى دەستە جەمەيە پىئويستى
بەكات و شوين و پىشتىوانى كۆردنى ماددى و مەعنەھى ھەيە تا
زەمىنەي گونجاو بىتتەدى بۆ ئەھى شانۆكار كارى خۆي ئەنجام بەدات .
بەلام لىرەدا پرسىارىك خۆي دەسەپىنى ، ئايا ھونەرەندە چۆن دەتوانىت
ژيان و بژيوى خىزانەكەي داين بەكات لە ھالەتەكدا گەر ھەربەكارى
ھونەرەھە پابەندىت | لەھەولەيى ئەو پرسىارەي سەرەھە دەلەين :-
بۆئەھى ھونەرەندە بەو پەرى تواناھە كارى شانۆى داھىنەرانە ئەنجام

بدات ، پښوېستی به که شو هه وایه کی نازادو ټیانیکی سهر بهرزانو
گوزهرانو بژیوی ژيانده هدی .

همو د هزانین له حالتی حازردا کزی مېلېه نديکی ریکخستنې لینه
چند کومیتیه ک و ریکخواه دیموکراتیه کان ، نه وانه هه مویان گهر
بخوازن به هه ماهه نگی له گهل هونه رمنه ندانی شار جولانه ویه کی شانوی
تاراده یه ک باش دروست ده کن . سهره رای نه وانه ئیستا له م شاره دا ده یان
هونه رمنه ندی لیوه شاهه هدی جگه له وه چندین دهرچوی به شی شانوی
په یمانگی هونه ر جوانه کان . من پیم وایه نه گهر هه ما هه نگی و
هاوکاری له نیوان نه و فاکته رانه دا بکریت ده توانری جولانه ویه کی
هونه ری شانوی بهرهم بهینین و جه ماوهر له گهل ته خدی شانودا
ناشت بکه ینه وه .

چایخانه‌کانی دینی

ساتیک بو پشوودان و فه‌زایه‌ک بو داهینان

گه‌لی کورد گه‌لیکی دیرین و ره‌سەنی ناوچه‌که‌یه ، پێش عەرەبو و تورک له‌ کوردستان له‌سەر خاکه‌که‌ی خۆی ژیاوه ، له‌ گه‌ل پێشکه‌وتن و بزوو‌تنه‌وه‌ی میژوودا ، قۆناغ له‌دوای قۆناغ گه‌شه‌ی کردووه و به‌ره‌وپیش چووه . به‌پێی لۆجیکی میژوو ، کوردیش له‌هه‌نگاه‌ سه‌ره‌تاییه‌کانه‌وه ملی رینگای گرتووه ، دوای برینی هه‌زاران که‌ندو له‌ندو نشیو ، ئینجا به‌م قۆناغه‌ گه‌یشتووه . که‌به (سه‌رده‌می خیرا) ناسراوه ، ئەم گۆپان و پێشکه‌وتنه ، هه‌ره‌مه‌کی و پێکه‌وت نه‌بووه ، به‌لکو به‌پێی گۆپان و پێشکه‌وتنی کۆمه‌ل هاتۆته‌دی ، پابه‌ند بوون به‌م یاسایه‌ کاریکی حه‌تمیه ، هه‌موو گه‌ل و کۆمه‌لگا‌کان ■ گریته‌وه ، به‌لام به‌ریژه‌ی جیاوازا.. ژیا‌نی مرۆفی کورد له‌ سه‌ره‌تا‌کانی سه‌ده‌ی رابردوو وه‌کو ئەمرۆ نه‌بوو ، نه‌وده‌م هیشتا ته‌زوی کار‌با نه‌گه‌یه‌نرا بووه‌ کۆیه ، واتا که‌س ته‌له‌فزیۆن و کۆمپیوتەر و نه‌نته‌رنیټ و مۆبایلی نه‌بوو ، بۆ به‌سه‌ربردنی شه‌وو شه‌وگاری دور و درێژی شه‌وان ، زۆربه‌ی خێزان‌ه‌کان شه‌وانه سه‌ردانی یه‌کتریان ده‌کرد ، هه‌ندیکیش له‌دیوه‌خانه‌کان کۆده‌بوونه‌وه بۆ گۆیگرتن له‌ حیکایه‌تی خوش و به‌سه‌رهاتی قاره‌مانه‌کان و ئەفسانه‌کان ، که‌له‌گه‌ل هزر و عه‌قلیه‌تی نه‌وسای خه‌لکه‌که‌ ده‌گونجا ژماره‌یه‌کیش

به تاييه تي نهوانه ي شهيداي هونه رو هۆكړي گۆراني بوون، ده چوونه
 ديوه خانه هه ميشه ئاوه دانه كهي | نه ختەر اي شاعير هونه رمه ند، لهو
 ديوه خانه دا جاري را هه بووه سه داي ئاوازو چريكه ي هونه رمه ندان له
 زه رده په پره وه تا كازيوه ئاسماني شهواني كۆيه ي شوق ده كرد، هه روه كو
 چۆن ديارده ي بلاو بوونه وه ي چايخانه له شاره كاني عيراق و كوردستان
 سه ري هه لدا، به هه مان شيوه له كۆيه ش په يتا په يتا چايخانه سه ريان
 هه لدا، يه كه م كه سيك يري له كردنه وه ي چايخانه كرد يته وه پياويكي
 عه جهم بوو، كه له سه ر گۆمي | هه مه د به گ | داينا دواي نهو خه لكي
 تر كرديانه چار ليكه ري و ليرو له وي چهندين چايخانه يان دانا، وه كو
 عه به ي چايچي و قاله چارشين و سه عدي ئاغاي نه وه ي دواييان
 چايخانه كهي له خوار قشله ي كۆيه بوو، شوينيكي خوشي هه بوو نهو
 يه كه م كه س بوو له ده روه ي كۆيه گۆراني بيژي بانگهيشتي كۆيه كرد،
 كاتيک له شه قلاوه وه كاويس ئاغاي هينايه چايخانه كهي و چهندين
 ئاههنگي بو گيترا.. له نه نجامدا نوبانگيكي باشي پهيدا كرد، له وه
 به دواوه شهوان سه دان كه س روويان لهو چايخانه يه ده كرد، نهو كاري
 سه عدي ئاغاي هاني چايه چيه كاني تری دا، كه بانگهيشتي
 هونه رمه نداني ده روه ي كۆيه بكن، وه كو هه كيمي چايچي و سمايلي
 سه رمه بردي، نهوانه عه زيز ئاغار نه عدي ناسرو عه جهم ئوغلوو مه لا
 سابير كه ركوكي و شه هابه ي هه وليريان داوه ت ده كرد، تاكو ته را له ناو
 چايچيه كانيش كه سي دهنگ خوش هه بوو وه كو توفيقه دريژو عه به ي

چایچی و ئەوەی دوايان چایخانەى لەخوارى بوو تازە سەماوەریکی نوێى
 لە ئیترانەوه بۆ ھاتبوو، ھەر گەسەماوەرەکەى بەجۆش دەھات، چەقەنەى
 لێدەداو بەستەى دەگوت، لەزۆریەى شارەکانى کوردستان ھەندى
 چایخانە ھەبوو لەوانیتر بەناو بانگ تریسون، بۆ نمونە لە ھەولێر
 چایخانەکانى عەبزو مەچکۆ، چایخانەى دوومیان تاكو ئیستا ھەرمارە
 شوینی رووناکبیران و ھونەرەمەندانى ھەولێر کوردستانە، لەسلیتمانیش
 چایخانەى (شەعب) کەتا ئەم ساتە وەختەش بایەختى گەورەى ھەیه
 لەلایەن خەلکی شارەو.. لەکۆیش چایخانەى (حەمە گەحان) رۆلى
 مێژوویی گێراو لەرووداوەکاندا بەھۆى ئەوەى خوالێخۆشبوو (حەمە
 گەحان) پیاویکی ناسراوى شارەکەبوو، ھونەردۆست و ھارکاری
 دانیشتوانى شارەکە بوو، بۆیە لەھەر شوێنێک چایخانەى ھەبووبى
 خەلکیکی زۆر روویان تێکردووە بەتایبەتى ھونەرەمەندان .

گەلێک جار ھونەرەمەندانى وەکو: تایەر تۆفیق و باکوری و مەلا
 ئەسەدوسیو وەرزیش سایلر حەمەدەمین عەباس و باقى حەلاق،
 لەتوێژى رۆشنبیرانىش، کەریم شارەزاو ئەحمەد دىزارو سامى عەودالو
 جەلال جۆبارو غەریب پشدرى و مەولو ژاکاوو تایەر ئەحمەد حەوێزى
 بە رێکو پێکی سەردانیان کردووە جگە لەو شوێنى بەیەکگەیشتنى
 سیاسىەکانیش بوو، ئەخاسە خەلکی چەپرەر، چونکە خوالێخۆشبوو
 دۆستى شیوعیەکان بوو.. لە شەوانى رەمەزاندا دواى ئەوەى خەلک
 نوێژى شێوان و تەراویحیان تەواو دەکرد، روویان لە چایخانەکەى (سەرى

مهیدان) سه عدی ناغا ده کرد.. لهوئ خه لکه که تا پارشیو خه ریکی سینی و زه لثانی بوون، به دهم یاری کرده وه گۆرانی و به زمیان سازداوه. سینی و زه لثانی بریتیه له دوو ریز له یاریزان که به رامبه ر یه کتر داده نیشن، هه ر لایه ک بیدراند بووایه دهره مینکی داده نا.. به دریتایی شهوانی ره مه زان پاره که کۆده کرایه وه تا دوا شهوی نه و مانگه، نه و دهم ده درا به و گۆرانی بیژانهی له شهوانی مانگی ره مه زان گۆرانی و لاوکه مه قامیان ده چپی، جگه له و چاپخانهی که ناماژمان بو کردن.. چاپخانهی تریش هه بوون وه کو: (چاپخانهی شیخ محیدین و چاپخانهی حه مدهی کریم و چاپخانهی ته مته مان، که عه بدو لثای مه لا فه تاح خاوه نی بو و چاپخانهی ناشیلکه).. نه و چاپخانه تا پارشیو کراوه بوون، کاتیکیش ده بوو به پارشیو هونه رمه ندان: (عه زیز زهینه لو حه مه عه بو) به ده هۆلو زوپنا به لیدانی ناوازی به جۆش له کۆلانه کانی شار خه لکیان بو پارشیو کردن به خه به ر ده هینا.

نه وهی سه رنج راکیش بوو له نار چاپخانه کانی کۆیه دا، چاپخانه کهی سه عیدی مه لا ته حه مد بوو که که وتبوو به رامبه ر قائمقامیه تی شار، له ویدا ناوه ناوه نمایشی شانۆیی پیشکه ش کراوه.. له شانۆگه ریه کانی نه وسا: (کاوهی ناسنگه ر، ژن به ژن، شیربایی، بازرگانی، فینسیا، نینتیخابات و هتد...) په نجاکان و شهسته کانی سه دهی رابردو گه رمه ی کاری هیزبایه تی و مملانیی سیاسی بوو له کۆیه.

پێدهچی (دهرده كورد) له هه موو زه مانێك قه ده ری كورد بوییت.. زۆر جار دۆستو لایه نگرانی هه ردوو حیزبه سه ره کیه که ی نه وسا گۆره پانی سیاسی كورد.. (پارتی دیموکراتی كوردستان و حیزبی شیوعی عێراق) به دارو به ردو چه قۆ سه رو گویلاکی یه کتریان شکاندوه.. چایخانه که ی خوالیخۆشبوو (حه مه گه عان) شوینی کۆبونه وه ی شیوعیه کان بوو.. چایخانه که ی (فه تاح - کیم) یش شوینی پارتیه کان بوو.

رۆژنامه ی (اتحاد الشعب) که زما عالی (ح.ش.ع) بوو، پیاویکی دیان به ناوی (به شیر) دابه شی ده کرد. هه چی رۆژنامه ی (خه بات) یش بوو (حه مه به گره ز) دابه شی ده کرد، له گازی نوێ حه مه گه عان هه رده م گوی بیستی قه وانی نوێی هونه رمه ندانی كوردو عه ره ب ده بوی.. ناوبراو شه یدای ده نگێ هونه رمه ندی عه ره ب (ام کلسوم) بوو.. هه میشه نوێترین قه وانه کانی ئەم هونه رمه نده له لای ده سته که وت.

له سالی (١٩٤٥) کاتێک بۆ یه که م جار هونه رمه ندی گه ل (تایه ر توفیق) راسته وخۆ له ریگه ی ئیزگه ی کوردی به غدا ره بۆ ماوه ی نیو کاتژمێر ئاهه نگێکی گۆرانی په خشکرد.. له و رۆژه دا نزیکه ی (٢٠٠) که س بۆ بیستنی نه و ئاهه نگه له وێ ئاماده بوون، ئاهه نگه که به گۆرانی (له سۆره گوئی) و به سته ی (کراس زه ردی) ده سته پێکرد.. خوا لیخۆش بوو حه مه گه عان پیاویکی پێشکه وتوو خوازو نیشتمان په ره ره بوو، له گه ل هونه رمه ندان و رۆشنه نبیرانی کۆیه په یوه ندیه کی پته وێ هه بوو.. هه میشه هانی قوتاییانی ده دا بۆ درێژدان

به خویندنو به دهستهینانی پروانامه.. جگه لهوه دهستی یارمهتی بۆ
قوتابیه ههزاره کان دريژ دهکرد.. بهو هۆیه له لایهن دانیشتونانی
کۆیهوه ریزی زۆری لینگیراوه.. بهلام له دواى سالى (١٩٧٥) کۆیهى
بهجیهیشتووه و بۆ ههولير چووهو.. ئيتر لهوى مائناوايى له ژيان کردووه.

کویه له ناوینهی دوتینیدا

نهو نازادی و سهر فزایی گه له که مان نه مپژ به دهستی هیناره له
خوږاو به هه پهمه کی به دی نه هاتوه.. به لکوو به خوینی هه زاره ها
شه هیدو قوریانی رۆله کانی گهلر پشتیوانی دۆست و هینزه دیمو کرات
خواژه کانی جیهان به دهست هاتون.. یانهی سهر که ورتن.. نهو مه لبه نده
رونا گبیری و رۆشه نگه ریهی سیه کانی سدهی رابردو بوو که رۆلی دیاری
له بلاو کردنه وی رۆشن بیری و ههستی نه ته وایه تی له نار رۆله کانی
گه لی کورد مان بینیه.

یانه که له شاری به غذا له سهر دهستی به ههشتی (مه عروف جیاووک)
دامه زرا.. دیاره هه لومه رچی گشتی نهو رۆژگاره گه لیک سهخت و دژوار
بوو، به هه ول و هیمه تی پیاویکی وه کو (مه عروف جیاووک) و هاوکاری و
دلسۆزی گه لی کورد نه بوایه یانه که هه رگیز چاوی هه لته ده هینا.

یانهی ناوبراو دامه زرا وه کی سهر به خو بوو.. واتا له لایه ن میریه وه
هاوکاری نه ده کرا، بۆیه مه عروف جیاووک په نای برده بدر جه ماوه ر بز
به ره و امبونی کارو چالاکیه کانی یانه کی.. نهو بوو له هه لته تیکدا
سهر دانی ژماره یه کی زۆر له شارو شارۆچکه و ته نانه ت گونده کانی شی
کرد، بۆ کۆ کردنه وی پاره و بارو بوو.

یه کینک لهو شوینانهی چیاووک سەردانی کرد، شاری کۆیه بووه.. لهو
 سەردانهیدا (٩٠) کەس دەستی یارمەتی و هاوکارییان بۆ درێژ کردووه..
 لەبەر زۆری ژمارە کە ئێمە لێره دا تەنیا ناری ئەر کە سانه بلاو ■ کەینهوه
 کە له (٣) دینار زیاتریان داوو.. ئەوانەى سێ دیناریان داوو:

(هەوێز ئاغای ھەیب، ھەبدول واحد چەلەبی، ھەمد سەعید کاک
 ئەسەد، مەلا سەدر، مەلا بەھالدین، کمال حاجی مجید، توفیق یاسین،
 سالح موشکە، حاجی سایر مام خەر، سایر ئیسماعیل).

ئەوانەى پێنج دیناریان داوو:

(سلیمان ئاغا غەفوری، عبد الصمد ئاغای غەفوری، سەید حاجی
 ئەحمەد، حاجی جمال عبد الرحمن، صمد حاجی سمایل، عبد الرحمن
 ئەفەندی ((مەتمووری مەرکەز))، جمال جەلیل ھەوێزی، سەید ئەسەد
 ئاغا، رفیق حاجی سالح، نەجیب بەگ، تایەر چەلەبی، سەلیم بەگ
 گەرد گۆران، عبد الباقي حاجی جلال).

ئەو کەسانەى له بیست دینار زیاتریان داوو:

(کاکە زیاد ((٥٠)) دینار، ھەوێز ئاغا ((٥٠)) دینار، عبد الرحمن
 چەلەبی ((٤٠)) دینار، حاجی مەحمود ((٤٠)) دینار، عبد المجید
 چەلەبی ((٢٠)) دینار، عومەر تایەر ئەفەندی ((٢٠)) دینار، حاجی
 جەلال ((٢٠)) دینار، حسین جمیل بەگ ((قائیمقام)) ((٢٠)) دینار.

گۆرانی و میوزیکی کوردی له نیوان شیواندن و رهسه نایه تیدا

گۆرانی و میوزیک هونه ریکه مرۆ هه له مندا لیه وه تا دوا
ساته کانی ته مه نى له گه تیدا ده بیته و چیتو خوشی پیده به خشی.. بۆیه
دهرووناس و زانایانی سایکۆلۆجی، میوزیک به هۆکارێک داده نیین بۆ
چاره سه رکردنی گرفتى دهروونی و سه رکردن و خا و کردنه وى مرۆ له کاتى
ته نجامدانى نه شته رگه ریدا.

گه لى کورد وه کو هه موو گهلانى دیکه ی جیهان له به ره به یانی
میژووه و خاوه نى هونه رى خۆى بووه.. به تایبته ته قام و گۆرانی و
هه لپه رکى، نه وه له دواى نه وه پاراستویه تی و گه شه ی پتکردوه.. له م
رووه رۆژه لات ناسی فه ره نسى (تۆمابوا) ده لى: (کوره له سه رده مى
ساسانه کاند ده ستیکى بالای له بورارى موزیکدا هه بووه.. گهلانى
ده رو دراوسى سوودیان لیبینیه).

هونه رى گۆرانی و موزیکى کوردی مۆزیکى هه ره وه زى و ریتیمیکى
گورج و خیرای هه یه.. نه وه له کاتى ساوار کوتان و دروینه و زوى
کيلان و ده ستاپ و مه شکه ژه نى و جلیتانی و هه لپه رکى ره نگ ده داته وه..
ئه م خه سه له تانه ی هونه رى کوردی نه وه له دواى نه وه تا کو چه ند سالتیک
به ره له ئه مپۆ هه ره به ره سه نایه تی و شکۆمه ندی ماوه ته وه، سالتیه ی سالت

شوانه‌ی شمشال ژهن و ده‌رویشی ده‌ف ژهن و زورنا ژهن و ده‌هۆل کۆت،
گۆرانیه ره‌سه‌نه‌کانی شایی سوسکه‌یی و شیتخانی و چۆپه‌یی و نایشۆکی و
هه‌زارو یه‌ک به‌زمی دی پاراستوه.

چریکه‌ی ده‌نگه به‌سۆزه‌کانی ده‌یان که‌له هونه‌رمه‌ندی وه‌ک (سه‌ید
عه‌لی نه‌سغه‌رو کاویس ئاغار ره‌شۆل و عه‌لی مه‌ردان و حه‌سه‌ن زیهره‌ک)
دونیای هونه‌ری گۆرانی کوردی ده‌پازینیتته‌وه، ئه‌م ده‌نگه نه‌مرانه هه‌تا
چه‌رخه ئه‌م رۆژگاره بگه‌ری له‌سه‌ر زه‌ینه‌و بیره‌وه‌ریه‌کانمان هه‌ر به
زیندوویی ده‌مینیتته‌وه، له‌به‌رامبه‌ر ئه‌م میژووه گه‌شه‌ی هونه‌ری کوردی،
به‌هۆی کۆمه‌لێک هۆکار هه‌ندیک به‌ره‌مه‌ی کال و کرج و نامۆ له‌گه‌ڵ
ئه‌م ته‌وژمه‌ی جیهانگیری و بازرگانیکردن به‌ هونه‌ره‌وه که‌وته سه‌ر
شاشه‌ی ته‌له‌فزیۆنه‌کانه‌وه، له‌راستیدا ئه‌م به‌ره‌مه‌مانه دوورن له‌ په‌یامی
هونه‌ری و کزولارازن له‌ رووی ئاواز و شیعوو موسیقاوه، خراپن له‌ئه‌داو
ستاتیکی موسیقا .

ئه‌و ته‌وژمه ناره‌سه‌نه‌ی هونه‌ر (گۆران)ی نه‌مر گوته‌نی: میزاجی
کورده‌واری تیکه‌ده‌ات، له‌یه‌کێک له‌به‌رنامه‌کانیدا که‌نالی ئاسمانی
کوردسات فیلمیکی ئیستعرازی به‌ناوی (خه‌په‌گیان) پێشکه‌ش به
بینهرانی کرد، دوا‌ی ته‌واو بوونی فیلمه‌که، گه‌یشتمه ئه‌و نه‌خامه‌ی
که‌برای هونه‌رمه‌ند دوورو نزیک ئاگای له‌هونه‌ری کوردی نیه!..
پێده‌چیت ئه‌و سالانه‌ی که‌ له‌ ده‌ره‌وه ژیا‌نی به‌سه‌ر به‌ردووه موسیقی
دیسکۆ و رۆژناوا کاریگه‌ری زۆریان لێک‌ردییت! له‌کاتی بینینی

بابەتەكە، لەلایەك پێكەنینم بەم كارە دەهات لەبەر لاوازی و بێئاوەرزی
فیلەكە، لەولاشەوە بەزەبیم بەهونەری كوردی دەهات، كە چۆن
بەدەستی چەند كەسێكی نەشارەزا دەشیونرێت .

ئەو هونەرمەندە گەنجە بە هەنجەتی نوێگەریوە بەرھەمیکی كالتو
كێچ و بێتامی پێفرۆشتین! نوێگەری وەكو ئەنوەر قەرەداغی دەلی : جل
نیە هەركات بتهوی لەبەری بكەیت .

نوێگەری لاسایی كردنەوی مایكل جاكسۆن و ئیبراھیم تاتلیساس
نییە، بەلكو نوێگەری و ھاوچەرخیتی لەو دەایە، كە هونەرمەند گەشە
بە هونەری گەلەكەیی خۆی بدات بەشیوازیكی زانستیانه سوود لە
كەلەپورە دەلەمەندەكەیی وەرگیرێت، هونەرەكەیی بۆن و بەرامەیی خاکی
كوردستانی لێبێت، ئەو بەرھەمە لە ئامیزی لارك و حەیران و ئای ئای و
سیاچەمانە و ئەللۆدەییسی چەكەرەیی كردبێت .

هونەرمەندی رەسەن و نوێخواز پێویستە بۆ چاوك و سەرچاوەكانی
هونەری كوردی بگەرێتەوە، ئیلھام لەموزیک و گۆرانی كەلە
هونەرمەندانی كورد وەر بگیرێت، نەك وەك هەندێ گەنجی فەریكە
هونەرمەند هەر هێندە ئامیزیكی موزیکیی بە دەستەو گرت، ئیدی
دەبێتە گۆرانیبێژ و دەست دەكەن بەكاری كلیپ و گۆرانی گوتن، تەنانەت
شیعرو ئاوازیش بۆ گۆرانیەكانیان دادەنێن، ئەگەر چانسی هەبێت دەنا
ئەو بەرھەمانە زوو وشك دەبن و لە گۆیچكەیی خەلكدا نامێنن!.

جیتی خۆیه تی لێردا پێشنیازێك بۆمه بهر دیدی دهزگاکانی
 راگهیاندن، به تایبه تی رادیۆو تهله فزیۆنه کان، به زهییان به خه لک و
 هونه ری کوردی بێته وه، چیت نه و کاره خراپانه له سه ر شاشه ی
 ته له فزیۆنه کانه وه پێشانی خه لک نه ده ن .

قشله تابلۆیه ك له جوانی و هیما ی شارێك

کۆیه له ریزی نه و شارانه ی کوردستاندا یه که ته ه میه تیکی
 میژووی و که له پوری دیاری هه یه شێوازی دلفریت و دیزاینی ناوازه و
 جۆری نه خه و نیگاره کانی ناو قه یسه ری و خان و خانوه کانی که به
 گه چ و به ردی مه پمه پ جوانکاری کراون، هه روه ها چه ندین ئاسه واری
 میژووی له نه ترافی کۆیه هه ن وه کو شوینه واره کانی گوندی شیه و
 ساتوقه لاو بۆگد.. له هیما هه ره دیاره کانی کۆیه قشله که یه تی، که دوا ی
 تێپه ر بوونی ده یان سا ل به سه ر دامه زران دنیدا هیشتا به خۆپاگری
 ماوه ته وه و پانۆرامای به سه رهات و رووداوه تا ل و شیرینه کانی دوینێ بۆ
 نه وه ی نوێ ده گێریته وه .

به حوکمی شونێ بلند و ستراتیژیه که یه وه که ده سه لات و هه ژموونی
 به سه ر هه موو لایه که وه هه بووه، ده بینین هیژه داگیر که ره کانی بێگانه به
 درێژایی میژوو نه و شوینه یان کوردبووه مۆلگه و روانگه! قشله

ووشه یه کی تورکیه له بنه رتدا قشلاغ بووه، که شوینی زستانه
 ده گه یه نی به درېژایی رۆژگار بووه به قشله که له سهر زاران ناسانترو
 خوشتره.. نهم شوینه واره به گه وره ترین و کونترین قشله نه ژمار ده کریت
 له کوردستاندا که به م شینویه ماییته وه، دهریاری دروستکردنی
 ماموستای خوالیخوشبوو(تاهیر نه حمده ده ویزی) له بهرگی دووه می
 میژووی کویه دا نووسیویه تی: قشله له سالی(۱۸۱۰) ز له زه مانی
 حکومتی عه ده به گی رۆمی دروستکراوه، به گویره ی تاپۆکه ی بیت که
 له سالی(۱۹۱۴) ده رچووه به تورکی نووسراوه ده رده که ویت که نهم
 قشله یه مولکی وه زارته ی جهنگی عوسمانی بووه لیتی نووسراوه(حریسه
 نفارت جلیله سی نامه) تا پیتش راپه رینیش تاپۆکه ی له سهر وه زارته ی
 بهرگری عیراق بووه، هیچ زانیاریه ک له بهر ده ست دانیه که چ وه ستایه ک
 نهم قشله یه ی دروستکردووه، به لام(محمد امین شاکر) که له
 سه ره تاکانی سه ده ی رابردو و باشتین وه ستای بیناسازی بووه له م شاره،
 ناوبراو ده لی: وه ستا عه باسی کوری خدر قولی به گ له گه ل وه ستا
 نه لیاس که رکوکی. نهم دوانه هژده کانی به شی خۆره لاتیان
 دروستکردووه به لگه ش بۆ نهم قسه یه مان شیوازی دروستکردنی نهم
 هژدانه له وانی دیکه ناچن، نهم وه ستا عه باسه، وه ستایه کی کارامه ی
 کویه بوو جگه له م نیشه. ژماریه ک خانووی لیرو له وێ دروستکردووه
 وه ک خانووی کاکه جافو خانووی ره سول ناغا له سالی(۱۸۸۴ -
 ۱۸۸۵) ز دروستی کردووه، ههروه ها مزگه وتی بایز ناغای

دروستکردووه، ناوی وهستا عهباس لهسهر بهردی مهردپر له
 مزگهوته کهدا هدی، جگه لهمانه خانووی کاکه مینی مام خدر له
 گهره کی قهلات و خانووی نه سعه د ئاغای مه لابه کر ئاغاشی
 دروستکردووه .

دیمه نی قشله

دریژی قشله (۱۱۰) م پانیه کهشی (۹۰) م رووبه ره کهشی (۹۰۰) م
 مهتر دو جایه، قشله به بهردو قسل دروستکراوه، له ههر گۆشه یه کدا
 بورجیکی خری لیدروستکراوه و (۱۵) په یژه که له بهرد دروستکراوه
 ده چیتته ناو بورجه کانه وه بورجه کانیش به هه مان که رهسته .. واتا به
 بهردو قسل دروستکراوه و بنیات نراون، ئیستا بورجی خۆره لات له
 ناوه ویدا به هه رچوار لایدا هۆده و هۆلی تیدایه، دیواری بهردی
 خۆره لاتنی له ده ره ودا به دوانزه پالپشت قایمکراوه ئه م پالپشته
 سالی (۱۹۱۱) .. دوو وهستای به غدایی دروستیان کردون، گهر یه کینک
 به ووردی له و پالپشته نه بروانی تیده گا له به شه کانی دیکه ی قشله
 نویتن .

دەرگای دښمن

جوانترین بهشی قشله بو، دەرگاکی ده که ویتته ناوهراسستی دیواری بهری خوره لالت، بهرزیه کهی سی مه ترو چل سانتیم بو، دەرگای دوولا بو له داری ره قو نه ستوری قایم وهک ناسن دروستکرا بو، گولله ی تفهنگ نهیده بری نهو بزمارانه ی له دەرگا که درابوون سهریان وهک قارچک و ابو، کیچی هر یه کیکیان نیوکیلو گرام ده بو.. سالی (۱۹۶۴) که پیشمه رگه پهلاماری قشله ی دار گرتی، هیزه کانی دوژمیش توپبارانیان کرد، که له نه بامدا توپیک بهر دەرگا که کهوت ویرانی کرد.

دهوشه ی قشله

دهوشه ی قشله گه وره و ته خته، پانتایی دهوشه که ژماره یه ک گۆری لییه پیده چی ته رمی نهو چه کدارانه ی لی نیژابی، که له شه ره کانی ناو قشله کوژرابن له وانه گۆری (بایر فقهی نه حه د) به گومه زوه له دهوشه که دایه که هندی که له نافرتهانی شار سهردانی گۆره که ده کن، دوو توپی کۆن تا سالی (۱۹۸۵) له م دهوشه یه دا بو، لهو ساله دا کاتی که هیزه کانی حکومت گوازیه وه چوار قورنه، توپه که یان له گه ل خویان بردو نیتر له وه به دواوه ناسه واری نه ما شایانی گوته یه کی که لهو

دوو تۆپە ، بە تۆپى رەمەزان ناسرابوو كە لە سەر گردى كە كۆن
دانرابوو ، سائە ھاى سائ لە كاتى بانگى ئىتوارانى مانگى رەمەزان دەيان
تەقاند .

ھۆدەو قاوشەكان

لە دەرگا دەچویتە ژوورە دەو ژوورى بەرامبەر یەكتر ھەبوون
ژوورەكەى دەستە چەپ ژوورى پاسەوانان بوو ، ژوورەكەى دەستە راستیش
ژوورى بەندیخانە بوو ، بەلای دەستە راستى قشلە تا كۆتایىەكەى
ژمارەيەك ژوورى بەرامبەر یەكتر ھەبوون ، لەنیوان ھەردوو ژوورىكدا
ھەيوانىك ھەبوون بەلای دەستى چەپیشدا ، ھۆلىك بە درىژایى دیوارەكە
دروستكرابوو ، ئەم ھۆلە بەلای دەرەویدا پەنجەرەى ھەبوو ، بەلام بەشى
باشوورى قشلە بەرامبەر ھەرمۆتە و رووبارى كۆیە بە درىژایى ئەم بەشە
تەویلەى ولاخان بوو . ئەما دیوارى پێشەوێ قشلە كە رووى لە شار
بوو ، ئەوانە ھەمووى پێكھاتبوو لە چەندین ژوورى رێك و پێك كە بە
گەچى سپی كرابوون ، كاتى خۆى ئەو ژوورانە شوینی سەرتاشخانە و زین
دوو پیتلۆ دروو و كۆگای چەك و تەقەمەنى بوون .

بورجه كان

له هەر چوار گۆشهی قشله بورجینکی لێیه ، بورجه كان له گهڵ
دیواره کانی قشله به یه کهوه دروست کراون.. ئهو بورجانه له سهروه
سهنگهري تۆپو تفهنگچی بوون، هەر بورجهی شوینی ■ تفهنگچی له
خۆ ده گریته.

تۆپی ره مه زانان

هه موو ئیوارانی مانگی ره مه زان زۆریه منالۆ گه نجانی گه ره کی
قه لات ده چرونه سه ر قشله بۆ بینینی ته قاندنی تۆپی ره مه زان، تۆپه که
له بن دیواری نزیک قه برستانی لای راستی قشله دانرابوو، (حه مه
عه بۆ) تۆپچه که ی بوو.. پیش نیو سه عات له بانگی مه غریب به
خۆی و کیسه یه ک بارووت ده گه یشته ئهو شوینه.

سه ره تا کیسه باروته که ی ده خسته ئار لوله ی تۆپه که وه، ئینجا
هه ندیک په رۆی تیده په ستاو هه موو ئه وانه ی له وێ بوون نیگیان
ده گواسته وه لای مزگه وتی گه وره.. چاره پێی ئیشاره تی جه نابو مه لای
گه وره یان ■ کرد.. موئه زینی مزگه وتی گه وره که ئاوی (مه لا
حه ییب) بوو، له شوینیکی ده وستا تا مه لای گه وره ی لێ دیاری.. کاتی
بانگدان ده ستینکی لێهه له به ی، ئیتر هه مه عه بۆ تۆپه که ی ئاگر ده دار
باروتیش وه کو مار فیشکه ی ■ کردو دو که ئینکی سپی لێ به رز ده بۆوه.

گرمدی تۆپەگە ئەو ناوای دەلەرزاندەو لە ھەموو شوینیکی شار
دەنگی دەداپەو.. ئیتەر بە بیستنی دەنگی تۆپەگە خەلک رۆژو کەیان
دەشکاند.

کاریگەری کەلتوری ئەوان لەسەر کورد

عەباو پەچە وەك نموونە

سەرەتاکانی سەدەی رابردوو، جگە تووژی دەستەبژیر(نوخە) کە
خاوەن رەھەندیکی زانستی ئایینی و رۆشەنبیری بوون.. زۆریە
خەلکە کە تر چینه ھەژار نەخویندەوارە کە کۆمەڵی ئەم شارەیان
پیکھیناوە، لەوئەتەمۆسفیرە کۆمەلایەتیەدا کە فەرھەنگ و کەلتوری
چینی دەرەبەگ زāl بوو.. دیاردەی عەبا لەسەر کردن لە لایەن ژنانەو
بلاوبوو.. جل و بەرگ و پۆشاک خەلک بە درێژایی میژوو ناسنامە
گەل بوو، ئەمڕۆ ھەر بە جل و بەرگیانەو دەتوانین زۆریە گەلانی
رۆژھەلات لێکدی ھاویر بکەین.. بەلام بە ھۆی فاکتەری ئایینەو یا خود
بە ھۆی سنوری ھاوبەشەو جل و بەرگی گەلێک خۆی سەپاندووە بەسەر
گەلێکی ترەو.. ئەو رێک لە ژنی کورد قەوماوە کاتیکی عەبا پەچە
ژنی عارەب دزی کردە نار پۆشاک کوردەواریەو.

نیشتمانی ره سه‌نی عه‌باو په‌چه

زۆریه‌ی میژوو نوسو گه‌پیده کورد ناسه‌کان هاوران له‌سه‌ر نه‌ره‌ی که ژنی کورد پیش هاتنی ئاینی ئیسلام عه‌باو په‌چه‌ی نه‌ناسیوه، له‌و باره‌یه‌وه مینۆرسکی ده‌لی: (ژنی کورد بی عه‌بار په‌چه‌ن، به‌ ئازادی و به‌بی شه‌رم له‌ نار کۆپو کۆمه‌ل داده‌نیشن، زۆر جاریش له‌ گفتوگۆدا هاوبه‌شی پیاوان ده‌کن).

(می‌ت‌جهر سۆن‌ای حاکمی شاری سلیمانی له‌سه‌رده‌می مه‌لیک مه‌حمود ده‌لی: (زۆر جار ریککه‌وتوووه ژنی کورد پیشوازی له‌ پیاوان کردوووه بی نه‌وه‌ی پیاوه‌که‌ی له‌ مال بوویت له‌ گه‌لیدا دانیشتوووه و قسه‌شی له‌ گه‌لدا کردوووه.. هیچ خۆی به‌ شه‌رم و حه‌یای درۆزنانه پیشان نه‌داوه و ه‌کو ژنی تورک و عه‌ره‌بو فارس).

عه‌باو په‌چه له‌ناو ژنانی کۆیه

رۆژگارێک له‌م شاره به‌ تایبه‌تی و له‌ هه‌موو شاره‌کانی کوردستان به‌ گشتی، شوره‌یی بوو بۆ ژنان له‌ کاتی چوونه ده‌ره‌وه‌یاندا عه‌باوان نه‌پۆشیبا.. جارێک خه‌ڵک نه‌گه‌ر کچیکیان به‌ بی‌گه‌رد و پاکیزه‌ وه‌سف بک‌ردایه ده‌یان گوت کچی ماله‌وه‌یه.. نه‌ که‌س په‌نج‌یه‌کی بینیه‌وه نه‌ که‌شیش گوئی له‌ ده‌نگی بووه.. نه‌وکات ژنان و کچان بۆیان نه‌بوو به‌ بی له‌سه‌ر کردنی عه‌باو په‌چه بچنه ده‌ره‌وه، به‌ هۆی ته‌نکی په‌چه‌که‌وه به‌رده‌می خۆیان بینیه‌وه! عه‌با هه‌ر به‌ته‌نها له‌لایه‌ن ژنانه‌وه نه‌پۆشراوه،

بەلگۆنەر پیاوانەش، کە لەناو کۆمەڵ بە پیاوی ماقول ناسرابوون،
 عەبایان بەسەر شاندا دەدا ئەو عەبایانە لە بەغداد و موسڵەو دەهاتە
 کوردستان، عەبای پیاوان و ژنان زۆر لەیەکتەر دەچوون، بەلام عەبای
 پیاوان لاکانی بە نەقش و نیکار رازاندرابۆو، لە سەر دەمی دەسلاتی
 عوسمانیەکان جۆریکی تر لە عەبای ژنانە پەیدا بوو، کە بە جوت
 عەبا ناسرابوو رەنگیان شین بوو سەرتاپای لەشی ژنە کەدی دادەپۆشی
 بەشێک لە ژنانی کۆیە چارزگەیان بەسەر شانیاندا دەدا، هەرچی ژنی
 دەوڵەمەندیش بوون (چارشەو کەمبەلی) کە لە ئاوریشم چنرا بوو، بۆ
 بازارو سەردانی مالان بەسەریانەو دەیینرا. ئەگەر چی تەکنەلۆجیاو
 رۆشنبیری لەهەموو کون و کەڵەبەریکی ئەم شارەدا بلار بۆتەو، بەلام
 هێشتا ژمارەیهک لە ژنان عەبا لەسەر دەکەن .

دەرکه وختنی جلی موده

له دواى رووداوى سالى (١٩٥٨) پوښاکى مۆدیرنى ژنانه، که باوبایرمان پیمان «گوت (عموده) بلاو بۆه، ئەم جۆره جلانه ورده ورده تەشەنەى کر، بەهۆى بوونی که مینه یه کی ئاینی مه سیحی و هاتنی ژماره یه ک مامۆستای ژن له شاره کانی تره وه تهو فاکته رانه بوونه هۆى بلاو بوونه وهى جلی هاوچه رخی ژنانه «نابى تهو راستیه شمان لى وون بى کەى ئەم شاره هه می شه و به به رده وامى ژماره یه ک که سایه تی کۆمه لایه تی و ریفۆرخوازی ئاینی تیدا بسوه، که بانگه وازی ئازادی و یه کسانى نیتوان هه ردوو ره گه زه که یان بلاو کردۆته وه .

ره نگدانه وهى عه باو په چه له شیعرو گۆرانى کوردیدا

روونتر له تیشکی خۆر نه وه یه، که شاعیر و گۆرانى بیژان هه می شه خاوه نی هه ستیکى ناسک و فانتازیایه کی ره نگاو ره نگن.. ره گه زی (مینه)ش بوونه وه ریکى هه ره جوان و ناسکی ئەم سروشته یه، هه می شه ناو نیشان و بابه تیکى سه ره کی تهوان بوون به درێژایی رۆژگار.

گۆرانى نه مر که به شاعیری جوانی و سروشت ناسراوه، له قه سیده ی درزی په چه وه سفی ژنیک ده کات، که سپێده یه ک به شه قامتیکى سلیمانیدا له پر به ره و رووی دیت، ته گه رچی ژنه که به هۆى په چه و عه باره هیه شونیکى دیار نییه . به لām بۆ گۆرانى جوان په رست درزیک

نەر پەچەرە، كە ئىيتىك ئۇ عەبا كە يەرە بە سە بۆ ئۇ «ايك بوونى
قەسىدە يەكى جوانو تەرپو پاراو، كە قەسىدە يەكى (لە درزى پەچەرە) يە كە
لە بەشىكى نەر ھەلبەستە دا دەلى:

لە گەل ئەرەي لە عەباوہ ئالابو

لە دیمەنى شیرینی ئاشکرا بو

گۆرانى بلیمەت درزە بە ھەلبەستە کەى دەداو دەلى:

رۆسیم و دزەى نیگام جار جار ئك

لە ژۆر عەباى رەشا ئیدى نازدار ئك

مابووی بگاتە عاستم چەند ھەنگاوى

درزى كەوتە پەچەرە دیم نیگای چاوى

پیندە چیت عەبا لای ھونەر مەندى گەرە (عەلى مەردان) بوو بیتە

کۆسپ بۆ بینینی روخسارى یارە کەى، دواى ماندو بوون بە ھۆى گەرانو

سوران بە دواى خۆشەریستە کە یەرە لە کۆلانسانو جادەکانى کەرکوک

دەلى:

بە دواتا ویلم سەلتەر سەوا دە کۆلان بە کۆلان جادە بە جادە

نەشیلەى چار جوان پەچەرە کەت لادە پەچەرە لادە

ھونەر مەندى مەقاماتى کورد (تایەر تۆفیق) پیندە چى ھەمان

کیشەى مامۇستا (عەلى مەردانى) ھەبوو بیت، بەلام ئەمیان کیشەى

عەبا بوو، نەك پەچەرە! بۆیە بە گۆرانى دەلیت:

قەلار سەفین بە رامبەر، یارم عەباى کرە سەر

سانەم دەچوون بۆ سەيران، منى کردوو دەربەدەر

کاروان و کاروانچی و کاروان سەرا

سەردەمین کۆیە یەکیك بوو ئەو شارانەى، كە رۆژئىكى گرنكى
دەگىرا ئە لایەنى بازارگانى و رۆشنبیریدا، ئەرووى ئیداریشەو ناوەندىكى
فراوانى ناوچەکانى سۆران و شەقلاو و دەرووبەرى رواندزىش بوو.. بەو
هۆیەو بوو خەلكىكى زۆر ئەو ناوچانەو روویان تێدەکرد.. واتا کاروان
سەراى بازارگانى شاره گەورەکانى ئەم دیوو ئەو دیوى کوردستانى ئێران
بوو.

چەندین پىشەى جۆراوجۆرى لىبوو وەك ئاسنگەرى و دارتاشى و
زەرەنگەرى و کارگەچى و خمچى و دەباخچى و جۆلاىى و پىتلار دوورو پىستە
خۆشکردن و هتد... جگە ئە دەیان ئاشى ئاوى كە بە هۆى هۆكارى
سیاسى و زۆربوونى ئۆتۆمبىله كانهو بەرەبەرەو ساڵ ئە دواى ساڵ رۆژى
کاروانچىەکانى خستە دواو، ئەگىنا پىشتەر چەندین قەتار بە بارەو ئە
شاره كانى کوردستانى ئێران دەهاتنە خانە گەورەکانى شار، بەلام بە
داخىكى زۆرەو زۆربەى ئەو خانانەى كە بەشێك بوون ئە مێژووى كۆیە
ئىستا رووخاون یا خود هەر نەماون.

شاريكي زيندوو

له گهڻ شەفق، کاتیک شار پيشوازی له یه کهم تیشکی زیرپینی خۆر
کرد، جولە ۱۱ کەوتە جەستەى شاره‌وه.. خەلك به کەرو بارو به پیا‌ده‌وه
له دهشتی لاجانه‌وه له بناری سه‌فین و خوشناوه‌تی و کویستانه‌کانی
قه‌ندیل‌وه روویان لهم شاره‌ ده‌کرد، به‌رهم و کەلو په‌له‌کانیان له
هەردوو قەیسەری چه‌له‌بی و هەوێزی ساغ ۱۱ کردەوه.

بۆ دا‌بین کردنی ئەو خەلکانه‌ی روویان له شار ده‌کرد به‌ خۆیان و
وول‌اغ و به‌رهم‌مه‌کانیانه‌وه پێ‌ویستی‌ان به‌ شوینی هەسانه‌وه و هەوانه‌وه
هەبوو، بۆیه ژماره‌یه‌ك خانی گه‌وره له پانتایی شار دروست‌کرا‌بون..
هەندیک لهم خانانه تا ئەم رۆژگاره‌ش له‌ رووی می‌ژوویی و ستاتیکه‌وه
بایه‌خیان له ده‌ست نه‌داوه.. به‌لام به‌ داخه‌وه هیچ ده‌ستیکی چاک‌سازی
نه‌گه‌یشتۆتی تا له تینک‌چوون و دا‌رمان رزگاریان بکات!.. جگه له
خانی (زی‌نده‌و تایه‌ر چه‌له‌بی و حاجی هەبیب و قادر یاسین و محمود ئاغا)..
هەردوو قەیسەریه‌که‌ی چه‌له‌بی و هەوێزیان به‌ سه‌رهات و رۆژانی گه‌شی
دوینی ئهم شاره بۆ نه‌وه‌کانی ئەم‌ڕۆ ده‌گیرنه‌وه!.

کویتستان و گهرمیان

له هدر چوار وهرزی سال قهتاری کاروانچی و دیمه نی و لپرفینی
قهتارچییه کان هدرگیز کوتایی نه ده هات، دهیان بازرگانی وه کو (حاجی
کاکه مین و مالتی هه ماغای کۆیه و عه و ناغا حه ویزی و حاجی
نه سعه و مه لا حه ویزو مام فهرجه جوو و سالتحۆکی مۆشکه) هه میسه
په یوهندی بازرگانیان له گه ل شاره کانی کوردستانی عیراق، ته نانه ت
له گه ل هه ندی شاری نیران و سوریاش هه بوو.

کاروانچییه کان له کۆیه وه توتن و مازی و په لکه هه نارو قه زوان و
پێسته ی ناژۆل و هه نگوین و گوێزو میوژو ره ژوویان ده برده موسل و
هه وه لیرو به غدا و له ویشه وه خورما و قه سپ و شه کرو چار کوتال و
خوتیان ده هینایه کۆیه .. به لام له سابلاغ و ورمی وه سه ماوه رو کورتان و
خه نه ی عه جه م و مافوری لاکیش و کشمیش و قه ند و قامیشی
هه مه دانیان ده هینایه کۆیه، له م لاشه وه کاروان و قه تاری کۆیه کان
ده چوه ده شته کاکي به کاکیه که ی هه ولیتر.. لیرو هه میوه و توتنیا
بردرو، له ویشه وه گه نم و دانه ویله یان هینا وه ته وه.

جاری و هه بووه ئه م کاروانچیانه توشی دزو جه رده هاتون، بۆیه
زۆربه ی جارن ئه و کاروانچیانه پاسه وانیا ن له گه ل خۆیان ده برد.. وه کو
شه هید (مه ولوده شین و مه لا زا هیر) که له پاسه وانه نازاکان بوون.

که پەتینک ئەو کاروانە یانە ڕاهبرای ئەگەڵ دەبێت ئە چیا
 ھەمرین جەردەیان دێتە پیشی.. ئە ئەنجامدا چەند کەسیک ئە
 رێگرەکان و کاروانچەکان دەکوژرێن، ھەروەھا بازارگانەکانی کۆیە
 سوودیان ئە زێی بچووک وەرگرتوو بە گواستنەوەی کەلو پەلەکانیان..
 لێرەدا شارۆچکەی (تەق تەق) وەک بەندەرێک وابوو، لەوێ بە قەیاغ و
 بەلەم شتومەکیان گەیاندۆتە تکریت و سامەرا و بەغدا.. (عەبدە
 حاجی توفیق و ئەحمەدە خێل و عەبدوللای دورسن) ئە ناودەشت و لاجان و
 زار گەلی و رەژیکەریان توتنی بۆنداریان دەبردە موسڵ و بەغدا.

چەند ئاپەرەيەك نە مېژووی دوينی کۆیە

(بەشی یەكەم)

مېژوو ھەمیشە ئە جولانەوی بەردەوام دایە ، ھەموو کۆمەلگەر گەلانی جیھان بە ناستی جیواز لە پێشکەوتن و گەشەکردنیکى ئاسۆی و ستوونی دان ، ئە سەردەمی رێنسانسەو تا ئەم رۆژگارە جیھانگیری بە شیوەیەکی تر سەرخان و ژیرخانی بەشی ھەرە زۆری ئەو کۆمەلگەر گەلانی خستۆتە بەردەم گۆرانیکی سەرسورپھینەو!.. لەم دەییە دوایدا با ھۆزی جیھانگیری و سیستەمی لیبرالی ھەرچی دابو نەریت و مۆرال و چەمکە پێژەکان ھەیە توپى ھەلدا ، بە ھۆی ئامرازەکانی پەيوەندیکردن و شیوازەکانی تری بە دەستھێنانی زانیاری - ئەم گۆی زەوییە ئەمپۆ بوو بە گوندیکی بچوک!

بەشیکی زۆر ئەو دابو نەریتەى کۆییەکان پشتاوپشت بۆیان بەجی مابوو لە بابو باپیرانەو ، ئەمپۆ بەرەو کالبونەو دەچیت ، ھەندى ئەو پەيوەندییە کۆمەلایەتیانە و شیوازەکانی کارو کاسیی و پێشەگەریەکان ئاسەواریان سڤاوتەو.. بە کورتى گۆرانیکی قول تێکراى سەرخانى ئەم کۆمەلگایەى گرتۆتەو ، بۆ ئەوێ نەوێ نوێی ئەم شارە ئە مېژووی دوينی شارەکى دانەبڕی ، ئە زنجیرەیک نووسیندا ھەرۆ دەدەین بە پیتی ئەو زانیاریە کەمەى بەدەستمان ھیناوە نەوەکانى ئەمپۆ سەر لە نوێ بە ژيانى دوينی بابو باپیرانیان ئاشنا بکەین.

زستان و قاورمه

وه رزی زستانی زه مانی زوو له زستانی ئەم رۆژگاره نە دەچوو، بە هۆی سەرماو بە فەرباری نییه، هاتووچۆ پە یوهندی له گەڵ گوندو شارەکانی دیکه سەخت دەبوو، بۆیه خەڵک هەر له پایزهوه خەمی زستانیکی درێژو ساردو سەختیان دەخوارد.. هەر له دانانی پێداویستییه کانی سوتەمەنی له نهوتیکی کهم و داریکی زۆرو زەخیره پێداویستییه کانی تر.

بە هۆی ئەوهی لهو رۆژگاره دا هۆیه کانی گواستنەوه و تۆره کانی رینگاوبان وه کو نیستا پێشکهوتوو نه بوون ناستی گۆزه ره کانی زۆریه ی هاوڵاتیان نزم بوو.. بۆیه خەڵک که گەنم و ساوه رو پرۆش و نیسک و گەنمه کوتاو و نۆک و داندۆک و کەشک و بامیه ٭ باینجانی و ووشک کراو و له تکه تەماتەیان دا بین دەکرد، هەرچی خەڵکانی چینی سەرەوهی کۆمه‌لگه بوون، قاوهرمه‌یان ناماده ده‌کرد.. بۆ شه و چه‌ره‌ی شه‌وانیش له‌تکه هه‌نجیر و میوژو دژاویان دادنا بۆ خۆ پاراستن له‌و سەرما و سوڵه‌ دوورو درێژه‌ی زستانیش چه‌ندین باره‌ داری قه‌ڵاشکه‌ریان ناماده ده‌کرد.

بە هۆی ئەوهی قاوهرمه‌ خواردنیکی زه‌ریف و به‌له‌زه‌تی کورده‌واری بوو- هه‌روه‌ها له‌به‌ر ئەوه‌ی وه‌کو هه‌موو خواردنیکی ره‌سه‌ن و

ناييه تمه ندى كورده وارى رووه له ناوچوون دهچى، جيى خويه تى ليره ا
ئاوپىكى سه رپيى لىبدهينه وه.

هه خيزانيك به پيى ئاستى گوزهرانى خوى قاورمى دوست
ده كرد، ماله دهست رويشتوه كان به رانيك يا خود چهند به رخيكيان
«كوشته وه.. هه رچى خيزانه هه ژاره كانيش بوون نه وه پيه مه رپيكيان
سه رده پرى، سه روپيكه شيان چاك ده كردو ده يانكرده چيشت و چهند
ژه ميكيان پى راده بوارد.

پاش وورد كردنى گۆشته نه رمه كه و خاوين كردنه وه ده ياغسته ناو
مه خه لتيكى گه ووه به رۆنى دونگه كه ده سووريان ده كرده وه.. پاشان
ده خرايه ناو گۆسكه و هه لده گيرا، دونگه كه شيان له سه ر ناگر ده تواند وه
تا ده بووه چزيلك به نه ستوك ده ياغوارد.

ژه مه سه ركه كه كانى خه لك به يانيان و ئيتاران بوو كه هه ميشه له
ساوه رو بپرووش و ماش پيكه اتبوو، خواردنى برنج له بهر هه ژارى و
نه بوونى زياتر له بۆنه و جه ژنه كاندا ده خوارد، ژه مى نيوه رزيانيش
خواردنيكى هه روا ساده بوو وه كو ناو چا يا خود ناو ماست.

ژن خواستن

پنکه پنهانی خیزانی نویږ پرؤسه ی هوسهر گیری هه رگیز وه کو
نیستا زؤر مه سرفو پر نیگه رانی نه بوو.. زؤر به ده گمن حالتی ته لاق
رووی ددها.. به پیچه وانه ی ریوره سمی هوسهر گیری نهم سهرده مه
سهره پای نهو هه موو فته تازیار نه ته کیتر زیده مه سرفه وه، زؤر ساده و
بی گیره و کیسه بوو.

دوای نه وهی داخوازی سهره تایی له پشت په رده وه ریگهی بو
خوشده کرا.. دوای چهند روژیک پیاران داخوازی کچه که یان ده کرد.. دوای
جیبه جی کردنی نهو ریو ره سمه له لایه ن مه لایه که وه کچه که یان له
کوړه که ماره ده کرد، هدر لهو بونه یه دا شیرینی ده خورایه وه که له چهند
دهنکه قه سپیک پینکه دهات، نهو جلکانه له ناو بوخچه یه ک یا خود
سندوقیک داده نرا.

نمونه ی نهم سندوقانه تا نهم دوا ییانه له هندی ناوچه و گوند
به رچار ده که وتن.. سندوقه که چوار لاسوو.. دوو ده رگای شوو شه به ندی
هه بوو له چواچیه وه کی داریند ابو که به وینه ی گول و ته یرو ئاژه ئی
نه فسانه یی رازینر ابو وه.. هه روه ها له گه ل نهو که ل په لانه دا چهند لیفه و
دژشه گیکي له لۆکه دروست کراویان ددها به بوو که که و له گه ل خو ی
ده برد، نه گه ر زاوا له خیزانیکی «هست رویشتر و بوايه نهو بوو که خان

شانسیکی زیاتری دهبوو له کرینی زیرو خشل وه: (دوولنگ بازی کوردی) (بازنی پان) جوتیک خرخالو هدیاسه و تاسی زیرو چۆچه (به لای گویچکوه شۆر دهبوونه وه) و پلپله به لیواری کلار شۆر دهبۆوه.

بووک گواستنه وه

رۆژیک بهر له گواستنه وهی بووک، هارپی له گهڵ دهسته خوشکه کانی دهچونه یه کێک له گهرماوه کانی شار (ئیستا هیچیان نه ماون) لهو لاشه وه کاکێ زاوا له گهڵ دهسته یهک له براده ره کانی روویان دهکره» گهرماو به مه بهستی پاکو خاوینی و تیف تفه دانی خۆیان، بۆ شهوی کچانی گه رهک له دهوری بووکێ کۆده بوونه وه و دهست و په نجه یان له خه نه «گرت (خه نه به ندان)» بۆ به یانیه که ی و دوای رازاندنه وهی بوکه خان، سواری مایینیان ده کرد و له گهڵ چه ند ئه سپ سوارێک به ره و مائی نوێ ههنگاویان ده نا، به لام ئه گهر مائی زاوا نزیکێ (هاوسی) ی مائی بوکێ بوايه، هه ر به پی دیانبرد به درێژایی نیوان مائی بوک و زاوا، که سیك ئاوینه یه کی تا راده یهک گه وه ی به پشتیه وه ده نا و له پیش بوکه که ده رۆیشت.

به گه یشتنی که ژاره کهش شای و گۆرانی و خوشی ده گه یشته لووتکه، ژماره یهک گه نج به چه پله و گۆرانی به ده وری زاوا و بوون و پیشوازیان له بوکێ ده کرد، زاوا که جل و بهرگی نوێ پۆشیوه و بسکه ی

سیمینتی دیتو نوقمی خه یالۆر خه ننده وه نه وشه ییه کانی خۆی بووه، هاوکات
 قامیشیکێ درێژی به دهسته وه دهگرت و هه رکه بۆک دهگه یشته بهردهمی
 به ئاسته م و به هیتنی قامیشه که ی دهگه یانده سه ری بۆکه که، ئینجا
 بۆکه که یان ده برده ژووریکه وه که تایبه ت بۆ ئه و ناماده کرابوو، ره نگبێ
 هه موو ته مه نیشی هه ر له و ژوورده ا به سه ر برده یی. به درێژایی ماوه ی
 خوازیینی، ته نانه ت تاشه وی به زاوا بسوون ئافره تیک که به (به ربۆک)
 ناسرابوو هه میشه هاوده می بوکی بووه و رێنمایی و نامۆژگاری
 پێویستی به بووکه که داوه. پێویسته بلیتین دیارده ی ژن به ژن و گه وه به
 بچووکیش له ناو بنه ماله کانی کۆیه دا هه بووه، به لام له سنووریکێ
 ته سه ک و دیاریکاردا....

چەند لا پەرەيەك لە مېژووی دوینی کۆیه

بەشی دووهم

نایبەندی

لە سەرچەم کۆمەلگاکاندا سەرنج دەدەین، دەیان پیشە و کار و چالاکی پەیدا بوو، بۆ دابینکردنی داخوازی و پێداویستیەکانی مەرۆڤ ئەم شارەش خەلگە کە تارادەییەکی باش بە کاروباری کشتوکالی و ئاژەڵداریدە ژیانیان بەسەر بردوو، چەندین کار و پیشەیی تێدا بوو، لێرەدا بەپیتی توانا و دەرفەت بەشێک لەو چالاکیانە دەخەینە بەر دیدی خوێنەرانی ئازیز:

نایبەندی

لە روانگەی یاساکانی گۆران و گەشەکردنەوە، هەموو کۆمەلگەکان بە گشتی و کۆمەڵی کوردەواری بەتایبەتی. ئالوگۆری بنەرەتی بەسەر ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابووری و رۆشنبیریان داهااتوو، بەتایبەتی لەو چەند دەیهی دوایدا بەر لە شۆرشێ سالی (١٩٥٨) کۆیه شارۆچکەییەکی بچووکی کشتوکالی بوو، جۆری کیش لە چالاکی بازرگانی شەك و کالای پەییوەست بە پەییوەندیەکانی دەر بە گایەتی پێو دیار بوو، هەلبەتە پرۆسەی بەرەم هێنانی کشتوکال و ساغکردنەوی بەرەمی ئاژەڵداری پێیوستان بە میکانزیمیە هەبوو بۆ گۆستنەوه.

ئاسرازی سدرەکی گواستندەوش ئەو زەمانەدا خۆی لە کەرو هێستەر دەبینیەو، کە ئەو رۆژگارەدا هەموو مائیکی ئەم شارە بەلانی کەمەوێ خاوەنی زیاتر لە ناژەلێکی باری بوون، بۆ ئەوەی ئەو ولاغانە درێژ بەکار کردن بەدەن ماوە ماوە پێتییستیان بە نالکردن هەبوو، بەردەوامیش ژمارەیهك نالەند هەبوون کە ئەمانە هەندیکیان:

■ وەستا عوسمانی نالەند / دوکانەکی لە شوینی عەبدوللای
مام ئەحمەد بوو.

■ وەستا عومەری نالەند / دوکانەکی لە تەك مام ئەحمەدی
سەری مەیدان بوو.

● وەستا مستەفای نالەند / دوکانەکی لە شوینی ئیستای
سەنتەری ئاسیابوو.

مانەوێ هەر نالێك لە قاچی ولاغە کەدا بەپیتی شوینی کاری ولاغە کە دەگۆرا.. ئەو ولاغانە لە پێدەشتەکاندا ئیشیان پێدەکرا، نالەکی هەر شەش مانگی دەخایاند کەچی ئەوانە لە شوینەسەخت و شاخاویەکان کاریان پێدەکرا، نالەکی هەر چل رۆژی خایاندوو هەلبەتە نالکردن لە ناژەلێکەو بۆ ناژەلێکی تر دەگۆرا دەبینین نرخێ نالکردنی هێستەر (٣٠) فەلس بوو، کەچی نالکردنی گویدرێژ تەنها (٢٠) فەلس بوو نالیش پێکەاتوو لە پارچە ئاسنێکی پانی نیمچە بازنەیی کە چوار کونی تێدایە بۆ قایم کردنی ئەو نالانە بەپەلی ولاغەکانەو بەهۆی چوار بزماری پتەو درێژ بوو، پیش ئەوەی وەستا

ولاغەكەي نال بکردایە، سەمی هەر چوار پەلی ولاغەكەي دەکرد، ئینجا نالەكەي لەسەر پەلی ولاغەكە دادەنار بەهۆی چەكوشەو نالەكەي بە چوار بزمەر قایم دەکرد، جاری وا هەبوو ولاغەكە سەر شیت بوو، جوتكەي لە شاگردەكە داوەر نازاری پینگەیاندوو..!

نال بۆ دوورخستنه‌وه‌ی چاری پیسو و هەسوود بەسەر دیوارو سەر دەرگاكان هەڵدەواسرا- بەلام لە ئیستادا بەهۆی خراپی باری کشتوکارو کەمبونەوه‌ی ئاژەلو کۆچی بەردەوامی جوتیارەکان بەره‌و شارەکان، پیشەي نالەندی وەکو دەیان پیشەي تری کورده‌واری رووهر کزی چووهر!.

موختاری

لەر بروایەدام دەرکەوتنی دیاردەي موختاری لە کوردستان بۆ سەردەمی عوسمانیەکان ١٨ گەڕێتەرە، کە بۆ کار ئاسانی و راپەراندنی هەندێ کارو باری رۆژانەي خەلک و گەیانندی پەيام و داخوایەکانی دەسلالت هاتۆتە کایەو.

لە زۆربەي شارەکاندا، تەنانت لە هەندێ گەرەکیش موختار هەبوو بە حوکمی کارەكەي موختار هەمیشە لە جۆله‌دابوو، مۆره‌كەي کە لەناو کیسه‌یه‌کی پەڕۆ پینچابوو، لە چایخانه‌یه‌کی دیاریکراو و زۆر کەرەتیش لە سەرا دەتدۆزیو، هەر کەسێک کاریکی بەموختار بوایە مۆریکی لەسەر مامەلەكەي دەدار ئەویش شتیکی لە گیرفان دەنا، لەگەڵ ئەنجامدانی کاروباری ژن مەرکردن و سەربازی و چاره‌سەرکردنی

ناکۆکی نیتوان خهزانه کار و نیش و کاری کشتوکال و پیدانی زانیاری له سه ره خه لکی را کرد و کاری ده کرد ، له سه رده می به عسیه کان رژلی موختار گه وره تر بوو ، موختار که وتبوو ژیر فشاریکی دو فاقه وه له لایه ن میرو ده زگا هه والگیره کانی که داوا ی زانیاریان لیده کرد له سه ره پیشمه رگه و که سو کاریان و ریکخستنه کانی شۆرش و فیریاری عه سه کهری ، له وه لاشه وه له ترسی سزار تۆ له سه ندنه وه ی پیشمه رگه ژیا نی له مه ترسی دابوو . له سه ره تای شۆرش نویدا چه ندین موختار له گوندو شاره کاندای به هۆی به ده ره فتاریان به سزای گهل و شۆرش گه یشتن ، هه می شه موختار له به ره چاوی خه لک مرۆ ئیکی ناحه زیوو ، له گهل نه وه شدا ژماره یه ک موختار هه بوون جیی ریزی خه لکی کۆیه بوون وه کو :

- حه مه د به گ.. جه لالی موختار له گه ره کی قه لات .
- حاجی صالح له گه ره کی بایزاغا .
- مام واحید.. باوکی شه هید جه عفه ره له گه ره کی به فریقه ندی .
- نه حه د لا کین.. سه ید حه سه ن له گه ره کی هه وار.

چەند لا پەرەيەك لە میژووی دوینی کۆیه

(بەشی سینیەم)

کەبابخانەکان

هەر لە بیستەکانی سەدەی رابردووە رەنگە پیشتیش ئەم شارە ناوەندیکی ئیداری سەنتەریکی بازرگانی و چەقی رۆشنبیری نەرچە کە بوو، ئەو وزیفە ئیداری و رۆشنبیری بازرگانیه وایکردووە کۆمەڵێک دام و دەزگای میری تیدا بکریتهوه، ئەوێش وای لە خەلکی شارو گوندەکانی دەورووبەری کۆیه کردووە رووی تیبکەن، بۆ جیبەجی کردنو ساغکردنەوی بەرهم و بەرووبومەکانیان، هەلبەتە لە حالەتیکی وا پیویست بوو چەندان شوین و دوکانی لیبکریتهوه بۆ پیشکەش کردنی خزمەتگوزاری لە بابەتی ئوتیل و خان و چیشخانە و گەرماور دارتاش و کورتان درو و نالەندو ئاسنگەر و...هتد، لیژەدا تیشکیکی دەخەینە سەر:

کەبابخانەکان

- کەبابخانە وەستا صالحی کەبابچی، شەریکی وەستا عەبدوڵلا بوو، شوینە کە کەوتبوو دوکانی ئیستای وەستا رەشیدی کورتان دروو، لە کەبابخانە کە دا درو جۆر کەباب پیشکەش دەکرا :
- کەبابی گەورە نەفەری بە (٣) فەلس بوو.

- کەبابی بچیرۆک، ئەفەری بە (٢) فەلس بۆز.
- کەبابخانەی وەستا حەدامین ناسرابوو بە حەمەینە گۆج، خواردنی کەبابی ئەو وەستایە زۆر بە تام و چێژبوو، لەبەر هەندێ هەمیشە بازاری گەرم بوو. ئەو کەبابخانەیە کە وتبوو شوین دوکانە کە هاجی صالحی رەحمەتی .
- کەبابخانەی وەستا قادر، ئەم کەبابخانەیە لە نیوان هەردوو کەبابخانەی وەستا صالح و وەستا حەدامین بوو.
- کەبابخانەی وەستا سەیدە کۆرە وەستا کە هەندێ بوو، کە وتبوو شوینی ئیستای مام عەزیزی کورتان دروو، کەبابخانە کە تا ئێوارە خواردنی هەبوو، لەبەر ئەوەی ئەو دەم کارەبا نە گەیشبوو کۆیی، بۆیە قیمەتی کەبابیان بە (قەمە) نامادە دەکرد، شاگردی بە باوەشین کەبابە کە دەبرژاند. بە گۆڕە قسە هەندێ کەس کەبابی ئەو زەمانە لە هە ئیستا بە تام و چێژتر بوو .

چیشتهخانه و سهروپیخانه کان

- چیشتهخانه‌ی وه‌ستا نه‌حمده که خه‌لکی هه‌ولیر بوو، دوکانه‌کهی بهر جاده‌ی سه‌ره‌کی که‌وت، خواردنی وه‌ستا نه‌حمده بریتی بوو له برنج و شله و گزشت، نه‌فه‌ری به (۱۰) فلس بوو.
- سه‌روپیخانه‌ی وه‌ستامده عه‌بۆ، نه‌م پیشتتر جه‌رگی ده‌برژانده، به‌لام ده‌ست به‌رداری بوو ده‌ستی به سه‌روپی فروشتن کرد. سه‌ره‌رای نه‌وکارهی وه‌ستا حمده‌بۆ توپ‌چیش بوو، له‌مانگی ره‌مه‌زاندا توپه‌کهی قشله‌ی ده‌ته‌قاند .

سه‌رتاشی

له‌سه‌ره‌تادا دوکانی سه‌رتاشه‌کان زۆر ساده‌بوو، واتا وه‌کو دوکانی سه‌رتاشه‌کانی نه‌م سه‌رده‌مه پر دیکۆرو نامیتری جوړاو جوړی کاره‌بایی و بۆن و به‌رامه‌ی تیدا نه‌بوو، گوێزان به به‌ردی هه‌سان و چه‌رخ یاخوه به قامیشیک تیژ ده‌کرا، که سه‌رتاشه‌کان هه‌میشه به‌ناو قه‌دیانه‌وه بوو، وابوه سه‌رتاش کاره‌کهی له‌سه‌رتاشه به‌ردیک یاخوه ته‌نه‌که‌یه‌که‌وه جیبه‌جی ده‌کرد رۆژ له‌دوای رۆژ نه‌و پیشه‌یه به‌پی یاسا‌کانی گۆزان و گه‌شه‌کردن گۆرانی به‌سه‌ر دا هاتوه تا گه‌یشته نه‌م پیشکه‌وتنه‌ی نه‌مرو، سه‌ره‌تاش هه‌ر به ته‌نیا کاری سه‌رتاشی نه‌ده‌کرد، به‌لکو چه‌ند

نەركىكى تىرىشى رادەپەراند لەوانە: خەتەنە كردن، ددان كىشان،
گرتنەوێ دەرمانى زاركولى، خوين بەردان لەوكەسانەى فشارى خوينيان
بەرز بوو، لە هەندى حالتدا سووكە نەشتەرگەريە كىشى نەنجام دەدا،
لەشپوێ دەرهيتانى دوومەلۆ لوو و تىمار كردنى جۆرەها برين،
بە كوردیەكەى سەرتاش رۆلى ڤكتۆرىكى بچووكى دەبينى .

لەشەستەكان بەولاولە هەندى سەرتاش دوكانيان گواستەوێ بۆ جادەى
سەرەكى وەستا باقى حەلاق لە سەرتاشە كۆنەكانى كۆيە بوو، بە
گوتهى خۆى سەرى زۆريەى پياوێ ناسراوێكانى ئەو زەمانەى تاشپوێ وەكو
مامۆستا مەسعود محەمەد، عەلى عەزىز قائىمقامى كۆيە.

جۆرەكانى تراش

وێكو هەر پيشەيەكى تر سەرتاشيش لەسەر يەك ريتەم و ستايل
نەروىشتووە، ئيمەومانان كەلە نەوێ دوينى دەژميردرين، تا ئەم
سەردەمە چەندىن مۆدیل و جۆرى سەرتاشينمان بينيو، هەر ئەم
رۆژگارەدا دەيان جۆرى سەرتاشين بە دى دەكریت، بە تاييەت ئەوانەى
ميرمنداڵو گەنجىن دوينيش چەندىن شتياوى قژ برين هەبوو، كە ئەمانە
هەندىكيان:

- سپۆرت / هەموو قژيان سووك دەكرد.
- برۆز / بەشى هەرە زۆرى قژيان سووك دەكرد جگە لە بەشى پيشەوێ

• تۆپ / تەنیا پشت ملو بنگوتیان دەتاشی .

• سفر / بە گوێزان ھەموو قژیان تاشیو .

ھەندی سەرتاش کەلو پەلو پێداویستی سەرتاشینیان لەسەر
سینیەك دادەناو بە کۆلانان بە دوای مشتەریدا دەگەران، وەکو چۆن لە
ھەر پیشەیکدا خەلکی شارەزاو دەست رەنگین ھەبوو، بە ھەمان شێوە
لە بواری سەرتاشیشدا چەند وەستایەکی ناسراو ھەبوون، کە وەستا
ئەحمەد حەلاق و وەستامەروف [ناسراو ترینیان بوون نرخێ سەرتاشین بە
(۲۵) فەلس بوو، ھەلبەتە مەندالان لەو نرخە کەمتریان دەدا.. ئەگەر چی
پیشەیی سەرتاشین لە دوینیدا، تارادەیکە کاریکی قورس بوو، بەلام
ئەمڕۆ بە ھۆی بوونی کارەباو بلاقوونەوێ پاکی خاڕینی.. پیشەیکە لە
چارەجاران خۆشتر و ئاسانتر بوو.

زۆربەیی سەرتاشخانەکانی ئەمڕۆ دەم و چارە ئەدەگرن.. تەنانەت
برۆش ریکدەخەن و سەرو سیتلیش رەش دەکەنەو.

دۆلى ئەسحابان و سەلکی کافران

پیش ئەوەی ئاینی ئیسلام لەرێگەى پرۆسەى فتوحاتەوه لە نیمچە دوورگەى عەرەبەوه بگاتە کوردستان، گەلى کورد زەردەشتى بوون، هەلبەتە ئەو ئاینە تەنھا پەيوەست نەبوو بە گەلى کوردەوه، بەلکە ئاینی سەرچەم گەلانى ئێران بوو کە لەژێر سایەى ئیمپراتۆریەتى ساسانى دابوون، زەردەشتى بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ بەشیك بوو لە لایەنى کۆمەڵایەتى و سایکۆلۆجى. شارسەتانی نەتەوهى کورد «ناحەزانی کوردیش دانیان بەو راستیە داناه، سەرنج بەدەن مێژوو نووسیکی رەگەزپەرستى وەکو مەسعودى دەلیت (ئافیسەتا زیاتر لە یازدە سەدە سەرچاوهى روحى گەلانى ئێران بوو، رابەرى بارهرو پەیرهوکارى دونیایان بوو). گەر گەلى کورد پیشى لەو هێرشانەى عەرەبان بگرتبایە، لە قۆناغەکانى دواتر دەیتوانى قەوارەیه کی سیاسى بۆخۆی پێکەوه بنێ. عەرەب کە هەر ولایتیکیان داگیر کردبێ جگە لە کەلتورى خۆیان رێیان بە هیچ کەلتورىکی تر نەدەدا چونکە دەیانزانى ئەوهى خۆیان توانای کێبڕکێ و مانەوهى نەبووه، بۆیه هەمیشە کەلتورى خۆیان بە پێۆز داووتە قەلەم، هى میللهتە داگیرکراوەکەش بە گومرا. دواى ئەوهى عەرەبە موسلمانەکان کوردستانیان داگیر کر، بە زەبرى هێز ئەو کەلتورە نامۆیەى خۆیان بەسەر کوردا سەپاند، ئیتەر کورد سەرلەبەر

له بۆتهی که لتوری عه ره به موسلمانان کان توایه وه که سایه تی که لتوری
خۆی له دهستدا، هه مو هه وۆ کۆشه کانی دواتری بۆ بوژانده وه رزگار
بوو له کۆت و بهندی ژێر دهستی بی هوده بوو...

شهری دۆلی نه سحابان

کاتی که سوپای عه ره به موسلمانان به فهرانده بی مه غیدی
کوری نه سوهدی کیندی له شه ره کانی دۆلی جافایه تی و مهرگه و بیتوین
به کاروانیک له دهستکه وت و ژن و کچانی کور. له ریگهی دهره نندی
گۆمه سپان به ره و دهستی هه ولیر که وتبه وری.

(کاکۆ) که برای میری قه لای (شیله) بوو، که پیشتر سوپای
عه ره به کان زه بری گه وره یان لی دابوو و برا که یان شه هید کردبوو
ماوه یه ک بوو له چیا کانی باراجی و ئاره گر. خۆی هه شار دابوو (کاکۆ)
گه رانه وهی نه و سوپایه ی به هه ل زانی و له گه ل (ئیسماعیل قو لی) که
پیشتر سوپای عه ره بان به لی پسراری دۆلی سماقو لیان دانا بوو له گه لی
ریک ده که ویت پیمان ده به ستن تا به یه که وه ده ست له سوپای عه ره بان
به شینن، کورده کان شوینیکی ستراتیجی دیاری ده که ن بۆ دانانی
بۆسه که یان، نه و شوینه ی که که وتۆته نیوان گه رووی داره مۆمن وه
کلکه ی هۆره مه رزان، شوینه که له ناوی (گه راو) وه نزیکه، پیش نه وه ی
خۆر ناوایی له ئاسۆگهی باراجی سوپاکه ده که ویتته ناو که وانی بۆسه ی

هيتري كوردانهوه، لهو ههلمه ته دا جگه له فەرمانده كەيان سەدان كەس
 لهو سوپايە دەكوژریت هیتزە كەيان شپرزە دەبی و تیک دەشكیت بەلام
 دواي چەند رۆژنك عەرەبە كان دووبارە خۆيان ريك دەخەنەوه بەلام
 ئەجارەيان بە چارساغی هەندى كوردی بە كریگیارو پیشرووی دەكەن و
 ناوچەى دۆلى سماقولى داگیر دەكەن دوايى كاكوو ئیسماعیل قولى
 دەكوژرین.

من بۆخۆم شوینی ئەو شەرەم بینیوه ئەو كاتە قەبرى جەنگاوه رانی
 كوردو عەرەبە كانیش دیار بوون، بەلام بە دروست كردنى ئەو رێیەى
 دەچیتە دۆڵە كە ئەو قەبرانەش خاپوور کران.

گۆزى عەرەبان (ئەسحابان) خەلك دەچوونە زیارەتى و ئالای سپى و
 سەوزیان لەسەر دەچەقاند بۆ چا كردنەوهی دەرد و نەخۆشیە كان لییان
 دەپارانەوه و بەردە كانیان ماچ دەكرە لە بەرامبەریشدا گلكۆی شەهیدە
 كوردە كانیان بەرد باران كەرە گوايە ئەمان كافرن ئەوانی تریش
 فریشتەن.

ئێستا لەناو كۆیە و گوندەكانی سماقولى هەندى خیزان ماون بە (
 ئەسحابە كوژ) بەناوبانگن لە ئێستاشدا واتە لەسەردەمى حوكمرانى
 خۆماليەوه ئەو ناوچەى كە پێشتر لانكەى شۆرش بوو بایەخى پێدراوه
 قوتابخانە و بنكەى تەندروستى و پرۆژەى ئاو و رینگەوبانیان بۆ دروست
 كراوه.

تیبینی: له نووسینی ئەم بابەتە سوودی زۆرم له کاک رشید احمد
 وەرگرتوو، ناوبراو جوتیارێکی بە هەلۆیستی سماقوڵی گرتکە.
 ناوی گوندەکانی: سماقوڵچی گەلی و سماقوڵی گرتک و سماقوڵی
 سەرچاو له ناوی ئیسماعیل قوڵی وه هاتوو

کوردو به جیهانی بوون

بەدلتیاییهوه ده‌توانین بلێن چەمکی بەجیهانی بوون (العوله) لەم
 دەیهی درایی هه‌زاره‌ی دوهم دا بوته‌ ته‌و بابەتە سەرچ راکێشه‌ که‌ به‌
 ده‌گمەن که‌ سێکمان ده‌ست ده‌که‌وی خۆی به‌ رۆشنه‌یر بزانی شتی‌ک له‌مه‌ر
 ئەم بابەتە هه‌لنه‌ کرینی .

جۆگه‌کانی راگه‌یاندن خۆنه‌راو بیستراو یاخود بینراو ده‌یان
 قسه‌و باسو می‌زگه‌ردو سیمیناریان ده‌رباره‌ی سازداوه‌، بۆچی نا!
 له‌ حاله‌یکدا ده‌زانین تیشکی ئەم ته‌وژمه‌ هه‌موو کون و که‌له‌به‌ریکی ئەم
 گۆی زه‌ویه‌ی ته‌نیوه‌، ته‌نانه‌ت نه‌و گه‌ل و لاتانه‌ی به‌ره‌هه‌تستیشی
 ده‌که‌ن، له‌ کلاوڕۆژنه‌و ده‌لاقه‌کانه‌وه‌ خۆی خزانده‌ته‌ ناویانه‌وه‌، ئێمه‌ له‌و
 نووسینه‌دا که‌وه‌ک سهرقه‌له‌می‌که‌ هه‌قمان به‌سه‌ر مانا و بنه‌ما و
 ناوه‌زکی (به‌جیهانی بوون) نه‌یه‌، به‌لکه‌و ته‌نها ئاوێکی خه‌را
 له‌سه‌ر کاریگه‌ری به‌جیهانی بوون له‌سه‌ر کێشه‌ی گه‌له‌که‌مان
 ده‌ده‌ینه‌وه‌، هه‌موومان له‌سه‌ر نه‌وه‌ کۆکین که‌ له‌گه‌ڵ هه‌لکشان و باسک
 نه‌ستوو بوونی به‌جیهانی بوون و چهند فاکته‌ریکی تر، خۆری رۆژه‌

دكتاتوريه كان و سيستمى تاك حيزبى و بهر و ناوا بوون دهچيت،
 سنوره كان تا دوينى پېرزو پاريزراو بوون، نه مرؤ كه وتوته بهردم ليك
 ترازانده گهلى كوردش لم قوناغهى خه باتيدا كه تا راده يهك له
 سيپهري نازادى و سهر فزاي دايه، بهشى ههره زورى نه م رهوشه نويه بؤ
 به جيپهاني بوون ده گهرتته وه كه له به هارى سالى (۱۹۹۱) كاتيك
 زوومى كاميراكان وينه ي مهرگه سات و تراژيدياي كۆره ي
 گه له كه مانيان گواسته وه سهرشاشه كاني ته له فزيوني وولاته
 رۆژ ناوايه كان، ههنگين به هۆي نه م وينانه وه بؤ جاري يه كه م له ميژودا
 ويژدان و سۆزي نه و خه لكه به رامبه ر كورد جولاً، له نه نجامدا
 ناوچه ي (پروفايد كۆمفورد) ي لى هاته دي، له نيستادا به هۆي پيش
 كه وتنى هۆيه كاني راگه ياندنه وه، هه ر له سه ته لايت و كۆمپيوته وه
 نه ته رنيت تا ده گاته فاكس و كه نا له ناسمانيه كان، به هۆي نه وانه وه
 جيپهان به كوردستانيشه وه بۆته گونديكي بچووك، نه م ليك نزيك بوون و
 ناويته بوونه ي كۆمه لده ي مرؤثا يه تي به ههنگاي خيرا ده باته پيش،
 سالاني كه كورد له ژير زه بري فاشسته كان ده ينالاند، هاوارو نا له ي
 نه ده گه يشته كه سيك ياخود نه وان نه يان ده ويست نه و نا له و هاواره
 ببيستن، به لام نه مرؤ به هۆي نه م ده سته كه وته مه زنانه ي سهرده مي
 به جيپهان بوون، هه موو هه والۆ روودا و گۆرپانكاريه كاني كوردستان
 زۆر به خيرا يي، بگره له چاو تر و كانتيكدا ده گاته بهرچاوو گۆيچكه ي

جيهان، بدمەش وولاتەكەمان لە ھەريميكي پەراويز دابراو كرده
بەشيكي زيندوو و لە پچران نەھاتوي كۆمەلگاي دەولەتان .

چەند سەرنجیكى رۆژنامەوانی

■ شۆستە (رصیف) لە ھەموو شاران دا بۆ رۆششتنی پیادە دروست
كراوە، بەلام ئەوێ سەیری شۆستەى شەقامە سەرەکیەكەى شارى
كۆیەى كرديت بۆی دەردەكەیت كە بەو شیوەیە نیە كە لەشارانى
تردا ھەبە، بەھۆى ئەوێ قائیمقامیەت و شارەوانی نەیان توانیووە
سیستى شۆستە بۆ پیادەو شەقام بۆ ئۆتۆمبیل پەیرەو بكەن، بۆیە
سەیر دەكەین خاوەن دوكانەكانى سەوزەو میووە فرۆشتن و میزی
نانەواخانەكان و كورسى و تەپلەى چاپخانهكان بەشیكى كەلو
پەلەكانیان لەسەر شۆستە نمایش كردووە بەشیوەیەك ئەو
شوستانەیان تەسك كردۆتەو، ھاوالاتى ناتوانی بەرێك و پێكى
ھاتووچۆی بەسەرا بكات، دارا لە قائیمقامیەت و شارەوانی دەكەین
رەحمێك بەو خەلكە بكەن و ئەم گرتە چارەسەر بكەن پێش ئەوێ
ئۆتۆمبیل لەسەر جادە سەرەکیە كە یەكێك پان بكاتەو.

● لە زۆریەى شاران دا شوینی یاری ئەتارى و بلیارد ھەبە كە ئەو
یاربانە لە شوینی گونجاو بە پێى چەند رێنماییەك رێگەى
پێدەدرێت، بەلام بە داخووە لە كۆیە ئەو یاریانە لە ھەندى دوكان و
تەننەت ژێر زەمین دا كریت و دوورن لە چارى سانسۆرو
چاودیریو، مەترسى ئەو شوینانە لە وەدایە كە زۆریەى ئەوانەى

رووی تیده کەن میژ منداڵ و ھەرزە کارن.. خۆزگە لایەنە ئەمینیە کانی
شار بە رێک و پێکی ئەو شوینانەیان بەسەر دەکردووە.

۳. ماوێهە (کە) (ئاو) بۆتە گرفتێکی جیهانی و جیتی بایەخی ھەموو
رولانان نیشتمانە کە یێمەش بە ھۆی ھەلکەوتە جوگرافیە کە یەو
سالانە رێژەیەکی بەفرو باران لێ دەباری.. بەلام بە ھۆی ئەو دیاردەی
و شکە سالی کە چەند سالی کە ناوچەی رۆژھەلاتی ناوھەراستی گرتۆتووە،
بەلام خۆش بەختانە ئەم سال رێژەیەکی زۆر بەفرو باران لە کوردستان
باری کە بوو ھەمەیان تەقینەووە ژیانەوێ کانی و کانیارە کانمان بۆ ئەوێ
سوود لەو ئاوی باران و بەفرە ببینن، نەھتێن بە فێرۆ بڕوات بە تاییەتی
لە کۆیە، دەست بەکەین بە دروست کردنی چەند بەنداویک لە
ھەمەوێک و تۆبازا و پشتی گۆرستانی دەرویش خدر.

۴. داگیرکەرانی کوردستان بایەخیکی ئەوتۆیان بە نیشتمانە کەمان
نەداو، شان بە شانێ دواکەوتنی ئابووری و فەرھەنگیەو، ویستویانە
شارەکانمان لە رووی نەخشە و خزمەت گوزاری شارەوانیەو دواکەوتوو
بیتە، ئیستا وا خەریکە شاری کۆیە فراوان دەبێ وە لەگەڵ ئەو فراوان
بوونەو کێشە هاتوچۆ سەر ھەڵدەدات.. بۆ کەم کردنەوێ گرفتێ
ھاتوچۆ جوان کردنی شار پێشنیاز دەکەم بە فراوان کردنی شەقامی
حاجی قادر، ھەرەھا بە دوو ساید کردنی شەقامی لاران کە لە بارەگای
مەلەبەندی کۆیە تا پەیمانگە تەکنیکی کۆیە دەگرتەو، ئەم
شەقامەیان لە نەخشە باندەوتی شارەوانی دا ھەیە.

كلاو رۆژنەيەك لە سەر تىپى موزىكى باواجى

لە دىزىنەو گەلى كورە موزىك و گۆرانى و ھەلپەركىتى خۆى
ھەبوو.. لە سەردەمى زەردەشتەو موزىك لە پەرستگا دا لە گەڤ سروو...
ئايىنە كان دەرژەندرا، ئامپەرە موزىكە رەسەنەكانى ئەو رۆژگارە، ناى و
تەنبوورو دەھۆڤر زوپنا بوون.. دواتر ئايىنەكانى ئىزىدى – ئەھلى ھەق
ئاوازو موزىكيان ئاويتەى ستايش و شىعر كرد، بۆ دەرپرېنى سۆزو نيازە
ئايىنەكانيان لە سەردەمى ئىمپراتۆرىيەتى ساسانى موزىك و ئاوازى
كوردى بە ھەنگاوى خىر چووە پىشەو.. تەنانەت دواى بلاوبونەو
ئىسلامىش موزىك لە شىواى پىياھەلدان و ستايش درىژەى ھەبوو.
نوسەرى فەرەنسى (بلاو) كە بەشىكى زۆرى كوردستان گەراو،
دەريارەى موزىك و گۆرانى كوردى دەلييت: (ھەژارتىن ھۆزى كورد لە
ئاوازو ئاھەنگى دڵنەوازدا دەولەمەندە.. گەلنىك داستان بەسەرھاتى
قارەمانىيەتى بەرزو چىزۆكى ئەوينداران لە ناوچە دڭگىرو جوانەكانى
كوردستان سەداو ئاوازەكانيان دەنگ دەداتەو).. جگە لەو چەندىن
پسپۆرو شارەزاي بوارى ھونەر ئامپەرەكانى تەنبوورو عوودو كەمانجە بۆ
كورد دەگەريئەو.

پیشکەوتنی بە هەرش هونەرە نەندیک

دەمێکە جولانەوێهەکی هونەری لە ناخی ئەم شارەدا دروست بووە، لە گەڵ بەرهو پێش چوونی رۆژگار ئەو بزانەش نەشونمە کردووە، بە شێوەیەک ئاواز و هونەر و مەقاماتی سنووری نارچەکی کۆیە مۆزیکێکی تاییبەت بە خۆی پەیدا کردووە.. گەلێک مەقام زانی گەورە وەک: (مەرین و نەشەنتی رەشید ئاغا و پوتی و حاجیە گەورە و عەبەدی چایچی و مەلا ئەسەد و سێوە و تایەر تەوفیقی لێ پەیدا بووە.. هەر کاتێک بمانەوێ قسە لەسەر ئاواز و موزیکێ کوردی بکەین دەبێ ئاوپێک لە رۆڵی ئەختەری هونەرەمەند بدەینەو چونکە ئەو رۆڵێکی مەزنی لەسەر هەڵدان و ناشنا کردنی هاوڵاتیانی شارەکە بە هونەری کوردی گێراوە.

دیوێخانەکە ی هەمیشە گەشەرە بوو، لەسەر دەمی ئەودا گۆرانی و مەقام بە هەنگاری خێرا چووە پێشەو، بەستە و ئاوازی کۆنی کۆیە ی ژيانده، ئەو کۆر و ئاھەنگانە ی لە دیوێخانە کەیدا ساز دەکرا وەک واندە ی قوتابخانە هونەرەکان وای بوو.. سەرەرای ئەو ی سەلیقە ی ئاواز دانانیشی هەبوو، شاعیرێکی بە ئەزمونیش بوو.. بۆیە دەبینین هەندیک لە شیعەرەکانی خۆی کردووە بە مەقام و بەستە.

گۆزانی(شلو خان) نمونه‌ی هه‌ره‌ به‌رزى داهینانى نه‌و
هونه‌رمه‌نده‌ شاعیره‌یه‌، نه‌و بناغه‌ پته‌وه‌ی نه‌م هونه‌رمه‌نده‌ دایرێژا
نه‌نجام و به‌ره‌مه‌یكى گه‌وره‌ به‌ ده‌سته‌وه‌دا.. نه‌ویش(تیپی موزیکى
باراجى کۆیه‌) بوو.. لیڤه‌دا به‌ بۆنه‌ی تیپه‌په‌رونى نیو سه‌ده‌ به‌سه‌ر
دامه‌زراندنى دا، تیشکێك ده‌خه‌ینه‌ سه‌ر قۆناغه‌کانى سه‌ره‌له‌دان و
گه‌شه‌ کردنى.

گه‌رانه‌وه‌ بۆ سه‌ره‌تاگان

له‌ رۆژى دامه‌زراندیه‌وه‌ تا نه‌م ساته‌ وه‌خته‌ش تیپی موزیکى باراجى
خزمه‌تیكى بێ وچانى به‌ هونه‌رى كوردی به‌ گشتى و ناوچه‌ی کۆیه‌ی
کردوه‌، له‌ دواى تیپی موزیکى مه‌وله‌وى به‌ دوهم تیپی موزیکى
كوردی دیت له‌ كوردستانى عێراق دا.. له‌ زۆریه‌ی فیه‌ستیه‌ئال و بۆنه‌
نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌ كاندا حوزوریان هه‌بووه‌، ده‌یان تێكست فۆلكلۆرى دواى پوخته‌
کردن و به‌هارمۆنى و دابه‌ش كردنى نوێه‌ خسته‌ سه‌ر خه‌رمانه‌ی هونه‌رى
كوردیه‌وه‌، دواى نه‌وه‌ی مامۆستا باكورى له‌ سالێ(١٩٥٧)..(دار
المعلمین)ی ته‌واو كرد، له‌ ناوه‌ندى کۆیه‌ دامه‌زرا.

نه‌وه‌ ده‌رفه‌تیكى زیڤینی بۆ ناوبراو ره‌خساند بۆ دامه‌زراندی تیپیكى
موزیک له‌ کۆیه‌، نه‌و بیژكه‌یه‌ چوه‌ بواری پراکتیکه‌وه‌، کاتیك
ژماره‌یه‌ك له‌ قوتابیانیه‌ی كه‌ خولیا و ئاره‌زووى موزیکیان هه‌بوو، دواى

دهوام راهینانیان ■ کرد.. لهسه دهستی مامۆستا باکوری به نامیرهکانی عود که مانجه نهی.

هه سهبارت به دامهزراندی تیپی موسیقی باواجی مامۆستا زاهیر محمد له گۆشه نیگای خۆیهوه دهروانیته نهو رووداوه.. به بۆچوونی ناوبراو نهو تیپه موسیکیهی مامۆستا باکوری دایمهزراند، هیچ سیفتهتینکی فهرمی نهبوو چونکه دواي سالتیک پرۆژه کردن وهولدان ههموو قوتابیهکان پهڕتهوازه بوون که له نهجمادا تیپه که وجودینکی نهمار کۆتایی هات.

دواي دوانزه سال لهو رووداوه ئینجا تیپی موسیقی باواجی نوێو سهردهم که پاشان ناوبانگی دهركردو دامهزرا.. به بۆچوونی مامۆستا زاهیر دوباره ناولینانی تیپه موسیکیه که به ناوی (باواجی) ههلهیهکی میژوویی بوو.. نهگهڕ نهو کات ههرواویکی ترمان بۆ تیپه که ههلبژاردایه وهکو.. (چنارۆک، ههمامۆک، دلداری) یا ههرواویکی تر نهو کاته ناوی باواجی له ئارادا نهدهما، تهناهت ههرواویکی نهدهکرا.. جیتی خۆیهتی لهم دهرفهتهدا ناوی نهو کهسایهتیانه تۆمار بکهین که یه کهم جار شهرفی بهشدار بوونیان له دامهزراندیدا ههبووه.

۱. مامۆستا زاهیرمحمد ۲. سهردار محمد عبداللّا ۳. نهوهر تاهیر خدر ۴. جانا تۆماس جانا ۵. ووریا محمد عبداللّا ۶. سیامههه عیزهت تاهیر ۷. فواد سهعید محمد ۸. عهتهللا حهنا عبدالکریم ۹. نیسماعیل مستهفا قادر.

بەدریژایی تەمەنی پر شکۆی ئەو تێپە بەرەهەمی ئیجگار خۆش و
 ناوازی پێشکەشی بێنەر و گۆنگری کورد کردوو، زۆر بە دڵسۆزیەو
 بەرۆحێکی تەژی کوردانەو پەيامی رەسەنی کوردیان بەخەڵک
 گەیاندوو، ئەو کەم ئیستیقالتی ھونەری کوردی، کە لە شوباتی ساڵی
 ١٩٧٤ لە بەغدا بەسترا، لەناو سەرچەم تێپە موزیکەکانی کوردستان
 پەلە یە کەمی بەدەستھێنا، ھەر لەبەر ئەو ئاستە بەرزە تێپە کە بوو،
 مامۆستای مەقاماتی کورد مامۆستا عەلی مەردان لە یەکیێک لە
 دیدارەکانی لە گەڵ رادیۆی کوردی بەغدا لە ساڵی ١٩٧٦ ئەنجامی
 داوو، ئەو تێپە بە چاکترین تێپ لە کوردستان لەقەڵەم دا، ئیستا
 دوای بەسەرچوونی ئەو تەمەنە پر بەخشش و دور و درێژدا بە چارێکی
 رەخنەگرانەو سەرنج لە چالاکی و کارەکانی ئەو تێپە بەدەینەو لە روی
 چەندایەتی و چۆنایەتیەو بە تاییەتی لەم دەسەڵە داییدا، ئەو تێپە
 دەکەوتە بەر دەم پرسیار و تێرمانەو! دەبینین ئەوکات تێپە کە
 درەوشاو تر بوو لە چار ئەمەردا، دەتوانم بڵێم ئیزافە و داھێنانێکی
 ئەوتۆی دروست نەکردوو، چونکە ئیستا بەشی ھەرە زۆری
 جووڵەکانی تێپە کە خۆی لە بەشداریکردن لە ئاھەنگ و بۆنە
 حیزبیەکاندا دەبینیتەو، کە ئەو ھەرگیز لە گەڵ سەنگ و شکۆی
 رابردوودا ناگۆنچیت .

وولاتى خۇر

لەگەل ئەۋەي لەرىزى ھەرە پېشەۋەي وولاتە پېشكە وتۈرەكانى جىھان دايدە، ئەندامىشە لە كۆمەلەي ھەشت وولاتە پېشەسازىيەكەي جىھان، لەگەل ئەۋەشدا لە رابردۇي خۇي دانەبراۋە پابەندە بە دابو نەرىتەكانى بابو بايرانيان بەشپۈەيەكى دىكە جىھانگىرى نەبۇتە ھۇي تېكەدانو شىۋاندنى كەلتۈر و ژيانى كۆمەلەيەتى وولاتى ژاپۇن، لەرووي گەشەسەندنى ئابۇرۇي پېشكەوتنى تەكنەلۇجىيە پىتى نارەتە قۇناغى شۇرشى زانىيارىەكان ئەم پېشكەوتنەمەزنىي ژاپۇن سەرنجى ھەموو جىھانى بۇلاي خۇي راكىشاورە، ئىمەي كورد ئەگەر پىلان و نەخشە ۋەھەللى جەدىمان ھەبى دەتۈانين سوود لە ئەزمۇونى ژاپۇن ۋەرىگرين، زانىيارىەكى ھەلە لەناۋ خەلكى بلار بۇتەۋە، كە گوايە ئەو گەشەسەندى پېشكەوتنە ئابۇرۇيە مەزنىي وولاتى ژاپۇن دەگەرىتەۋە بۇ كۇتايى جەنگى دوۋەمى جىھان، بەلام كاتىك لاپەرەكانى مېژۇي ئەم گەلە زىندۈۋە ھەلدەدەينەۋە بۇمان روون دەيىتەۋە، كە ژاپۇنىيەكان ھەر لە نىۋەي يەكەمى سەدەي نۆزدەھەمەۋە دەستيان كىردۈۋە بە شكاندى كۆت و بەندى دراكەرتن و رابەستەيى و ھەنگار ھەلئىنان بەرەو جىھانى شارستانى و دېموكراسى و پېشكەوتنەۋە .

گه رانه وه بۇ سه ره تاكان

سالى ۱۸۲۵ (پىرى) كه ژانه رالتيكى گه وړى نه مريكى بوو بۇ يه كه چار پيى خسته سر كه ناره كانى ژاپون، ههنگينى ژاپون به ده ست رژيمى (توكوغاوا) گيڙ. بوو بوو نه و رژيمه له سالى ۱۶۳۰ تا سالى ۱۸۶۷ جله وى ده سلا تى نه و ولا تى به ده سته وه بوو، نه و ژانه راله نه مريكيه رژيمى توكوغاواى ناچار كر. تا ده ست به رد دارى گۆشه گيرى بى و ده رگاي بازار گاني نازاد به وړوى رۆژ نارا بخاته سر پشت، پيرى له گه ل خويدا ژماره يه كى زور كتيب و چاپه مهنه كانى بوارى بيركارى و زانسته مړييه كانى هينابوو، سياسه تى كرانه وى بازارى نازاد و هينانى نه و ژماره زوري كتيب و چاپه مهنى له گه ل نه م فاكته رانه ي خواره وه ناويته يه كتر بوون و زه مينه يه كى له باريان ره خساند بۇ نه وى ژاپون له و گۆشه گيريه بيته ده وړه و له نه جامدا بگاته نه و ناسته به رزي پيشكه وتن، كه هه موومان ناگادارين.

■ كاريگه وى ثاينى كۆنفوشيوسى شوينه وارى قولى له سر ره فتارو ره وشت و هه لسوكه وتى ژاپونيه كان نه خشانده بوو، به تاييه تى بۇ هاندانى خه لك له بوړى پسرورى و وورد يينى و بنيات نانه وى گۆمه لگه ي نوستوكراتى.

- مرۆڧى ژاپۇنى كارکردنى زۆر بەللاۋە گرنگو پىيۇزە، بۆيە ئەۋەتسۆزىيەن لەبوراي بىيات نانەۋەدا گەلىك ئەنجامى باشى لىپھاتەدى.
- ھەموو ژاپۇنىيەك بەچاۋى باوك (سەرۆك خىزان) سەيرى ئىمىراتۆر دەكەن، ھەلبەتە ئەم ھۆكارەش بوۋە مايەى پابەند بوۋنى مرۆڧى ژاپۇنى بەكۆمەلگە كەيەۋە پتەۋبوۋنى گىيانى ھەرەۋەزى ۋاۋكارى لەنىۋانرۆلەكانى گەلى ژاپۇنىيەۋە .
- جگە لەۋە بوۋنى پەيۋەندىيەكى رۆحى دەگمەن لە نىۋان چىنە جىۋازەكانى كۆمەلگە .
- گواستەۋەى ئەزموۋن ۋارەزايىيەكانى ئەۋرۇپا، كە پاشان چەندىن مېتۆدو بىروراي جۆراۋجۆرى لىكەۋتەۋە.
- بلاۋ بوۋنەۋەى زانست ۋانىيارى ۋەشيارى مىللى .

سەردەمى زىيرىن

- لەئاكامى بلاۋ بوۋنەۋەى ۋەشيارى ۋەشنىبىريەۋە، ژاپۇنىيەكان گەيشتەنە ئەۋ راستىيەى كە شەپ كەردن بەكەسىك ناكىرىت، كە شىشىرى پۇلاين ۋە گورزەى گەۋرەى ھەلگىرتى، بەرامبەر چەكى پىشكەۋتوۋو زانستى ھارچەرخى رۆژئانا لەبەر رۆشنايى ئەۋ راستىيە رىفۇرئخۋازەكان تەنيا لەمىيانەى بىست سالد، تۋانىيان تەپۋ تۆزى چەندىن سالى

دواكهوتنو گۆشه گيرى له جهستهى شه كهتى ژاپۆن دابته كىتن
 سه رنه نجام توانيان ديدو بۆچوونو نه جينداى خويان بسه پيئن، دواى
 زياتر له سه ده ونيويك (گۆرباچۆف) سه رۆكى پيشوتري روسيا له سه ر
 هه مان ريبازى گه شه سهندنى ژاپۆن رزىشت، به لام دياره هه رگيز
 ميژووكتومت خۆى دووباره ناكاته وه، نه گه ر دووبارهش يته وه نه وا
 به شيويه كى كاريكاتيري ده بيت، بۆيه ده بينين هه وه كانى (گۆرباچۆف)
 نه ك هه ر نوشستى هيننا، به لكو په يكه رى يه كىتى سۆفيه تيش
 له باربه ك هه لوه شايه وه، مرۆژ له ئاست تاقى كرده وهى ژاپۆنيه كان ده سته
 وه ستان ده بى تۆ ديقه ت بده وولاتيك به بى پيشينه يه كى سياسى ديارى
 كرا و پلانىكى نابوورى و هاوكارى وولاتان، بى نه و پشتيوانيانه چۆن
 توانى نه م ئالوگۆره قوله نه نجام بدات ...

پامان له چه ند ويستگه يه كدا

دواى تپه ر بوونى په نجا سال به سه ر جهنگى دووه مى جيهانيدا، كه
 ژاپۆنيه كان قورسترين زه بريان به ركه وت، كه چى چه ند سالتيك دواى نه و
 جهنگه كا و لكاريه، وورده وورده ژاپۆنيه كان برينه كانيان ساريژكرده وه،
 هه ر به وهش نه وه ستان، به لكو نه مرۆژ ژاپۆن له ريزى هه ره پيشه وهى
 وولاته پيشكه وتوه كانى جيهانيدا يه له ئىستادا كۆمپانيايى
 تۆيتامۆتۆرزى ژاپۆنى له سالى پاردا ژماره ي پيوانه يى تۆماركرد،
 به وهى فرۆشيه كانى نه و كۆمپانيا يه له تۆتۆمبىلى جۆرى (الگوس

الفریبه) له بازاره کانی ئەمریکاو رۆژناوا بەرێژە(۲۵٪) زیادی کردو
 قازانچه کەشی گەیشته (۸۰۸) ملیار دۆلار، هەروەها داھاتی
 کۆمپانیای (تی.تی. ئین) بۆ تۆری تەلەفزیۆنی بیتەل لە هەمان سالدا
 گەیشته ترلیۆنێک دۆلار لە سالی (۱۹۸۴) دا ئەمریکا هەشت ملیۆن
 ئۆتۆمبیلی بەرھەم ھێنا. بەلام تەنیا دوو ملیۆنی فرۆشرا کەچی ژاپۆن
 لە هەمان سالدا هەمان ژمارە بەرھەم ھێنا، کەچی چوار ملیۆنی ئۆ
 فرۆشت. ئەمرۆ ژاپۆن (۰۳٪) هەموو بەرھەمی ئۆتۆمبیلی جیھانی پێک
 دەھێنێت، بەپێی ئاماریک کە رێکخراوی نەتەوە یە کەگرتووکان ئەنجامی
 داو، دەرکەوتوو هەرمالێکی سەر ئەم زەویە لانی کەم پێنج نامبیری
 کارەبایی ژاپۆنی تێدا یە جگە لە (۸۴٪) بەرھەمی جیھانی
 کامیرا (۸۳٪) بەرھەمی سعات (۶۶٪) بەرھەمی تەلەفزیۆنی هەموو
 جیھان بەرھەم دێنێت بەراستی پێشکەوتن و داھێنانە کانی ژاپۆن
 هەموو جیھانی سەرسام کردوو.

کارگه چی پیشه یکی له بیرکراو

کاتیک سهرنج له میژووی نیشمانه که مان ده دین، بۆمان ده ده که ویت نهم گه له ی نیمه به چند قزناغ و سهرده می جیا جیا تیپه ریوه، هدرله قزناغی کۆچهری وشوانکاره بیوه، تا ده گاته قزناغی نیشته جیبون و بنیادنانی گوندو شاره کان و پراکتیزه کردنی کوشتوکال و بازارگانی و پیشه سازیه وه، شوینه واره میژووییه کانمان له نه شکه وتی (شانه دهره هه زار میژدو زهرزی و گوندی چه رمۆ نزیک چه مچه مال) ره سه نی و دیرینی و شارستانی نهو گه له ده سه لمینیت ...! له رۆژگارنکی زووه وه چندین کارو پیشه ی دهستی له م ناوچه یه دا سهری هه لداوه به شیکی نهم پیشه یه دهستیانه تا کۆتایی هه شتاکانی سه ده ی رابردو له بره و دا بوون و بازاریان گهرم بوو، هه ندیک له و پیشانه نه گهر کورد قه واره ی سیاسی خۆی هه بویه ، ئیستا به شیکی ده بوون له پیشه سازی نهو ولاته . به لام به هۆی بایه خ پینه دان و چۆلکردنی گونده کان ، نهم پیشه دهستیانه به ره و نه مان چوون، نه وه ی ناشکرایه ناژه لاری و باخچه وانی و هه ندیک کاری کشتوکالی، رۆژانیک به شی هه ره سهره کی دیهاته کانی دهشت و رۆژئاوای کۆیه و ناوچه ی خۆشناوه تیان پیک ده هیئا . هه لبه ته جل و بهرگ و پۆشاک ی نهو خه لکه به دانیشتوانی شاره کانیشه وه وه کو نهو ی ئیستا هه یه جوان نه بوون ئیتر بۆخۆ پاراستن له سهرماو سۆله ی زستان ، مۆژا هه میشه هه ولتی داوه جل و بهرگ و رایه خ و پیخه فیک دهسته بهر بکات ، که له که ره سه و به ره مه می ناژه ل دروستکرا بیئت، خوری و موو و پیسته ی ناژه ل باشتین

که ره‌ستن ، که مرۆڤ له و رژگاره‌دا توانی پێداویستیه‌کانی خۆی پێدا بین
 بکات ، به‌که‌ته‌که‌ بوونی ته‌زموون وشاره‌زای توانی ل‌باد و که‌په‌نک و
 سه‌رکلۆ و پوزه‌وانه‌و هتد.... دروست‌بکات. له‌ موو جاجم و به‌رماڵ و
 خراو شه‌لته‌ و ره‌شماڵ و گوریس دروست بکات ، به‌لام به‌داخه‌وه‌ ته‌م
 پیشه‌یه‌ ته‌مرۆ به‌هۆی بلا‌بوونه‌وه‌ی کارگه‌کانی جل و به‌رگ و رایه‌خ و
 کۆمباره‌وه‌ ته‌و گرینگیه‌ی جارانی له‌ ده‌ست داوه‌ ، ته‌گه‌ر چی هه‌ندیک
 له‌مه‌رده‌ره‌کان قاپوت و که‌رک و سه‌رکلۆ به‌کار دینن .

هه‌ندیک زانیاری ده‌رباره‌ی کارگه‌ چیتی

جگه‌ له‌وه‌ی ل‌باد له‌ مالّ و له‌ دیوخانان راخراوه‌ ، ژنان بۆ
 رازاندنه‌وه‌و جوانی ماله‌کانیان سویدیان لێبینیوه‌ ، نه‌خش و
 نیکاریان له‌سه‌ر دروست کردوه‌و به‌دیواره‌وه‌ هه‌لیانواسیوه‌ ،
 ل‌باد چیتی له‌باوکه‌وه‌ بۆکوره‌کان پیشه‌که‌ی بۆ گواستراوه‌ته‌وه‌ ،
 واته‌ خێزان هه‌یه‌ له‌کۆیه‌ چه‌ندین پشته‌ ته‌و پیشه‌یه‌ ده‌کات .
 ئیستا ته‌م پیشه‌یه‌ له‌کوردستانی ئێران بایه‌خ و بازاری
 له‌ده‌ست نه‌داوه‌ ، ته‌ویش به‌هۆی زۆری مه‌رو مالّات و ئاوه‌دانی
 گونده‌کان ... کارگه‌چه‌یه‌کان له‌سه‌ره‌تای وه‌رزى به‌هاره‌وه‌
 سه‌ردانی گونده‌کانی ده‌شتی کۆیه‌یان ده‌کرد ، ئیدی
 جوتیارانی ته‌م گونده‌و گونده‌کانی تریش ل‌ویان لای وه‌ستا که‌

بۆجیبه جی کردنی ئەو کاره مه بهستیان بوو، بههۆی ئەو
 په یوه ندیانه وه ناشنایه تی و دۆستایه تی له نیوانیان دروست
 ده بوو، ته نانه ت واریکه وتوو څن و څنخوازیشی لیدروست بووه
 . پایزانیش که ده شته که کان بۆ هیئانه وهی که لویه له کانیان
 سهردانی کۆیه یان ده کرد به ده ست به تالی نه ده چوون ، به لکو
 له گهل خویان په نیرو ههنگوین وگوین و میوژیان به دیاری بۆ
 لبادچیه کان ده برد ئەویش ئیزنی نه ده دان . تا چهند شهویک
 له لای ده مانه وه ...! به شیک له و کارگه چیانه ، کارگه یان
 له ماله وه دانابوو، وه ستا فقهی سالح یه کیك بوو
 له و کارگه چیانه ی ده زگا که ی له نهومی خواره وه سازدابوو،
 خۆیشی له نهومی سهره وه ده ژیا، ئەوه ی جیی تیئامانه
 ئافره تیش شانبه شانی پیاوان کاری لبادچیه تیان کردوو
 به ده ست لوايان گینراوه، سه رکلاو و پوزه وانه و ساق و
 گۆره ویان دروست کردوو . وه ک باس مان کرد ئەم پیشه یه
 میژویه کی کۆنی هه یه له م شارهدا ، له میانی ئەو ماوه دوورو
 دریزهدا چه ندين کهس و بنه ماله ناوبانگیان به و پیشه وه
 ده رکردو . وه کو وه ستا به کری یا گورجی و وه ستا فقهی
 سالحی وکا که ی ره سوله دریز ناسراو به مه لاکا که و حاجی
 که ریمی عه باس و وه ستا ره ئوفی گه راو.

دروست کردنى لباد

با بهیه‌كهوه سهرېك به يه‌كېك لهو دوكانه ده‌گمە‌نانه‌ى
كارگه‌چيه‌كان خواربكه‌ينه‌وه بۆ ئه‌وه‌ى بزانه‌ى لباد چۆن
دروست ده‌كرېت له‌سهره‌تای به‌هاردای ياخود له‌ناوه‌راستیدا
ده‌ستده‌كرى به‌ برينه‌وه‌ى به‌رخ لوا(به‌رگن)

ى به‌رخه‌كه ده‌به‌نه لای لبادچى، پيوسته بزانه‌ى لواى بزى
چېره بۆ لباد نابيت، به‌لكو بۆ(به‌ن)به‌كارديت و ده‌يكەن به
خراو شه‌لته و گوريس وره‌شكه‌و ره‌شمال، ئه‌م پيشه‌يه
له‌كوپه‌ تايبه‌ت بوو به‌مه‌سيحيه‌كان، كه‌هه‌ميشه‌ خره‌كيان
هه‌بوو . لبادچى لواى سپى و ره‌ش و سوورى ليك جودا
ده‌كاته‌وه، پاشان به‌ئاميرىكى تايبه‌ت په‌ره‌ى ده‌كات، كاتيک
لواكه‌ په‌ره‌كرا ده‌خريته سهر چيغيك كه‌درىژيكه‌ى ده‌مه‌ترو
پانيه‌كه‌شى سى مه‌تره‌ ده‌بوو، كارگه‌ى لبادچى دوو جوړى
هه‌يه، له‌چيغ يا له‌گونيه‌ دروست ده‌كرېت شوينى بگير ده‌بيت
سال دوانزه‌ى مانگ گهرم بيت كارى بگير زور قورسه به‌هه‌موو
كه‌سيك ناكريت مه‌گر پياوى به‌هيزو ته‌ندروست و پشوو
دریژ. له‌جه‌م سهرى گونيه‌كه‌وه به‌لاى پانيه‌وه دارىكى تۆزيك
ئه‌ستوورى به‌قه‌د خوى شه‌ته‌ك داوه. له‌گه‌ل راخستنى
به‌رگنه‌كه نه‌خش نىگارى بۆ دروست ده‌كرېت. تاو نا

تاويكىش ئاوى بەسەردا دەپرىژىندىرىت ، ئىنجا بەچىغەۋە لوول دەدرىت و بەتوندى بەپەتلىكەۋە دەپىچىرىتەۋە ، ئامادە دەكرىت بۆكوتان لەلايەن بگىرەكانەۋە بۆمارەى نيوكاترۇمىر، ئىنجا دەكرىتەۋەۋە دوبارە لواكە رىك دەخرىتەۋە، تاھەموو لبادەكە بى گرى و گۆل بىت . دوا ھەنگاۋى ئەم كارە ئەۋەيە بۆمارەى حەوت كاترۇمىر ئەم بەرگنە گەرم وشىدار بىپەستىتەۋە ، دواى ئەۋەى دەكرىتەۋە ، تاۋشك بىيتەۋە ، ئىنجا رادەستى خاۋەنەكەى دەكرىتەۋە

((تەمەنىك پىراۋپىرلە ھونەر))

(خەنجەر پىاۋدەخاتە باۋەشى مەرەگەۋە، تەمبۇر (موزىك)زىندى دەكاتەۋە) ... رەسول ھەمزە توف

ۋەكو ئەستىرەيەك لەئاسمانى گۇرانى وموزىكى كوردى ھەلھات ، بەدرىژاى تەمەنى كەلەھەشتا سال بەسەرۋەيەبەبى وچان بەقورگ و پەنجەكانى لەگەل تەلەكانى عودەكەى خزمەتى ھونەرى رەسەنى كردوۋە. لەنيۋەى يەكەمى سەدەى رابردوۋ، كەھىشتا ھونەر ئەۋ بايەخ و مەقامەى ئىستاي نەبوۋ، ھونەرمەند باكورى دېرى بەتارىكى داۋ كارۋانى ھونەرى كوردى

ئەم شارەى بوژاندىۋە ، ئەۋكاتەى قوتابى بوۋە لە قوتابخانەى
 كۆيسىنجاقي دوۋەم . مامۇستاي وانەى سرود دركى بە
 دەنگخۆشى ئەۋ كىردىۋو، بۆيە بەيانيان لەرىز دەرمىنانەۋە و
 سرودى بۇ قوتابىەكان پىگوتۋە، ئىدى لەگەل گەۋرەبۇنىدا
 حەزو خۆشەۋىستى ھونەر لەگەلىدا گەشەى كىردۋە.
 ئەۋكاتەى بەشدارى لەرىۋرەسمى بۆنە و جەژنەكانى مەسىح
 دەكات، گۆچكەكانى پردەيىت لەدەنگە سىحراۋيەكەى
 (مامەسىۋە) و ئاۋازى سرودى بۆنەى ئاينى لە سەرەتاي
 تەمەنىۋە حەزى دەنگى (ئەحمەدى حەمەى مەلاۋ حەمەدەمىن
 كەبابچى و ملا كۆرە)ى پىخۆش بوۋە لەھەموان زياتر شەيداي
 دەنگى ھونەر مەندى گەل (تايەر تۇفيق)بوۋە.

لەم روۋە دەلى :تايەر تۇفيق مامۇستاي رۇحىم بوو،
 لەكاتى گۆرانى وتندا، ھەۋلەم دەدا ئەۋم لەبەرچاۋبى
 لەسەرەتاۋە لاسايم دەكردەۋە ، لەسەر ھەمان رىيازو ستايلى
 ئەۋ گۆرانىم دەچرى عومرىكى درىژم لەگەل تايەر تۇفيق بىردە
 سەر لەكۆيەۋ ھەۋلىر ۋ بەغدادو تەنانەت تا دواھەناسە
 لەگەلىدا بوم.

((دامەزراندنى تىپى موزىكى باواجى))

گەرچى باكورى كۆلىجى (دارالمعلمين العاليه) ى تەۋاۋ
كردوۋە، بەلەم ۋەكو پىشتىر ئامازەم پىدا ھەر لەمئالەۋە
خۇشەۋىستى موزىك ۋ گۆرانى ھەموو عەقل ۋ ھەستى
داگىر كىردىۋو ، لەو سالاھى قوتابى دەبىت لەناۋەندى كۆيە،
بىرۆكەى دامەزراندنى تىپىكى موزىك لە شىۋەى تىپى
مەۋلەۋى دەكەۋىتە سەرىيەۋ ... بۇ خۇ ئامادە كىردن ۋ راھىنان
لەسەر فىربونى ئامىرە موزىكىەكان ، ئىۋاران سەردانى
پەيمانگى ھونەرە جوانەكان دەكا لە بەغدا، ۋەكو مىۋانىك
بەھۋى ئەۋەى مامۇستايانى پەيمانگا (جەمىل بەشىر) ۋ غانم
حداد) ۋ (حەقى الشلبى) رىگەيان پىدەدا لەو سەردانەيدا فىرى
ژەنىنى ئامىرەكانى (عود ۋ كەمان ۋ جۈنبۈش) بى ۋ پاش
ئەۋەى شارەزايى لەموزىك بەدەست دىنى لەسالى ۱۹۵۷
ئەۋكاتەى لەناۋەندى كۆيسىنچق مامۇستاي زمانى ئىنگلىزى
بوۋە، پۆلىك لەو قوتابىانەى خۇى، كەبەھەرى ھونەريان ھەبوۋ
، تىپى موزىكى بلۋاجى كۆيە پىك دىنى، بەدامەزراندنى ئەم
تىپەلەدۋاى تىپى موزىكى مەۋلەۋى بەدوۋەم تىپى موزىكى
دادەنرىت لەكوردستاندا. تىپى موزىكى باواجى لەۋكاتەى

دامەزراوە ، چەندین چالاکی ھونەری لەزۆربە ی شارەکانی
 کوردستان سازداوە، دەیان بەستە و مەقامی رەسەنی کوردی
 بەتایبەتی فۆلکلۆری ناوچە ی کۆیە ی نوێ کردەووە، دواتر
 بەھۆی تیکچونی بارودۆخی سیاسی و ئەمنی عێراق و
 کوردستان لە سالانی (١٩٦٣ تا ١٩٧٠) لە چالاکی و جموجۆل
 کەوت ،بەلام لە سالێ (١٩٧٠) جاریکی تر بە گروتینیکی نوێ
 ھاتەووە سەر شانۆی ھونەری کوردی ھەر لەو سالەدا بوو
 جواترین ئاواز و خوشترین مەقام و بەستەیان پێشکەش بە
 بینەر و گوێگری کوردکرد، ھەر لەخۆشەویستی خەلکی کۆیە
 بۆ تیپەکەیان چەندین چایخانە و چیشخانە و تیپی توپی
 پێیان بەناوی باواجیەووە ناونا

ئاھەنگى سالى (۱۹۵۷)

ئىۋارەى رۇژى ۸ى مانگى تشرىنى يەكەمى سالى (۱۹۵۷)
گەۋالە ھەورىكى رەش و تارىك ئاسمانى شارى سالىمانى
داپۇشى، لەئەنجامدا بۇ ماۋەى سەعاتىك باران بە رىژنە بارى،
كە بوە ھۆى دروست بونى لافاۋىكى بى ئامان، كە سەراپاى
سالىمانى گرتەۋە ، زەرەرۈ زىانى بە شار گەياندو دەيان خانۋى
روخاند ، كەلوپەلى زۆربەى دوكانەكانى سەر ئاۋخست،
تەنانت شەپۇلى لافاۋ ئۆتۆمبىلى بەسەر نشىنەۋە رامالى بە
مەبەستى كۆكردنەۋەى پارە بۇ لىقەوماۋانى لافاۋەكە تىپى
موزىكى مەۋەلى گەشتىكى ھونەريان لە شارەكانى
كوردستان دەست پىكرد، يەكك لەو شارانە كۆيە بوو،
خەلكەكەى پىشۋازىەكى گەرميان لەو تىپە كرد، رۇژانى
۱۵و۱۶ى تشرىنى دوۋەم لە ھۆلى قوتابخانەى زانست
تاھەنگىكى قەشەنگ رىكخرا ، كە تادەنگانى شەو درىژى
كىشا ، سەرەتا دوو پارچە موزىكيان پىشكەش كرد ، ئىنجا
كۆمەلك گۆرانىيىژ مەقام و بەستەيان پىشكەش كرد،
بەتايبەتى ھونەرمەندى گەرە (رەشۇل)، كە بە دەنگە
خۆشەكەى ئاسمانى كۆيەى پر كرد، لە ئاۋازى رەسەنى
كوردى و مەقامى دەشت وخورشىدى و بەستە ھەرە

خۆشەكەى (ئۆخەى گەردەكەى يارە، چەندىن شىرىن و نازدارە).
 لەم بۆنەيەدا مامۆستا باكورى سىروودى (لە خەو راپەرە) ى
 گووت كۆيەكان چەپلەى زۆريان بۆ لىدا، لە دوا برگەى
 ئاھەنگەكە ھونەر مەندى گەرە (ھەمەسالىھ دىلان) بەدەر
 كەوت، كە بە چەپلەيەكى گەرم لەلايەن جەماوەرەو پىششوازى
 لىكرا، شىعرەكەى پىرەمپەرە (ئەى نائومىدى) بە مەقام چىرى
 بەو دەنگە بەسۆز و جوانەى ئەم ناوەى ھىنايە ھەژان، ئەو
 ئاھەنگە جولانەوہيەكى لە ناوكۆيە دروست كرد، خەلكى
 دەست خۆشى زۆريان لە ھونەر مەند باكورى كرد و ھانىيان دا
 بۆ پىششخستنى تىپى موزىكى باواجى.

تەسبىح

لەنيوان كەلە پوورو ھاوچەرخىتىدا

كلتوورو بەھا نەتەوہيەكانى كورد، تايبەت مەندى خۆيان
 ھەيە، زۆر جارىش بوەتە نىشاندانى سىمايەكى
 جىياواز، كەكوردى لە نەتەوہكانى تر جىيا كردۆتەوہ، ديارە
 ئەوہى جوانيەكى تايبەتى لە دونىاي دەروەدا ھەيە،
 لەجوانترىن ئەوتايبەتمەنديانەش تەسبىحە ، كە بەشىكى

نۆرى كوردەۋارى ھەلىدە گىرن، تەسبىي ھەۋ دەنكە قەزوان
 ياخود مووروھ رەنگا و رەنگانە پىكھاتووھ، كە جاران ۋەكو
 رەمىزىكى ئاينى بۇ نزاۋ پارانەۋە و زىكرى خودا
 بەكارھاتووھ...! ئىستاش خەك بە دەستيانەۋە دەگىرن،
 بەھۆى لىراھاتن و خوۋ پىۋەگىرتن و جوانىەۋە ووشەى
 تەسبىي ھە (سبجە)ى عەرەبىيەۋە ھاتووھ، مىژۋى
 پەيدا بونىشى بۇ رۇڭگارىكى كۆن دەگەرىتەۋە، تەسبىي رەنگى
 جۇراۋ جۇرى ھەيە، دەنكە سوۋو زەرد و سەۋزەكانى
 دىمەنىكى جوانيان ھە ھىزى مندالىمان بەجىيشتەۋە. يەكەم
 دەرگەۋتنى تەسبىي ھە چىن ۋ ھىند بوۋە، پاشان وردە وردە بە
 ۋلاتانى ئىسلامى بلاۋبۆتەۋە

(بۇ تەسبىي ھەلىدە گىرن)

سەرەراى بەكارھىنانى تەسبىي ھە بۋارى خوا پەرستىدا،
 خەلكى زۆرىش بەھۆى بىكارى و بۇكات بەسەر بىردن بە
 دەستىيەۋە دەگىرن، ھەندىكىش بۇ خۇدەرخستىن و خوۋ
 پىۋەگىرتنەۋە ھەلىدە گىرن، سەرەراى ئەۋ ھۆكارانەى سەرەۋە،
 تەسبىي ھەلايەن كەسانىكەۋە بەكاردى، كەلايەنى دەرونيان
 ئارام نىيە، ھەرۋەھا بۇ داپۇشىنى ھەرزەى دەست و پەنجەكان

بەتایبەت بۆ خەلکانی بەسالچوو. تەسبیح ھەر لەلایەن
 پیاوانەو بەکار نایەت، بەلکو ھەندیک لە ژنانیش بەکاری
 دێنن، بەتایبەتی وەکو دیکۆر و ئیکسسواری مائەکەیان.
 بەشیوەیەکی گشتی تەسبیح لەناوچە و وولاتە دواکەوتو
 ئیسلامیەکان بەکار دیت. جاران و ئیستاشی لەگەڵدا
 حاجیەکان لە گەرانیوەیاندا ژمارەیکە زۆر تەسبیحیان
 دەھێبایەو و بەسەر ئەو کەسانەیان دا بەش دەکرد، کە بۆ
 بەخێرھاتنەو سەردانیان دەکردن. ھەندیک جار تەسبیح
 ھەلگرتن کێشەو گرفتێ بۆ خواوەنەکە ی دروستکردووە،
 بەتایبەتی لە سەردەمی رژیمی بەسەر چوو و رۆژانی شەری
 ناوخۆدا...!

(جۆرەکانی تەسبیح)

لە کوردستان و جیھاندا دەیان جۆری تەسبیح ھەیە،
 بەناوبانگترین جۆرەکانی خۆمان ئەمانەن —ئەبڵەقی بەرزنجە
 لاسورەو، مامۆستا عەلانی سوجادی لە رشتە ی مرواریدا
 ئەبڵەقی بەرزنجە ی بە نمونە ی ھەرە جوانی تەسبیح داناو،
 بەلام بەناوبانگترین جۆرەکانی تەسبیحی جیھانیش ئەمانەن:—
 تەسبیحی کەھرب، ئەم جۆرە تەسبیحە جگە لە جوانیەکە ی بۆ
 نەخۆشی دل و زەردوویی بەکار دیت، کەھربیش چەندین

جۆرى ھەيە ، ۋەكو (كەھرەبى پۆلۈنى، كەھرەنگەكانى زەرد و
 سورو ۋ تورابى) كەھرەب چەند رەنگىكى ھەيە. تەسبىحى
 كرمان لەجۆرە بەردىكى تايبەت دروست دەكرىت، زۆر
 بەنرخە. ھەرۋەھا چەندىن جۆرى تەسبىحى تر ھەيە ، ۋەكو: -
 يوسر رەنگى رەشە ۋ لە دار پىكھاتو بەزىر ياخود بەزىو
 رازاۋەتەو. تەسبىحى نىرژىل (كوڭ) ئەمەشيان لە دار
 دروست دەكرىت، ھەرۋەھا تەسبىح سەندەلوسى، كە زۆر
 رەنگى ھەيە، ئەو تەسبىحە دەرەكىانە ھىچيان نرخیان لە سەد
 دۆلار كەترنە، ھەشيانە زۆر گران بەھايە لەبارەى تەسبىحى
 قەزوانەو، ۋەكو باسما نكرد چەندىن جۆرى ھەيە، شوئىنى
 سەرەكى دروستكردنى تەسبىحى قەزوان، شاخى ئاچداخ و
 قەرەداخ ۋ ناوچەكانى دۆلى جافايەتى و بەرزنجەيە.
 دروستكردنىشى لەلایەن خەلكىكەو، كە سەلىقەو شارەزايان
 لەم روۋە ھەيە، لەمانگى تشرىنى يەكەمى ۋەرزى پايزدا كاتىك
 دارەبەن پىدەگات، دەست دەكەن بەكۆكردنەو ھى قەزوان، دواى
 پاككردنەو ھى بە درىشە سى سوچى قەزوانەكە دەسمەن،
 بەشىۋەيەك نەخشى جوانى لە سەر ھەلدەكەن، پاشان
 دەداۋىكى گونجاۋ دىھۆننەو ۋ گۆلىنگەيەكى جوانىشى بۆ
 ھەلدەبەستن.

پیاویک لە ڕەنگی گۆل

لەم رۆژەوهی بیری ئازادی و کوردایەتی ئاویتهی هۆش و
هەستی رۆڵەکانی گەلی کورد بوو، لەو کاتەوه تا ئیستا
نزیکی سێ شۆرش و راپەرینی دژی داگیرکەرانی کوردستان
بەرپاکردووە لەو خەبات سەختە خۆئاوایانەدا هیچ لایەن و
ولایتیک پشتیوانی لەگەڵی کورد نەکردووە، بەڵکو لە ئاستی نیو
دەولەتیشدا دژایەتی کراوە. هەر لە بەرئەوە تادوینی
دەیانگوت لە چیاکان بەولاوە کورد هیچ دۆستێکی نیە...!

وەڵی بەهۆی کۆڵنەدان و سوربونی کورد لە بەدەستەییانی
مافەکانی و کۆتای هاتنی جەنگی ساردو سیستمی دوو
جەمسەری جیهانی و سەقام گیربوونی چەمکی دیموکراسی و
مافەکانی مروقە بیروراو سۆزو پشتیوانی گەلیک وولاتی
دیموکراسی و کەسایەتی جیهانی بۆ لای خۆی راکێشا. یەکیک
لەو کەسە بە هەلۆیست و روناکییرانە ی کە شیلگیرانە
پشتیوانی لە دۆزی گەلی کورد کردووە، میژوونوس و بیربیری
گەورە ی تورك (ئیسماعیل بێشکچی) یە، ئەو مروقە مەزنە هەر
لە کۆتایی شەستەکانی سەدە ی رابردووەوە تا ئەم ساتە
وەختەش بەگیانی مروقەپەرەرانە و ئەکا دیمیانەوە بە قەلەم

کردار بەرگری لە میللەتە کەمان کردووە. بێشکچی لەسەرەتای
 شەستەکان کە ئەو کاتە سەرباز بوو لە رۆژەلاتی تورکیا
 (کوردستان) گەیشتە قەناعەتێک، کە کورد تورک نیە، بەلکو
 گەلیکە ھەموو تایبەت مەندی نەتەوێ خۆی ھەیە، وەکو زمان
 و میژوو و کەلتور و ھاوێش. لەو رۆژانەوێ تا کو ئێستا چەندین
 کتێب و لیكۆلێنەوێ زانستی لەسەر ئەم مەسەلەییە دانراوە
 کە بە ھۆیەوێ نزیکەی سی سالی تەمەنی خۆی لە گرتو خانەکانی
 دەولەتی پۆلیسی تورکیا بەسەر بردووە. بێشکچی
 بەپێچەوانەی میتۆدی باوی ئەوسای زانکۆکانی تورکیا و
 رەوتی رۆژنامەگەری تورک، کە ھەمیشە بەلای سیاسەتی دەولەت
 دەشکاندووە، ئەو ھەلۆیستیکێ جیاوازی پەیرەو دەکرد، ھەموو
 کردەوێ وەحشی گەریەکانی رژیمی تورکیای دەرھەق بە گەلی
 کورد ریسوا کرد پەردەیی لەسەر ھەڵماتی لەنامەییە کدا
 بۆریکخراوی (یونسکو) دەلیت

(کوردستان کۆلۆنیکی نیو دەولەتی دابەشکراوە لە نیوان
 چەند وولاتیکێ رۆژەلاتی ناوھراست، ئەو گەلە مافە مۆی و
 نیو مۆیەکانی ئی زەوتکراوە، بەتەلی درکاوی و مین و رەبیەیی
 سەربازی ئەو گەلەیان لە یەکتەر دابریووە. ئەم وولاتانە بۆئەوێ
 درێژ بە داگیرکردنی کوردستان بدن، ھاوکاری و ھەماھەنگی
 یەکتەدەکەن، ئایا گەلیک ژمارەیی دانیشتوانی سی ملیۆن کەس

بېت شايه نى سەربەخۆى و پېكەينانى دەولەتى خۆى نيه؟
 ليگەرېن با ئەو گەلە خۆى حوكمرانى خۆى بكات، جارېكيان
 لەو لەمى پرسىيارى رۇژنامەنوسىك بەو شىۋەيه دەدوئت:
 (توركيا زىندانىكى گەورەيه، جياوازى چيە ئەگەر تۆلەناو
 ژوورە تاريكەكانى گرتوخانە دابى، ياخود لەدەرەویدا بژى)
 لە سالى (۱۹۶۸) دا بەژدارى زۆربەى خۆپيشاندانەكانى ناوچە
 كوردنشىنەكانى وەكو، (دياربەكرو ئاگرى) كردوووە كەدژى
 سياسەتە چەوتەكانى رژیىمى داگیركەرى تورك ئەنجامدەدرا.
 ئاشكرايە ئەوەى ئەو راستیە بەر جەستە دەكات، كە بېشكچى
 ھەر بەتەنھا لەرىنى نوسینەكانیەو بەرگى لەدۆزى پەواى
 كورد نەكردوو، بەلكو بەكردەووش ئامادەبوو گيانى خۆى
 بختە مەترسیەو. بېشكچى تاكو ئەمرۆ زیاتر لە بیست
 كتیبی سەنگینی لەسەر كورد نوسیو، كەبەدەگمەن
 ھەلدەكەوى لەناو خۆشماندا نوسەرىك ھەبى ئەوئەندە بەرھەمى
 لەسەر گەلەكەى خۆى نوسیبى...!! لێرەدا بەشیک لەو كتیب و
 لیکۆلینەوانە دەخەینە بەر دیدى خوینەرى كورد، تابۆى روون
 بێتەو ئەو مەرقە چ كۆشش و قوربانیهكى لەپیناوى ئیمە
 داو.

۱- لیکۆلینەوەى خۆپيشاندانەكانى خۆرەلات لە سالى
 (۱۹۶۷) نوسیو.

۲- خېلە كۆچەرەكانى كوردستان ۋ پەيوەندىەكان لە سالى (۱۹۶۸) نوسىوہ.

۳- مېتۆدى زانستى چۆنىەتى بەكارهينانى لەتوركيا و راگويزانى كوردان لە سالى (۱۹۷۷) نوسىوہ.

۴- كوردستان كۆلۆنىكى نىو دەولەتیه، لە سالى (۱۹۹۰) نوسىوہ.

۵- سايكۆلۆجىاي رەسمى دەولەت ۋ ديموكراسى كيئشەى كورد، لە سالى (۱۹۹۰) نوسىوہ.

۶- مەرجهكانى سەرهلەدان، لە سالى (۱۹۹۰) نوسىوہ.

۷- رامان لەسەر روناكبيرى كورد، لە سالى (۱۹۹۱) نوسىوہ.

۸- تيرۆرى دەولەتان لەخۆرەلاتى ناوەرەست، لە سالى (۱۹۹۰) نوسىوہ.

لە كۆتاي ئەم پەيغەنەى سەرەوہ بۆريزلينان لە كەسايەتى ۋ خەباتى ئەم مەزگە مەزنە پيشنيان دەكەم بەشيك لە نوسينەكانى لە قوناغەكاندا بخويندريئ ۋ تا زيندوشە پەيكەريكى شايسەتى لە شارى كەركوك بۆ دروست بكرئت، ئەوەش وەفادارىەكى گونجاوہ بەرامبەر ئەو پياوہ تيكۆشەرى كە لە دژى دەسلەتدارەكانى خۆشى نيشى بۆ نەتەوہى كورد كردوہ .

پە نجا سال لە تروپكى گۆرانى كوردى

سى سال لە مەوبەر خوڭندكارى ئامادەيى (الاخو) بووم لە
 ھەولير، بەبۇنەي جەژنى نەورۆز، ئاھەنگىك لە گۆرەپانى
 تۆپى پىي ھەولير سازكرا، ژمارەيەكى زۆر لە دەسەلاتدارە
 كارتۇنيەكەي ئەوسا و جەماوەريكى زۆرى شارى ھەوليرى
 خۆراگر ئامادە بوون، دواي چەند برگەيەك لە ئاھەنگەكە، نۆرە
 ھاتە سەر گۆرانى بىژى نەمر (تايەر توفيق) ن لەگەل
 دەرکەوتنى لەسەر شانۆ، بە چەپلەو ھەرا پيشوازي ليكرا.
 (خالە تايەر) وەك گشت لايەك دەزانن كەردبويه نەريتيكى جوان
 ،لەزۆربەي ئەو ئاھەنگانەي بەژدارى تيدا دەرکە بە مەقامە
 بەناوبانگەكەي (شيرين بەھارە) ي دەچري. ئەو ھەو لەو بۇنەيەشدا
 ئەو شيعرە جوانە، بەودەنگە بەرزو بەسۆزە ، بەچريکە و
 لەرينەو ھى ژيكانى قوپگى، ئامادە بوانى ھينايە جۆش و
 خرۆش و وروژان پيم وابوو، گووتنى شيرين بەھارە بەو
 شيوازە، دەربرينى ھەست و نەستى پەنگ خواردوى ناخى
 ھونەر مەند بوو، بەرامبەر ئەو بارو زوفەي رۆژانى دواي
 ھەرەس، دەيان جار گويم لەو مەقامە گرتووە، بەلام ھەرگيز
 وەكو ئەو جارە داھينانى تيدا نەكەردبوو.

ھونەر مەندى بەھەلويست

تايەر تۇفيق ھونەر مەندى ھەموو كوردستان بوو،
 پېچەوانەى زۆربەى ھونەر مەندانى دىكە، كە ھەر لەناوچەيەك،
 ياخود لە پارچەيەكى كوردستان گويگرو جەماوەريان ھەيە
 ،لەيەنيكى ترى خالە تايەر ئەو ھەبوو، كە بەشيكي زۆر لە سامانى
 فۆلكلورى كۆيە و دوروبەرى لەگۆرانی و بەستە و مەقام زىندوو
 كردهو. ھونەر مەندى گەورە قوتابخانەيەكى ھونەرى بوو، بۆ
 فيربوونى وانەكانى ھونەرى پەرسەن و ھەستى كورد پەروەرى،
 بەدەگمەن ھونەرى بەرزو كەسايەتى ، نەفس بەرزى و رەوشتى
 جوان لە ھونەر مەندىكا كۆ دەيیتەو ، وەكو لە تايەر تۇفيق كۆ
 ببۆو...!!! باكورى ھونەر مەند لە زارى مشكۆى ھەوليېرى
 دەگيريتەو دەلى: جاريكيان ھونەر مەندى نەمر تايەر تۇفيق
 بەژدارى ئاھەنگيكي گەورەى لەشارى دەوك كوردبوو، لەكاتى
 گۆرانی گوتندا، چەند كەسيك چوبوونە سەر شانۆ پارەيەكى
 زۆرى دەيى و پېنجيان بەسەر دا باراند بوو . بەشيۆەيەك سەر
 شانۆكە پر ببوو لە پارە ،بەلام ئەو ھەر ئاورى لەم پارە زۆرە
 نەدابۆو، كاتيكيش گۆرانیەكەى تەواو كرد ، يەكسەر چوو
 خوارو و لەشويىنى خۆى دانىشت،(مشكۆ) لە گيرانەو دەى ئەو
 رووداو بەردەوام دەيى و دەلى: دلىيا بووم(تايەر) لەم رۆژەدا
 تەنيا پېنج دىنارىشى لەگيرفان نەبوو...ارژيم فشارى زۆرى

بۆدەھىنا بۆئەۋەي بەسەر قادىسىدەدا سرودىك بلىي ۱ بەلام ئەو
 ھەرگىز مىلى بۇ ئەو فشارو سەيارە و پارە و پوله دانەنۈاند...۱
 ئەو ۱۱ مردىش ھەر لەبەرەي گەلدا بوو. لەورژەۋەي يەكەم
 گۆرانى بەناۋى (نيۋەشەو) لە گورى لەسورەگورى و بەستەي
 كراس زەردى و لەئىستگەي كوردى لەبەغدا بلاۋكردەۋە ۱ تا
 دوا گۆرانىشى كە بەناۋى (جىهانم پىشكنىۋە) لە مەقامى
 (سەبا) لە سالى ۱۹۸۷ تۆمار كرد ۱ ھەر سەر مەشق و
 پىشەنگ بوو، گۆرانىو بەستەو مەقامەكانى لەئاستىكى بەرزى
 ھونەرى دا بوون، نىكەي نىو سەدەن تەنانت لەدواي
 مردنىشىدا مەقام و گۆرانىەكانى وىردى سەر زارى خەلكى
 كوردستانن. بە كۆچى دواي ئەو كەلە ھونەرمەندەي گەلەكەمان
 لە (۱۹۸۷/۱۰/۲۰) ھونەرى گۆرانى كوردى يەككە لە پەرمزو
 ئەستىرە ھەرە درەشەۋەكانى لەدەست چوو.

پەنجە سال پىش ئەمرو. رەنگ رىژى رىگايەكى گرینگ

دوای سەرکەوتنی شۆرشى بەلشەفیک لە روسیا (١٩١٧) نوسەرى ناسراوى ئینگلیزى (ئىچ جى ویلن) سەردانى روسیای کرد، لە (کرمیلین) چاوى رێبەرى شۆرشى روسى (لینین) گەوت، لەم دیدارەدا (لینین) باسى لەگەیاندى کارەبا و رینگا بۆ ھەمووبستە خاکىكى روسیا کرد بوو، لەبىست سالى ئاینەدا، کە ئەو دەم پووبەرى خاکی روسیا خۆی لە (١٥) ملیۆن کیلۆمەتر چوارگۆشە دەدا. لە گەرانهوێ بۆ بەریتانیا لە نوسیینیکدا (لینین) ی بەو پیاوێ وەسف کردبوو، کە (ورینە) دەکات چونکە نوسەرى ناوبراو ھەرگیز برۆای بەو قسەىھى (لینین) نەدەکرد، کە ولاتیکی واپان و بەرىن و دواکەوتوو و ئابلۆقەدراو لەلایەن ولاتانى رۆژئاواوە، ئەو خەونەى بێنیتە دى!! سال ھاتوو چوو « دوای بىست سال لەو چاوپێکەوتنە، نوسەرى ناوبراو جارىکی تر سەردانى روسیای کردەو » بەلام ئەم جارەیان بۆی روون بوو، کە قسەکەى (لینین) ورینە نەبوو. بەلکو خەونیکی شۆرشگێرانە بوو ھاتەدى گێرانەوێ ئەم بەسەرھاتە تەنیا بۆ دەرخستنى راستیەك بوو، کەفاکتەرى (کارەبا و رینگا) رۆلى چەند مەزن لەژيانى شارستانى و پێشخستنى ئابورى گەلان دەگێرن « بەتایبەت لە قوناغى بنیادنانەو ئاوەدانکردنەو » کوردستان خاوەنى خاکىکی

به پیت و ئاو هه‌وای سازگار و که‌ره‌سته‌ی خاوه‌ بۆ ئه‌نجام
 دانسی پرۆژه‌ی کشتوکالی و پیشه‌سازی ، به‌لام رژی‌مه
 داگیر که‌ره‌کانی یه‌ك له‌دوای یه‌که‌کانی به‌غدا ، هه‌میشه
 هه‌ولیانداوه‌ ولاته‌که‌مان به‌دواکه‌وتوویی بمینیتیه‌وه‌، ئه‌گه‌ر لی‌ره
 و له‌وێ پرۆژه‌یه‌کی‌شیان جی‌به‌جی کردبی ، ئه‌وا له‌پیناو مه‌رامه
 گلاوه‌کانیان بووه‌ ، یه‌کی‌ك له‌و پرۆژانه‌ش که‌ له‌م ناوچه‌یه
 ئه‌نجامدراوه‌ و خه‌لك مه‌رده‌م به‌ نمونه‌ی کاری سه‌رکه‌وتوو
 باسی ده‌که‌ن ، ریگای هاتو‌چۆی نیوان (کۆیه‌ و ته‌ق ته‌ق) ه
 ئیستا پتر له‌نیو سه‌ده‌ به‌سه‌ر دروستکردنیدا تیپه‌ریووه‌،
 که‌چی هیشتا له‌م ریگا نویانه‌ چاکتره‌. که‌ هه‌ندیکیان پاش
 چه‌ند مانگی‌ك که‌موکوریان لیپه‌یدا ده‌ییت! دروست کردنی
 ریگایه‌کی نوی له‌ (که‌رکوک بۆ ته‌ق ته‌ق بۆکۆیه‌ و قه‌لادزه‌)
 ده‌بیته‌ هۆی بوژاندنه‌وه‌ی بازرگانی و کشتوکالی ناوچه‌که‌.
 راسته‌ رژی‌مه‌ داگیر که‌ره‌کانی کوردستان له‌ دروست کردنی ئه‌م
 ریگایانه‌ ئامانجی له‌شکرکی‌شی و ره‌گه‌زه‌په‌رستیان له‌ پشته‌وه
 بووه‌ ، به‌لام خه‌لکی کوردستان سویدیان لیبینیوه‌، به‌تایبه‌تی
 له‌ دوای راپه‌رینه‌وه‌ بۆ ئاوه‌دان کردنه‌وه‌ی لادی‌کان و
 هاتو‌چۆکردن دریژی ریگا که‌ سینزه‌ کیاو مه‌ترو نیوه‌. بۆیه‌ به
 تیپه‌ر بوونی په‌نجا سال به‌سه‌ر ئه‌و پرۆژه‌یه‌دا . له‌ کلاو

پروژنەى مانگانەى (هامون)ەو، پيمان باشبوو ، چەند
تیشكىكى بخەينەسەر.

بەر لە ھەر شتێك دەبى ئەو راستى لە بەرچاو بگرين ،
سەرکەوتنى ئەو کارەش بۆ رۆلى سى ئەندازيار دەگەریتەو،
كە زۆر بە دلسۆزى و دوور لە ھەر دەستكەوتىكى تايبەت ئەو
پروژەيان جيبەجى کرد، ئەو ئەندازيارانەش ناويان(شيخ
سەعيد، رەشىد ميران، صالح)بوو. ريگاگە لە سالى (۱۹۵۵)
دەستى پيكرائ لە سالى (۱۹۶۰) تەواو بوو. لايەنى جيبەجى
كاريش (الشركه العربيه للهندسه والا عمار) بوو، كە
كۆمپانيەكى سورى بوو، خاوەنەكەشى ناوى (احمدالشريانى)
بوو، ئەو پياو لە عەرەبە رەگەزپەرستەكان بوو، ھەردەم
بەچاويكى سوک سەيرى مرقى كوردى دەکرد لە سەرەتای
كارەكەى بە ھەندى ئاميرى سادە دەستى پيكر، بەلام لە
قوناغەكانى دواتر كۆمەلێك ئاميرى نويان ھيئاى سەر كار
و ھەكو، چوار ئاميرى يوكلت و سەكرينەرێك بۆ زەوى ھەلكەندن و
خۆل گواستنەو . بىدۆزەرێك چوار قەلابە و شەش عاديلە و
چوار كەسارە بۆ بەرد وردکردن ، پروژەكە لە يانەى
فەرمانبەرانى كۆيە دەستى پيكر و لە روبارى كۆيە كۆتای
ھات ، لە سەر ئەو ريگاى پردىكى گەرە دوانزە قەنتەر
دروستكرا بە دريژى سالانى كارکردن رۆژى دوسەد كريكاربۆ

ماوهى ھەشت كاترژمىر كاريان تىدا دەكرد. رۇژانەى كرىكاران
 ۲۵۰ بۇ ۳۰۰ فىلس بوو و زۆربەيان خەلكى كۆيەو ھەرمۆتە و
 تۆبزاوا و داربەسەر و شىلەو شىواشۆك و شىوہجان بوون، لە
 بەرنەبونى ئۆتۆمبىل كرىكارەكان بە پىيان ياخود بە كەرو ولاخ
 دەچوونە سەر كارەكە. كارگەى قىرەكە لە سەر رىگای شىلە
 داندرا بوو، ئەستورى قىرەكە پانزە سانتىمەتربوو. بە درىژايى
 ماوهى كاركردن تەنيا سى مانگ كارەكە وەستىندرا، ئەويش
 بە ھۆى شۆپشى چواردەى تەمموزى (۱۹۵۸) ھەو بوو،
 كاتىكىش كەوتەو كار نا كۆكى كەوتە نيوان كرىكاران
 خاوەن كۆمپانياكە، چونكە كرىكارەكان داواى كرىنى ئەو سى
 مانگەيان دەكردو، بەلام كۆمپانياكە مىلى بەو داوايەيان
 نەداو، لە ئەنجامدا لەسەر ئەو رىككەوتوون، كە نەشىش
 بسوتى و نە كەباب، بە گويزەى ئەم رىككەوتنە كرىكارەكان
 تەنيا يەك مانگ نىو وەربگرن لە نىوہكەى دىكەش خوش
 بوون، بە ھۆى بارو دۆخى ئەو سەردەمە. كۆمپانياكە ئىفلاسى
 كرد. واتە پرۆژەكەى سەد لەسەد جى بەجى نەكرد

تىبىنى: بۇ نوسىنى ئەم بابەتە زۆر سودم لە زانىارىەكانى
 كاك (فەتاح برىن پىچ) وەرگرت

بۇ ئەۋەدى خۇنچەكان جۋانتىز بگە شىنەۋە

روۋى قىسىم لەۋ مۇۋە دۇرەق و درندانە نىيە، ئەگىنا لە ھىچ كۆمەلگەيەكى گەشەكردو كەسىك بەدى ناكەي، كە بە بىننىنى منداڭ دۇخۇش و شاگەشكە نەيىت، روخساو سىماي منداڭ ھەمىشە ويىنەي ئەۋشكۇفەيەمان بىر دىنىتتەۋە، كەتازە بەدەم ھەۋدا زىپرېنەكانى خۇرى سىپىدەي ۋەرزى بەھاران پىدەكەنى... زۇر جار ئەندىشە دەمگەرىنىتتەۋە لاي رۇژە دۇزەخەكانى ئەنفال، بۇ لاي ئەۋ منداڭە ساۋايەي دۋاي چەندىن رۇژ دابران لەسۇزى گەرمى دايكى بە گاگۇلە پوۋەۋ باۋەشى دايكى دەخشى، لە ناكاو(حەجاج)ى ئەھرىمەن، قاقى دەخاتە سەر دەمى ھەلىناگرى، تا روخە پەپولەيىكەي جىيا دەبىتتەۋە دەچىتتە بەر قاپى خودا... سەيرم پىدى خاۋەند چۇن لە ئاست ئازاردانى منداڭ بىدەنگ دەبى...؟؟ گومانى تىدانىيە تەمەنى منداڭى جۋانتىزىن و پاكترىن ماۋەي تەمەنى مۇۋە، چۈنكە كەسايەتى مۇۋە ھەر لەۋ قۇناغەدا پەگ و پىشە دادەكوتى، دۋاجار ھەر لە سەر ئەۋ بىناغەيە گەشە دەكاۋ گەۋرە دەبىت، كە پەنگدانەۋەي ئەۋ شىۋازى پەرۋەردەكردەنى خىزان و قۇتابخانە و كۆمەلگەي بە سەرۋە ديارە لەبەر ھەستىيارى

ماوهی مندالی و بو پیگه یاندنی مندال به شیوهیه کی جوان، تا
 له ناینده دا بییته ئەندامیکی سود به خش. هه موو کۆمه لگه
 شارستانی و پیشکەوتوو هکانی جیهان له ههولی بیوچاندان له
 پیناو دامه زراندنی که شیکی گونجاو تا له سایه دا مندالیکی
 ساغ و خاوهن که سایه تی ئی بیته دی له ولاتی جیهانی
 سییه م و هه ژاردا. مندالان له سه خترین دوخدا ده ژین، ئیستا
 ملیونه ها مندال له ژیر هه ره شه ی برسیتی و مه ترسی شه ری
 ناوه خو دهنالیین و بیبهش بوون له خویندن و هتد... مندالانی
 کوردستانیش به هوی شه ره کانی ناوه خو و ده ره ده ری،
 هه زارانیان بیبهش بوون له سوژی خیزان و په روه کردنی راست
 و دروست هه موومان ده زانین مندالی ئەمرو، نه وهی دواوژی
 کۆمه لگه ن، بۆیه پیویسته له سه ر حکومه تی هه ری، ئاویریکی
 چاکتر له مندالان بداته وه. هه ولی سپینه وهی ئاسه واره کانی
 شه ری ناوه خو ئه نغال بداته وه، به لام به داخه وه و هه زاره ته
 تایبه ته نده کان و به رپرسانی ئەم شه ره بایه خیکی جیدیان له م
 لایه نه نه داوه ته وه، تاکه ده زگای میری بایه خ به مندال بدات،
 به ریوه به رایه تی روشنیبری مندالانی کۆیه یه، که سالانه ده یان
 خولی جوړاو جوړ له بواره کانی: میوزیک و شانۆ و کۆمپیوتەر و
 وینه کیشان و هتد... ده کاته وه. له م روانگهی سه ره و پیویسته
 پارک و شاری یاری مندالان دروست بکریت، چهند یاریگایه کی

بچووکی (تاتان) له هه موو گه په که کانی شار دروست بکړیت،
 چهند خانه یه کی روښن بیری مندان دروست بکړیت، تامندان
 په ره به خولیاو ټاره زوه کانیان بدن. سه پرای نه وانه دروست
 کردنی چهندین قوتا بخانه ی نوی، چونکه هه نوو که قوتا بخانه
 هیه دوو تا سی دهوامی تیدا دهکړیت، نه ووش وایکړدوه
 مندان وهکو پیویست سوود له وانه کان وهرنه گرن، به هو ی
 قهره بالغی و جه نجالی پوله کانه وه.

نه و روژانه ی قهت له روژانی تر نه ده چوو...!

له ژبانی هه موو گه لیکدا، ویستگه یه کی میژووی و گرینگ
 هیه، که ده بیته خالی وه چه رخان و جیا که ره وه له میژووی
 نه و گه له دا، سالانه یادی ده کاته وه و ټاهه نگی بو ده گپرن
 راپه پرینی به هاری سالی (۱۹۹۱) نه و پودا وه مه زنه بو، که
 وه چه رخانیکی گه وره ی له میژووی کوردا دروست کرد.
 راپه رین ته قینه وه ی بیژاری و رقی جه ماوهری کوردستان بو
 دهره ق به زولم و سته می پژی می په گز په رستی به عس دوا ی
 داگیر کردنی کویت له لایه ن هیزه سه ربازیه کانی عیراق وه،
 سه رکردایه تی (ی.ن.ک) به خویندنه وه ی ووردی پودا وه
 ئیقلمی و جیهانیه کان، گه یشته نه نجامیک که کومه لگه ی

جيهانى له ئاست ئەو پرووداۋ ترسناكە قسەى خۆى دەبىي...
 بۇ ئەم مەبەستەكەوتە خۇ رېكخستەنەۋەو جۇشدانەۋەى شانە
 نووستوۋەكانى شارو ئۇردوگا زۇرەملىكان، لەو لاشەۋە تا
 دەھات تەنگرە ئابورى و سياسى و كۆمەلەيتەكان تەوقى مى
 پزىمى بەعسيان توندتر دەكرد، لە رۆژى ۱۹۹۱/۳/۵ دا پەتى
 زولم و ستەمى بەعس لە بەردەم ھەژموون و ھەلمەتى پۆلەكانى
 گەل پسا.

سەرەتا لەرانیەى قارەمان بلیسەیدا، ئىنجا پۇژ لە دواى
 پۇژ ئەو ئاگرە پىرۆزە تەشەنەى كرد، تا گرەكەى ھەموو
 جەستەى بەعسى لەكوردستان كردە خۆلەمیش.. شارى كۆیە،
 كە مەلەبەندى كوردایەتى و شەھید پەرۋەرانە، ھەرۋەكوچۇن
 ھەمیشە سەرقاقلەو پېشەنگى كاروانى كوردایەتى بوو، لەو
 رۆژەشدا كە قەت لە رۆژانى تر نەدەچوو لە بەرەبەيانى پۇژى
 ۱۹۹۱/۳/۹ ھاورىيانى شەھیدان دلشادو ئاودیرو شەھریارو
 مشیرو ھتد... ھەلمەتیان بردە سەر مۆلگەكانى رژی، لە
 داستانیکى دەگمەندا قىرمەژنى گوللەى پېشمەرگە ھاوارو
 نەعرەتەى جەماۋەر، تېكەل رېژنە باران دەبۆۋەو تا لە ئىۋارەدا
 لەگەل زەردەپەر پانۆراماى سەرکەوتنى ئازادى بەسەر
 كۆتەلەكەى حاجى قادردا تۆماركرا.. ھەلەتە ھەق دەسەندى،
 نادى، سەندەنەۋەى ھەقى ئازادىش ھەرخوینە، لە
 خەنەبەندانى رۆژى ئازادى كۆیەدا، شازدە پېشمەرگەى

قارەمان و شانە چەكدارەكانى بروسك شەھىد بوون، بۇ يادى
ئەو رۆژە مەزنە، پۇخى پىرۋى ئەوشۆرە سوارانەى، كە
بەخوئىنى خۇيان لاپەرەيەكى گەشى ئەم شارەيان نوسىيەو • وا
لە خوارەو دا ناويان تۆمار دەكرىن: -

ناوى شەھىدان:

۱- جەوھەر جەوئىز جەمكۆل.

۲- احمد عوسمان حوسىن.

۳- جاسم فەرحان حمد.

۴- سەئىد سالىح لەتىف.

۵- سوارە عومەر حمد.

۶- توفىق پەسول توفىق.

۷- توفىق تەھا احمد.

۱۸- براھىم حسن مەلا.

۹- ئاكۆ كەرىم حمد.

۱۰- جەنگى اسعد عبدالله.

۱۱- كاوہ حمد لىمىن.

۱۲- محمد عبالله امىن.

۱۳- مىرزا فەتاح مەعروف.

۱۴- ئاسۆ خالىد.

۱۵- كامەران حوسىن سەبوح.

سلۆ لە ھەموو گيانى پاكى شەھىدانى كوردستان

نیگایهك به سهر میژووی سینهما له کۆیه

د میكه سینهما له وولاته پیشكه وتوووه كاندا بووه به هونه ریکى زیندوو ، ویرای نهوه فاكتهریکى گرینگیشه به ناراسته ی پیکهوه ژیان و ناشنابوون به کهلتورو پۆشنبیری و داب و نه ریتی گهلان و لهم رۆژگارهدا پیشه سازى سینهما سه رچاوه یه که بو به دهسته ینانى داهاتیکی گه وه ی ئابووری و سیاسى و گه شتیارى ، بو نمونه (کۆمپانیای والت دیزنى) ، که کۆمپانیایه کی مه زنى بواری راگه یاندن و به ره مه ینانى فیلمه له نه مه ریکا داهاتى سالانه ی نه و کۆمپانیایه خو ی له (۳۵) ملیار دۆلار ده دات .

له روانگه ی سه ره وه گهلان و وولاتانى پیشكه وتوى دونیا هه موو سالیك فیستیفالى سینهما یى سازده کهن ، وه کو فیستیفاله سینهما ییه کانى (گولدن گلوب) و (فینیسیا) و (قاھیره) و ده یان فیستیفالى تر .. سه ره له دانى هونه رى چه وته و وه کو پوو یکی گه شتیارى و ژیارى مرو فایه تی له سه ره تای سه ده ی رابرد وه وه سیماکانى به ده رکه وت له گه ل بلا و بونه وه و گه شه کردنیدا ، هیدى هیدى کاریگه رى له سه ر کوردستان دیاریدایه ، بو ئاگاداربوون و به دهسته ینانى زانیارى له مه ر

پەيدا بولۇنى سىنەما لە كۆيە دەبىي نىو سەدە بگەریتەوۋە دواوۋە
بەم شىۋەيەي خوارەوۋە:-

قۇناخى يەكەم:- لە سەرەتاي پەنجاكانى سەدەي
پاۋر دودا واتە لە سالانى (۱۹۵۱-۱۹۵۳) دەست پىدەكات
،ئەوكاتەي وزەي كارەبا نەگەيشتبەوۋە كۆيە، ئەودەم بەشى
هەوالگەرى سوپاي بەرىتانی و ئەمەرىكى سىنەمايەكى
گەرۇكيان بۇ ئامانجى پروپاگەندە كردن دژى رژىمى
كۆمەنىستى دامەزراند، سىنەماكە فىلمى ھەمەجۆرۋە شەپو
شۆپو مەملانىۋ پاك و خاۋىنى خۇپاراستن لە نەخۇشيەكانى
نمايش دەكرد.

سىنەماكە لە سەنتەرى شار بوو لەتەك كۆتەلەكەي حاجى
قادىرى نەمر، كە ئەو دەم ھىشتا دانەمەزراپو، شاشەكەي
برىتى بوو لە پارچە قوماشىكى خامى سىپى ۲ بە ۲/۵ م بە
پوكارى پىشەوۋە سەراي كۆيەوۋە بوو، پىشاندانى فىلم تەنيا لە
كاتى شەودا بوو، خەلك بە چوار مەشقى ياخود بەسەر
پىيانەوۋە سەيرى پووداۋى فىلمەكانيان دەكرد، ئەوكات چوون
بۇ سىنەما بە خۇرايى بوو، بزوئەوۋە چەپ لەو سەردەمەدا
پۇلى سەرەكيان دەبىنى لەسەر گۆرەپانى سىياسى شارەكەدا ،
ھەلبەتە مەملانىتى توند لە نىوان رۇژئاۋا و رۇژمەلات ھەبوو،
بۇيە شىۋەيەكان لە شەۋىكدا نارىنجۇكىكى (مۇلتۇف) يان

ھەلدايەو ناو ئەو خەلکە.. خوشبەختانە ھېچ زيانئىكى نەبوو،
 بەلام بەھۆى دەنگى بەرزى تەقىنەرەكە كەس نەبوو بەرەى
 كەس نەبوو.. ھەر يەككە لە ويستى خو دەربازکردندا ھبوو..
 ژمارەيەك لەو خەلکە كەوتنە ناو ئەو قۆلتەرە، كەبە ئاراستەى
 شەقامى سەرا بو ئاوەرۆ ھەلکەندرابوو، كەپر لەقېرى تووھبوو
 ئيتەر ئەو نارنجۆكە بوو دواىزمارى سەر تابووتى لە سالى
 ۱۹۵۸.

قۇناخى دوھ :- يەكەمىن ھەولى خوئالى بو دانانى
 سىنەما لەم شارە لەلایەن (ھەوىزى مام يەحيا) لە سالى ۱۹۶۷
 دا بوو، سىنماكانى (گۆرەپانى ئامپىرەكانى شارەوانى) دانا،
 پىكلام و پىروپاكەندە بو فىلمەكان كاك (عەزىز سەرەست) و
 (حمە بەگەرن) پىنى ھەلدەستان، چەند دىمەئىكى فىلمەكەيان
 لەسەر بۆردىكى گەرە دادەناو بە شەقامى سەرەكى شار
 دەيانگىرا، نرخی بىتاقە (تكت)ى چوونە ژوورەو بە (۶۰)
 فىلس بوو، شوینە تايبەتەكانىش (لۆج) بە (۷۵۰) فىلس بوو،
 ئەفسوس دەستى ئازاوە لە كاترۇمىر ۹/۵ ى شەو نارنجۆكيان
 ھەلدايە ناو سىنەماكەو، كە بوو ھۆى برىنداربوونى چەند
 كەسك لەوانە :- نورى ھەمە كەرىم و دىلېرى ھەستا ھەمەدى
 دارتاش و چەند كەسكى تر، ئەم پووداوە بوو ھۆى مردنى
 خاوەن سىنەماكە، بە ھەش ئەم ھەولەيان لە ناو برد، بەلام

كاك(عەلى رابىيە رەش) خاوەنى ستۇدىيى چنارۆك نامىرو كەل و
 پەلەكانى سىنەماكەى كېرەو و شوئەكەى بووبە گازىنۆكەى
 سەئىد مەلا ئەحمەد، كە ئىستا پېشانگەى ئۆتۆمبىلەو
 كەوتۆتە بەرامبەر قايمقامى كۆيە، ئەوئەى ماىەى تىرامانە لەو
 بارودۆخە نا جىگىرەى ئەوساى سالى ۱۹۶۸ دەيان خىزان
 دەچوونە سىنەما، ئەو فىلمانەى، كە لەوئەى نىشان دەدران
 زۆربەيان فىلمى ھىندى و مىسرى و ئىنگلىزى بوون، ياخود
 تەرەزان و ھەرقىل و ئەمىر ئەرسەلان بوون، مەخابىن ئەو ھەولانە
 ئەگەر چى سەرەتەى بوون، بەلام بەھۆى كۆمەلىك ھۆكار
 نوشىستىيان ھىنا، لەوانە ناشارامى پووشى سىياسى و ھەژارى و
 نەدارى خەلك و پۆلى كۆنە پەرسى و ئازاۋەگىران ، ھەموو ئەو
 فاكتەرانە پۆلىيان گىرا ، لەوئەى كە سىنەما لەم شارە نەش و
 نما نەكات و پېش نەكەوئەى ، بەلكو لەناوېش بچى.

ئەخشەى رېڭا

پېشەگى:-

زۆر لە كۆنەرو مەزە بايەخى بەرېڭا بان داۋە، لەگەل
 پېشكەوتن و پلاۋبونەوئەى ئازەلدارى و كىشتوكال و پېشەسازى
 ئەوئەندەى تەرېڭاۋەبان بوو جىئەى بايەخى مەزە لە ئەنجامى
 شوېشى پېشەسازى ئەوروپادا، گەلانى ولتەنى ئەوروپا

لېږاونه تر به دواي بازاردا ده گهران بۆيه ده ستهيناني هيزي
 كاري هه رزان و بازاري نوو و كه ره ستهي خاوي زياتر ده وله تي
 عيراقى نوو كه له سالى (۱۹۲۱) به شيويه كي تاسروشتي له
 دايك بوو، كه م تا زور بايه خي به راكي شاني توپي ريگاوبان دا،
 به لام له كوردستان له گوشه نيگاي سهربازي و شوئينيه ته وه
 ريگاوباني نه جام ده دا، ريگه ي ستراتيژي (هاملتون) كه پاشان
 هه ر به ناوي نه و نه فسه ره ئينگليزه وه ناوبانگي ده ركرد، كه
 نه خشه و پلان دارپژهرى ريگاكه بوو.

ريگه ي كوويه - بيستانه ش كه له نيوه ي دووه مي چرخي
 رابردو و جيبه جي كرا، له ريگا سهره كيه كانى كوردستان
 نه ژمار ده كرنت پيش نه وه ي نه م ريگايه دروست بكرنت،
 دانيشتواني شاري كوويه به پياده و كه رو بار هاتوچو ي
 نه وديو يان ده كرد، ئاشكرايه زنجيره چي اي هه يبه سولتان
 به ربه ستيكي سروشتي سه خت بووه، له به رده م ريپوارو
 كاروانچيه كاندا، بۆيه مروا له چهند خاليكه وه توانيويه تي نه و
 چيايه بپرنت، كه نه مانه بوون:-

۱- ريگاي گله پرش - چناروك مه لايان.

۲- ريگه ي كافرو شيان - چناروك بلباسان.

۳- دهركي خوشناوان - گهرووي ميرسه يد.

۴- ريگه ي هه ماموك - گهرووي حاجيلان.

پۇڭگارىڭ كۆيە شارۋچكەيەكى بچووك بوو، بەھۇي
 خراپى و سەختى پىڭاكانىيەو، بەتايبەت لەوهرىزى بەفربارىندا،
 ھاتوچۇي نىۋان كۆيەو دەوروبەرەكەي ئەستەم دەبوو،
 لەبەرئەو ھەر مالىكى ئەم شارۋ لانىكەم ئاژەلىكى سوارى
 ھەبوو، سەرەپاي ئەوھى(گىل) ..ياخود(داروبارىان)
 پىدەگواسستەو، ھەركەسىڭ لەوزەمانە جوتىڭ ھىستى
 ھەبوايە، ئەوا بە پىياۋىكى دەولەمەند دەژمىردرا، بازىرگانەكان
 بەتايبەتى ئەوانەي قەتارو كاروانيان پەوانەي تەق تەق و
 دەشتى ھەولپىرو پىشدر دەكرد، ھەردەم ژمارەيەك ولاغى
 بارىان ھەبوو، چونكە بازىرگانى لەو زەمانەدا تەنھا بەولاغ
 ئەنجام دەدرا.

پىڭەي ژيان:

گومانى تىدا نىە دروستكردنى پىڭەي كۆيە - بىستانە
 تاپادەيەكى باش شارى كۆيەي بوژاندەو لەو رۇڭگارەدا كۆيە
 شارۋژكەيەكى ھەژارو كەم دەرامەت بوو، لەماوھى ئەو پىنچ
 سالى ئىشكردن لەو پىرۋژەيەدا، گوزەرانى سەدان خىزان
 بوژايەو.. لەمەوداي دورىشدا چالاكى و جموجۋلىكى
 بازىرگانى و كشتوكالى شارەكەي گرتەو، پىدەچىت ھاولاتيانى
 كۆيە بايەخ و پىويستى ئەم پىڭەيەان لە بەرچاو بووبى، بۆيە
 چەندىن داواكارىان پىشكەش كرد، تا پۇزامەندى لە سەر

وەرگىرا، بەتايىبەتى ئەوكاتەى خولىخۇشبوو مامۇستا(مسعود
 محمد) كە ئەو وەختە نوينەرى كۆيە بوو لە ئەنجومەنى
 نوينەرانى عىراق، ئەو پيشنىازەى خستە بەردەم (نورى
 سەعید)ى سەرەك وەزىرانى ئەوساى عىراق، ئەويش
 پيشنىازەكەى پەسەندكرد وەزىرى ئىشغال و ئىسكانى بۆ
 جىبە جىكردنى پرۆژەكە پاسپارد.. پرۆژەكە لەسالى (۱۹۵۳)
 دەستپىكردو لە سالى (۱۹۵۷) كۆتاي پىيات، بەدرىژاى ئەو
 پىنج سالە جگە لەوەرزى زستان، كەئەودەم زستان زۆر سارد
 بوو بەھۆى بەفرو بەستەلەكەو بوارى ئىشكردن نەدەما وەكى
 تر بى پسانەو پۆژانە نزىكەى (۶۰۰) شەش سەد كرىكارو
 وەستا كارىيان لە سەر كردوو.. بەشى ھەرە زۆرى كرىكارەكان
 دانىشتوى كۆيە بوون، ئەوانەى دىكە خەلكى گوندەكانى
 دەوروبەرى كۆيە بوون، تەنانەت ژمارەيك لەو كرىكارانە لە
 دەشتى ھەولپەرەو ھاتبوون.. وىستگەى سەرەتاي پرۆژەكە لە
 گەراجى كۆنەو دەستى پىكرد.. كە ئەودەم قەسابخانە بوو، لە
 سى پىيانى پىستانە -دوكان - پشددەر تەواو بوو.. ئەوسا
 (ھادى چاوەشلى) قائىمقامى كۆيە بوو، مرقىكى فرە
 رۆشنىپرو خزمەتگوزار بوو، پۆلى بەرچاوى لە تەواوكردنى
 پرۆژەكەدا بىنى، بەشى ھەرە زۆرى ئەو پىگا دوورو دژوارە بە
 ھىزى بازوو عارەقەى كرىكاران جىبەجى كراو،

بەبەكارھىننانى بىللە دودەو تۇخماخ و غەرەبانەى دەستىيەو..
 كرىنى پۇژانەى ھەر كرىكارىك تەنھا (۵) درھەم بوو، كە ئەو بىرە
 پارەيە لەو سەردەمەدا ئەرزىشى زۆر بوو، ئەوانەى كارى
 قورسىيان ئەنجام دەدا، پۇژانەيان (۷) ھەوت درھەم بوو، دواى
 دەست لە كارەلگرتن كرىكارانى كۆيە دەگەرەنەو ناوماى و
 ھالى خۇيان و ئەوانەى لە گوندەكانەو ھاتببون، لە شوينى
 كارەكە دەمانەو. مەسرەفى خواردن و ھاتوچۇ لەسەر خۇيان
 بوو، خواردنەكەشيان لە نان و تەماتە و پىياز پىكھاتبوو،
 پۇژانەلە (۳۰۰) جىگا كرىكارارىيان دەكرىد.. جگەلە كرىكاران
 چەند دەستىيەكى تر ھەبوون:—

- ۱- موراقيبەكان (چاودىرەكان): فەتاح بىرىن پىچ، سالى
 كەرىمە گۆج، رەشىدە فەندى، ھەمە ھەلى مەلا سالى.
- ۲- شوفىرەكان: مستفای محمد مەروان، ھەلى بەگ، تاھىرى
 حاجى بەگ، عوسمانى مام ھەولە، سىمكۆى مام برايم.
- ۳- سەقاكان قادىر ئاغاي دوكاندار (ئىستا لەژياندا ماو)،
 پۇژانە بەسى گويدىرىژ بەردەوام ئاوى لە چنارۆكەو دەھىنايە
 سەر شوينى كاركرىد لەگەل ھەبەدە ئاغاي باوكى شىردىل
 ھەويژى، زاھىر مام تاھىر، مستەفا ئەھمەد.

چەند پوداۋىكى پۇژانە

■ جەمەي سايىر كە زۆربە مان ناۋەكەيمان لەلا نامۇ نىيە ،
ئەو يەككىك بوو لەپياۋانى پۇژىمى ئەوسا لە كەمىنى
پىششەمەرگەكان كوژرا، ناوبراو يەككىك بوو لە چاودىرەكان،
بەھۇي ھەلسوكەوتى نالەبارو قسەي ناشىرىنەۋە لەگەل تاقمىك
كرىكار پووبەپووي يەكتەر دەبنەۋە، كرىكارەكان داركارى
دەكەن و تىروپىرى لىدەدەن .

■ پۇژىك لە گەرمەي كار كىرەندا (عوسمانى مام عەۋلا) بە
سەيارەي پرلەكرىكارەۋە بەرەو ژوور ھەلدەكشى، كرىكارانى
سەرەۋە ئاگايان لەۋەنىيە سەيارەيەك لە خوارەۋە بەرەو سەرەۋە
دەيت لەۋ ئان و ساتەدا بەردىكى گەرە غلۇر دەكەنەۋە بەردەكە
پاستەۋ پاست دەكەۋىتتە سەر بۇنىتى سەيارەكەۋ پانى
دەكاتەۋە ، بەلام خۇشبەختانە كەس زىيانى پى ناگات .

■ عەبدوللا پەشىد .

● فەتاحى برىن پىچ .

● قادىر ئاغا .

هە ئۆستەيەك ئەگەل پۇژنامەگەرى كوردى

لەم سەردەمەدا بۆ ھەموو كەسىك ئاشكرا بوو، كە پۇژنامە (دەسەلاتى چوارەم) نەخشىكى مەزن دەگىرى ئە بەرەو پىش بردن و گەشەپىدانى شارستانىەت و ھوشيارکردنەوہى مروۇ، چونكە راستەوہخۇ دەرپرى ھەست و خواستەكانى گەلەو بە درىژايى رۇژگارپش پۇلى كاريگەرى ھەبوو، لە ئاراستەکردن و ھوشيارکردنەوہى مروۇ پونکردنەوہى پىيازى ژيانى خەلك بەرەو ئايندەيەكى پووناك.. پۇژنامەگەرىش سەبارەت بەو ئەرك و فەرمانە گرنگانەى لە مەيدانە جۇراو جۇراو جۇرەكانى چالاكى كۆمەلايەتى و سياسى و ئابورىدا دەيگىرىت ھەميشە جيى بايەخ و ئاوردانەوہى پزىمە سياسى و حزبىەكان بوو.. بزوتنەوہى پۇژنامەگەرى كوردى لەو پۇژەوہى حەزەرەتى (مىقداد مەتحت بەدرخان) بناغەكەى دانا، تاكو ئەمپۇ بە پىيى تواناو دەرەت و دەسەلاتى خوى خزمەتى بەرچاوى گەياندۆتە بزوتنەوہى ئازادىخوازى گەلەمەمان، تەكانىشى بە كاروانى پىشكەوتن و ھوشيارکردنەوہى كۆمەلايەتى خەلكى كوردستان داوہ.. پىش پاپەرىز رۇژنامەگەرى كوردى سەرەپاي ئەو ئاستەنگ و گرفتانەى

كه پرووبه پرووى ده بۆتەو» لە گەل دامودەزگاكانى پزىمە
داگىركەرەكانى كوردستان لە مەملەتتى توندى بەردەوام دابوو
لە سەر دوو ئاستدا:—

يەكەم: گەياندن ۋ جى بەجى كردنى پەيامە نەتەوھى ۋ
نيشتەمانىيەكەى ۋ بەرجەستە كردنى ئامانجەكانى گەل، بەرەو
ئايىندەيەكى گەش.

دووەم: ھىنانەكايەى ئاستىكى بەرز لە كارى پوژنامەگەرى
بە پيشخستنى لە بوارەكانى تەكنىك ۋ چاپەمەنىدا، لەبەر
ئەو پوژنامەگەرى كوردى لە خەباتى بىوچان دابوو لە گەل
داگىركەران ۋ بەكرىگىراوانى كوردستان. ھەر لە سەرەتاو»
پرووبە پرووى داپلۆسىن ۋ دەست بە سەرگرتن بۆتەو» تاكو
ئەمرو دەيان پوژنامەى حىزبى ۋ غەيرە حىزبى دەرچوون.
كەپۆلى گەورەيان لە خەباتى سياسى ۋ كۆمەلایەتى ۋ
پوشنبرى خەلكى كوردستان بىنيوھ. پزىمە داگىركەرەكانى
كوردستان بە پىي بەرژەوھەندىە سياسى ۋ چىنايەتەكانيان،
ھەميشە بەرەنگارى ئەو پوژنامانە بوونەتەو، كە ھەلۆيىستى
نيشتەمانى ۋ نەتەوھىيان ھەبوو لە مەپ كيشەى پەواى
گەلەكەمان، نكولى لەو ناكريئت كە پوژنامەگەرى حىزبى
رەنگدانەوھى رىبازو بىرى ئەو حىزبانە بوو كە خواوھنى
پوژنامەكەبوون بە شىوھەيكى گشتى دەتوانىن روخسارو

سىماديارەكانى رۇژنامەگەرى حىزبى بەم شىۋەيە بخەينە
پوو:-

۱-ئەو رۇژنامانە بەشىكى گەورەى ئەركى خەباتى
نىشتىمانيان بەرگەوتوۋە، بەھوكىمى ئەۋەى لە چاۋى
سانسۇرى دەسەلاتداران دورر بوون.

۲- ھەرۋەكو چۇن ئەو پۇژنامانە سەرچاۋەى سەرەكى
مىژۋى بىزافى سىياسى بوون، بەھەمان شىۋە تۆمارىكى پاست
و دروستى قۇئاغەكانى پووداۋە جۇراۋ جۆرەكانى
كوردستانىش بوون.

۳- پۇژنامە گەرى كوردى پۇلى سەرەكى لە
ھۇشياركردنەۋەو قۇلكردنەۋەى بىر نەتەۋەى چىنايەتى لە
ناو جەماۋەرى گەلەكەماندا بىنىۋە.

لەبەر پۇشنايى ئەو خالانەى سەرۋە دەتۋانين بلىين،
پۇژنامەگەرى حىزبى سەردەمى خەباتى نەينى لاپەرەيەكى
پرشنگدار بوو، لە مىژۋى پۇژنامەگەرى كوردى

مەسىھىيەكانى كۆيە

مېژوونىك لە پىكەو ۋە ژيان و قوربانىدان

ئايىنى مەسىھى ۋەكو ھەر ئايىنىكى ئاسمانىتر بۇ ئاشتى و خىرو خۇشى مۇقايەتى ھاتۇتە كايەو. ھەزرىتى مەسىھ لەجياتى مەنتقىي تۆلەو رق ۋەقەن، بىرى لىبوردەيى و تەبايى لەسەر زەوى بىلۈكردەو. خاكى فەلەستىن شويىنى پەيدا بون و بىلۈبونەو ۋەي زۆربەي ئايىنەكانى، بەو پىيەي كوردستانىش لە پووى جوگرافىيەو لەو وولاتەو نىزىكە، بۆيە زووياخود درەنگ تىشىكى ئەو ئايىنە گەيشتۇتە كوردستان.

گەيشتىنى ئايىنى مەسىھى بۇ ھەرمۇتەو كۆيە

بەپىي دەستىنوسى (مەشېخا زىخا) كە لە ناو ۋەپراستى سەدەي شەشەم بىلۈكراو تەو، ئايىنى مەسىھى بۇ يەكەم جار لە كوردستان لە ناوچەي (ھىدياب) ھەولير بىلۈبۇتەو. ھەر لەبارەي بىلۈبونەو ۋەي مەسىھىيەتەو لە كوردستان، مامۇستا (ھنا ئەنتوان) دەلى: ئاشكرايە مەسىھىيەت لە ئۆرشەلىمەو بەرەو شارى ئەنتاكىيە، لە ئەنتاكىيەش گەيشتۇتە

ئۆزى، ئىنجا ديار بەكرو پاشان گەشتتۆتە ناوچەى ھىياپ و گەرميان.

لە سالى (۲۵)ى زاینى ((مارى)) كە پاتىرىركى كەنىسەى پۇژەلەت بوو، لەگەل چەند دەست و پەيوەندىكى خۇیدا، پەيامى مەسىحيان گەيان دە ھەرمۆتە ھەرسەبارەت بە بلاوبونەوہى مەسىحیەت لە كۆیەو ھەرمۆتە بیرو بۆچونىكى تر ھەيە، كە دەلین (ژمارەيەك لە خەلكى زەردەشتى پوویان لە ((بیت لحم)) كەرد، كە زیندى ھەزەرەتى عیساىە لە ھەلەستین، لەوئى بە دیدارى ھەزەرەتى مەسیح شادبوون و برۆایان پیتھینا، ئیتەر لەو رۆژەوہ بۆ زیاتر تیگەشتن لەم ئاینە نوئى یە ژمارەيەكى زۆر لە خەلكى ناوچەكانى عیلام و مادو جزیرە چوونەتە ئۆرشەلیم. بە پیتی ئەو ئاسەوارو كەلاوہو گۆرستانانەى لە نیوان تۆبزاواو ھەرمۆتە ھەن، ئەو دەردەخەن كە ھەرمۆتە لە سەردەمى زوو شار بوو. دەربارەى بلاوبونەوہى ئاینى مەسیحى لە كۆیەدا ھەندىك كەس لەو برۆایە دان، كە بۆ (۲۰۰) تا (۳۰۰) سال لە مەوبەر دەگەریتەوہ، واتە لە سەردەمى ھوكمرانى میرەكانى پەواندن، چونكە لەو پۇژگارەدا زۆربەى خیزانە مەسىحیەكانى ناوچەى (پەواندنو ھیران و نازەنین و خۆران) لە ترسى زەبرو زەنگى (پاشا كۆرە) ئەو شوینانەیان بە جیھىشت و ھاتنە كۆیەو ھەرگۆتە.

کاتیڤ میژوو ددهوی

به دريژايي نهو سالانه ديانه کان به ناشتي و ته بایي له سهر
نه خا که ژيان، پاريزگاريان له داب و نه ريت و که لتوري
خويان کردووه، به لام له سهره تاي فتوحاتي ئيسلام و هندی
جومگه ی میژوویي دیکه پووبه پرووی ئازارو دهر به دهری
بوونه ته وه. کاتیڤ هیزه کانی ئيسلام به زه و ههرمۆته پیشپره وی
ده کهن، که له و سهرده مه دا مه لبه نديکی گهره ی ديانه کان بوو،
واتا شهر له دهرگای ههرمۆته ده دا. به هو ی نه وه ی ديانه کان
پیداگری له سهر ئایني خويان ده کهن شهر يکی قورس له نيوان
هردوولا هه لده گیرسی و له نه نجامدا جه سته ی سی هزار مروڤ
له م ناوه دا ده که وی و حوت سه د که سیش وه کو ديل ده که ونه
به رده ست سو پای داگیر که ر، پاشان ههره مويان تیرباران
ده کرین. لیږه دا پارچه شیعیکی (مه لا په ئوف حه ویزی)
ده خهینه پروو، که تیايدا وه سفی شه پی (ههرمۆته)
ده گیریتته وه: -

له ولاش کورده کان زور به ته داره ک

هاتنه پووبه پرووی یارانی دلپاک

سه حابان ده ستیان کرد به هه لمه ت بردن

لەملاو لەولا بوو بەتالان کردن
 لەناو ئەو دى يە دەنگ بەرز بۆو
 ھالەمىكى زۆر خىرا کۆبۆو
 پاش شەپىكى زۆر تىپى ئەرمەنيان
 زۆريان شەھيد کرد لە سوپاي ئەسحابان
 تالانەکەيان ھەموو ستاندهو
 لەولاش عەبدوللا بەتاک مايەو
 دواى جوھديكى زۆر مەردى ئىخلاس
 جا شەھيديان کرد کوردى خوانەناس... ھەتا کۆتاي
 شيعرەکە

پەيرەوکردنى سياسى پەگەزپەرستى ئاينى و سەرھەلدانى
 کيشە سياسىيەکانى نيوان فارس و تورک و عەرەب و کورتبينى
 سياسەتى (پاشا کۆرە)، کە ھەر بە تەنھا مەسيحىيەکانى نەکردە
 ئاردى ناو دەرک، بەلکو زۆر بەتوندى پەلامارى
 ميرنشيني (داسنى ئيزيدى) داو لە ماوھىيەكى کورتدا لە پەگ و
 ريشە ھەليکيشان.

مه‌سیحیه کورده‌کانی کۆیه و هه‌رمۆته

ئاینی مه‌سیحی به‌گرتنه‌به‌ری پێگهی ناشتی و قه‌ناعت
پێهێناوه، له‌ناو گهل و ناوچه‌ی جیا جیا بلاو بوته‌وه، وه‌کو
ساسانیه‌کان و میدیه‌کان و عیلامیه‌کان و عه‌ربه‌کان و هتد...
بۆیه‌ ده‌بینین هه‌روه‌کو چۆن عه‌ره‌بی مه‌سیحی و ئه‌لمانی
مه‌سیحی و فەرهنسی مه‌سیحی به‌رازیلی هه‌یه، به‌هه‌مان شێوه
کورده‌ی مه‌سیحیش هه‌یه، کورده‌ مه‌سیحیه‌کان خه‌لکی ره‌سه‌نی
ئهم نیشتمانن، ئه‌وان له‌ وولاتیکه‌ی دیکه‌وه نه‌هاتوون، به‌لکو
پۆله‌ی ئهم خاکن.

زانای به‌ناوبانگ (مه‌مه‌د ئه‌مین زه‌کی به‌گ) پێ له‌سه‌ر ئه‌وه
داده‌گری، که‌مه‌سیحی و جوله‌که‌کانی کوردستان به‌ نه‌ژاد
کوردن، هه‌روه‌ها (پ. لیرخ) به‌پشت به‌ستن به‌ ماتریالی
ئهنسۆپۆلۆجی، مه‌سیحیه‌کانی کوردستان به‌کورد داده‌نی
به‌لام په‌یره‌وه‌کردنی سیاسه‌تی جیاوازی ئاینی و شو‌قینیی،
کۆشت و کۆشتار و ده‌ربه‌ده‌ری لیکه‌وته‌وه، ئه‌و سیاسه‌ته
مه‌سیحیه‌کانی دو‌چاری گو‌شه‌گیری و دو‌وره‌ په‌ریزی کرد، که
له‌ ئه‌نجامدا هه‌ستی ئاینی ئه‌وانی به‌رامبه‌ر هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی
به‌هێزتر کرد، له‌ که‌ش و هه‌وای ناشتی و لی‌بۆرده‌ی، هه‌ر له‌

کۆنەو پۆلەکانی ئەم شارە بە تەبایی و دوور لە گیانی
 ڕەگەزپەرستی و توندپەرەیی ئاینی پێکەوێ ژیان بە سەر دەبن.
 مەسیحیەکانی کۆیە و ھەرمۆتە ھەمیشە خەڵکی
 نیشتمانپەرەو بە ئەمەك بوون، لە سەرژمێریەکانی
 ساڵی (١٩٨٧) دا پزیمی بە عس دەیویست ھەموو دیاڵەکان
 بە (قومیە عریبە) ناو نووس بکات، بەلام ئەوان نەچونە ژێر
 فشار و زۆری بە عسێەکان، بۆیە بە شیکیان بە کورد،
 بە شیکیشیان بە کلدان لە قەڵەمدا.. لەناو دیاڵەکانی کۆیە و
 ھەرمۆتە، چەند خیزانیکی ناسراو دەرکەوتوون، وەکو
 بنەمالە (خواجە ئەپرەھاو خواجە مەربێن قەشەو بنەمالە
 خواجە فەرەنسی و مام بوتریس و سەلمانە سوورو بنەمالە
 قەشان و شەمونی پەری و خواجە یەڵدە و باوکی سیوێ
 ھونەرماندە مەزن)، دیاڵەکان ژمارەیک بۆنە و جەژنی تایبەت
 بە خۆیان ھەیە، کە لەم سەردەمە دەسەلاتی کوردیدا بە
 پەری ئازادی مومارەسە دەکەن، لەوانە:—

١- جەژنی لەدایک بوونی ھەزرەتی مەسیح.

٢- جەژنی قیامەتی ھەزرەتی مەسیح.

٣- جەژنی سەلیب، کە بە جەژنی شەپەر ئاوا ناسراوە.

٤- جەژنی دۆزینەوێ ئەو سەلیبە ھەزرەتی مەسیحی

پێی لە خاچدرا.

پلەو پایە ئاینیەکان لە کەنیسەى پۆژھەلات بەم شیۆھەى
خوارەوھە:-

قارویا - ھویدیە قینە - شەمالشە.
قاشە - کور ئەدیسۆنە - ئەرکەن دیەعقون.
ئەپسوقیا - مەتروپولیتا - پاتریکا.
ئەمانەى خوارەوھ ناوی ژمارەیک لە قەشە ناسراوھکانى
کۆیەن:-

- ۱- قەشە گورگیس.
- ۲- قەشە مەتى.
- ۳- قەشە سلیمانە شیغو.
- ۴- قەشە ئیلیا.
- ۵- قەشە پۆلیس عەبدوکە.
- ۶- قەشە وەحید.

۴۷ نەسەد بولبولى باشكاو

دەستېيك:

لە گەل پىيە دابونىيە ۋە ■ نەمپۇ گەلى كورد خاۋەنى ھونەرى
گۇرانى ۋ ئاۋازى خۇي بۈۋە، ئەم ھونەرەش بەپىي پۇژگارو
قۇناغ، زۆربەي جاران لە بازىنى سەرخانى ژيانى ئابورى
دەستەۋ چىنە سەردەستەكانى كۆمەلگە سوپاۋەتەۋە، ئاۋازو
گۇرانى لە كۆيە پەنگدانەۋەي ژيانى كۆمەلگەۋ دەنگدانەۋەي
ئاۋازو سىرۋىشتى نىۋجەرگەي خاكە داگىر كراۋەكەي كوردستان
بۈۋەۋە شىكى بنەپەتى خوۋ پەۋىشتى پەسەنى كوردى لەم
شارەپىكەيىناۋە.. ھەر كەسىگىش بە جوانى ۋ بەۋردى لە
ھونەرى مەقامبىژ ۋ ھونەر مەندانى كۆيەي كۆلىبىتەۋە،
ھەنگىلى بۇي دەرگەۋتورۋ چۇن ئەۋ ھونەر مەندانە چۈنەتە
قولايى خەم ۋ خۇشپەكانى كۆمەلى كوردەۋارى ۋ ھەر لە
كۈنەۋەش ئەۋ ھونەرەيان بە سەلىقەۋ زەۋقى خەك گوتۈۋە..
كە سەرەنجەكانى شىلنمان قولترو نىگاكانمان وردتر دەگەينەۋە،
دەگەينە ئەنجامىك كە ھەلگەۋكە جوگرافىيەكەي ۋ شۈينە دىگىرو
پازاۋەكەي لەلايەك، لەلايەكى ترەۋە سەختى ھاتوچۇي نىۋان
كۆيەۋ دەۋرۋەرەكەي بەھۇي نەبۈۋنى جادەي ھاۋچەرخ
بەتايەتى لە ۋەرزى زىستاندا.. وايان كىردۈۋە، كە ھونەرى

مەقام و گۆرانی ئەم ناوچەيە لەم سنورە خول بداتەو، واتە
 ھونەریکی ناوچەيیە و خاوەن تايبەتمەندی خۆيەتی و جیاوازی
 لەگەڵ تام و بۆی ھونەری بەشەکانی کوردستان.. وەکو
 لەپیشەو، ئاماژەمان پێدا، ھونەری گۆرانی و مەقامات لە
 پۆژگاریکی زوو وە لەم شارە بەدەرکەوتوو، بەلگەشمان بۆ
 ئەم قسەنە پەرتووکەکی (خدر کوپی عمر کویسنجەقلى) یە
 بەناوی (الازکار للامام النواوی) کە لە ساڵی ١٣٧٤ زاینی،
 ھەموومان دەزانین موزیک لە ژینگەيە کدا سەرھەڵدەدا، کە
 لەپرووی شارستانیەتەو ھەنگاوی باشی نابێ.. کۆیەش
 عەيامیکە گەشەکردنیکى باشی بە خۆيەو، بینو، لە پرووی
 کۆمەلایەتی و پۆشنیریەو، واتە ئەم ژینگە لەبارە بوو کە
 ھونەر تییدا نەشونمای کردوو..! بە تايبەتی لە
 پۆژگاری (ئەمین ئاغای ئەختەر) کە مرقیکی شاعیر
 ھونەرمەند و کەسایەتیەکی ھەلکەوتووی کۆیە بوو. ئاوازی بۆ
 شیعرەکانی خۆی و کەسانی دیکەش داناو.

پوڙگاری گه نجاپه تی

مه لا ئه سعاد له ههره تی گه نجاپه تیدا به هره ی هونه ری
لیده رکه وتوو، به تایبه تی له مه قامه کانی پینج گاو چوار گاو
خورشیدی و حجازو سه باو بهیات و نه واو هه کیمی، به
هویه وه زۆربه ی گه نجانی نه و سه رده مه ی کویه لاسایی نه ویان
ده کرده وه که وتنه ژیر کاریگه ری نه وه وه به تایبه تی
هونه رمه ندان:—

تایه ر توفیق و حمد امین عباس و وه ستا باقی هه لاق و مه لا
ئه حمه ده کۆره.. به شیوه یه کی دی ده توانین بلیین نه و
هونه رمه ندانه له قوتا بخانه هونه ری هه کی مه لا ئه سعاد
پینگه یشتوون، شایانی نویسینه مه لا ئه سعاد له سه ره تاوه
سترانی ناینی و ته واشیح و مه ولودی پیغه مبه ری خویندۆته وه
له بۆنه ئاینیه کاند له گه ل مه لا و فه قیکان، نه گه ر چی
مه لا ئه سعاد له خویندنی ئاینیدا پله یه کی به رزی به ده ست
نه هیئاوه، به لام له به رخاتری مه لافادری سابلأغی باوکی، ناوی
مه لایان به سه ردا سه پاند، مه لا ئه سعاد سوودی له
مه قامه کۆنه کان وه رگرتوو، له پوڙانی هه رزه کاری له کۆری
مه ولود خویندندا فیریان ببوو، هه روه ها له کاتی لاویتییدا

له گهل ھاوړيکاني وهك، سمايله خړه و پره فقه چارچاو حمدامين
كه بابچي و حمدامين عباس له نيو باغه كاني هه ماموك
وناشان و نومر خوجان و تاتوكان و ته مته مان كه له به هاران و
هاوینان ده بوونه سهرانگه و پوژيان ئي به سهر ده برد. له و
سهر ده مه دا له كويه دوو پيچكهي مه قام گوتن هه بوو: -

پيچكهي يه كه م: فولكلوري بوو، شوړه سواراني ئهم پره وته)
حه نيل و سيوه) بوون، كه ميراتگري ئاواز و مه قامه كاني ئه مين
ئاغاي ئه ختهر بوون.

پيچكهي دووهم: كلاسيكي بوو، كه ئاواز و شيعره
كلاسيكيه كاني شاعيرانی كوردو فارس سهرچاوه ي سهره كي
ئهو هونه ر مه ندانه بوون، به تايبه تي (مه لا ئه سعه د). مه لا
ئه سعه د سالي ۱۹۵۵ به مه به ستي تو مار كردني چه ند مه قامي ك
پرو ده كاته به غدا، به لام مه خابن له م هه وله يدا سهر كه وتوو
نه بوو، به هو ي ئه وه ي گوايه نه يتواني وه له گه له ل تيپي موزيكي
ئيژكه خو ي بگونجيني ت... بويه له وي ده لين بچو مه شق له گه ل
تيپي موزيك بكه، له وه وه دلي ده پره نجی، جاري كي تر ناچي ته وه
به غدا. ده ردي ئه وين له ژيان ي مه لا ئه سعه دي هونه ر مه ندا،
چه ندين پرو داوي سه يرو تراژي دي به خو يه وه بيني وه، لي ره دا
يه كي ك له و پرو داوه ناخوشانه ده خينه به ردي دي خو ي نه رانه وه،
ئهم پرو داوه دواتر سه راپا ژيان ي ئهو هونه ر مه نده دل ناسك و

دەنگ خۆشەى بە خەم و ڤەشبىنى ڤەنگ ڤيژ كړدوو، پاشان
 له ږنگه دهنكه نه فسوناويه كه يه وه به مروارى نهو شيعره
 كلاسيكيه جوانانه و به ږله يه كي به رزي كه م هاوتا، به به سته و
 مه قام و نه داي كړدون.. مه لا نه سعه د له ته مه ني گه نجيتيدا
 گپړودهى نه ويني كچه توركمانيكي كه ركوكى ده بيت به ناوى
 (نامينه) باوكى نامينه كه (نه جم) ي ناوبوو، له كويه پوليس
 بووه و كړيگرتهى خانوه كهى مه لا نه سعه بوون، وه كو
 باسكراوه نامينه كيژكي جوان و دلرفين بووه پوژگار ديت و
 ده چيت، جوانى نهو كچه دلى مه لا نه سعه دى كه مه نديكيش
 كړدوو، ئيدى مه لا لهو ئيشقه دا شيت ښهيدا ده بيت.

مه لا نه سعه دى دهنك خوشى لاوچاك، هرچى شيعرى
 ته ږو ناسك هيه به ئاوازي جوان و به رز ده ي كړد ديارى بو
 بالاي نامينه خان.. مه لا نه سعه د خزم و كه سى ږاده سپيږي تا
 بچن داخوازي نامينه بكن، به لام به داخه و ښو بتاشى (نه جم)
 ده ست به ږوويانه وه ده نيت، به و بيانوهى كچى خوى نادت به
 چاوه ش، به لام خوش به ختانه دايكى كچه كه لايه نگرى مه لا
 نه سعه و نامينه ده بيت.. بويه له نه جامدا باوكيشى ږازى
 ده بى و ماره يان ده ږن و ده يگوانه وه، ئيت ږاوكى كچه كويه
 به جى ده ميللى، به لام نه ستيرهى به ختى نهو نه وينه زور
 دره وشاوه نه بوو. نه وه بوو نامينه خان به سهر منداله و كوچى

دوای کرد... مردنی ئامینه مەلا ئەسەدی خستە ناو گێژاوی
 خەمییکی سەخت و بێ پایانەوه، ئەوین و سۆزی ئامینه
 ھەمیشە ئاوێنە و ئاویژانی ھونەری مەلا بوون، مەقام و
 بەستەکلنی مەلا لە مەودا بۆنی غەریبی و تەنیاپی و سۆزی
 خوشەویستیەکی ناکامی لێدەھات، یادی رۆژانی خوشیی و
 وەکو خەویکی کورت خایەن، زوو ھات و زوو چوو، یادی ئەو
 پۆژانەیی بە ھەنسک و فرمیسک باران دەکردەوه، ھەمیشە
 شیعەرەکەیی (ئەخۆل) شاعیری بە ئاوازیکی غەمگین و مەقامی
 ھیجران دەگوت:

شەرتە تاپۆژی حەشر، خولیای من بی چاوی یار
 ویلی سەحرا ب ھەمیشە تەرك بکەم خوشی و دیار
 شەرتە وەك مەجنونی بیکەس، دەشت و کێو بێ مەسکەنم
 بەداخی لەیلەوه دەمنینە قەبری تەنگ و تار

یاخود شیعەرەکەیی وەفایی دەگوت، ھە بۆن کەروزی لە دل
 دەروون ھەلەدەستاند:

لە باخان ئاھو نالین دی دەلین شای نیو گولان پۆی
 لە مەیخانان سەدان شین دی دەلین پیری موغان پۆیی

له دواى مردنى ئامينه، مەلا تا دەمرىت لە غوربە تا بە
 تەنھايى دەمىنىتەو چاوى بەو شويىنە ھەلنايى، كە ئازىزەكەى
 تىدا نىژاوه...! سەرى خۆى ھەلدەگرى و پوودەكاتە
 كوردستانى ئىران، لە ویش ئۆقرە ناگرى و دەگەرپتەو
 سلىمانى و لەوى ژن دىنى، پاشان دەگەرپتەو كۆيە. مەلا
 ئەسەدى نەمر دەيان بەستەى خوش و مەقامى پەسەنى ھەيە،
 كە بەبەشىكى بەرزى ھونەرى كوردى ئەژمار دەكرىت، لە
 ئاخرو ئۆخرى تەمەنىدا، يادگار تالەكان نوشتاندیانەو
 چىتر خۆى لە بەر لىشاوى خەم و ناخۆشى نەگرت، ئەو ھەو
 بەھارى سالى ۱۹۵۸ كۆچى دوايى كردو لە پىورەسمىكى
 شايسەدا لە ئارامگەى سەيد جامى بە خاك سپىردرا.

كۆنى كرۆژ

ئەفسانەو سەرچاوى ژيان

كاتىيەك لە كۆيەو بەسەر سنگى چىاي باواجى سەرکەش
 ھەلدەگەرپى و دەگەيتە ترۆپكى چىاكەو دەپوانىتە ئەودىو
 لوتكەى بەرزو دۆلى رەنگىن و ھۆبە و ھەوارى شوانكارەو
 جوانى و ھىمنى ئەو گوندانەى لە ئامىزى ئەو دۆلانەدا خەوتون
 سەرەنجت كەمەندكىش دەكرى لەبەردەم گەرەوى و خۆراگرى
 ئاوەگردو سەفین و بەنەباوى، كە پۆژگارەك مەتەرىزى پىاوه

گەرەكان بوون، سەرسام دەبى و شرىتى پۇرە سەختەكانى
 پىشمەرگايەتى بەير دىتەو.. ئىنجا ھىدى ھىدى لەگەل
 نىشوو پىچەكانى پىگاگە شۆردەبىو ناو باوھىشى تاپلۇ
 قەشەنگەكانى سىروشت و پرەشمالى مەردارەكانى بۆلى و مەنتەك
 و بلباسان.

كونى كرۇژ

ئەم ئەشكەوتە ياخود ئەم كونى كرۇژە، كە لەناو خەلكى
 كۆيەو ناوچەكە واناسراو، دەكەوئتە پىشمەرگەى زىجىرە چىاي
 بەنەباوى، ھەزارو ھەوت سەد مەتر لە رۇژئاواى گوندى
 كرۇژەو دوورە، كونەكە لەوئىنەى دۆلىكە درىژىيەكەى
 كىلومەترىك زىاترە.. زاركى كونەكە دوومەتر بەرزە
 پانىيەكەشى شەش مەتر دەبىت، دواى ئەوەى پىنج مەترىك
 دەچىتە ناو كونەكە، ئىنجا كونەكە دەبىتە دوو بەشەو،
 يەككىيان تەپو شىدارە، ئەوى ترىان ووشكە، بەھوى
 تارىكيەو دەبىت چرا لەگەل خۆت ھەلېگى، ئەو كونەيان
 وشكە لەپراستىدا ئەشكەوتىكە بۇخوى چونكە درىژىيەكەى
 بىست مەترو پانىشى پانزە مەتر دەبىت، دواى ئەوەى چەند
 ھەنگاوىك دەچىتە پىش پانتايىەك كە دوو سەد مەتر
 چوارگۆشە دەبىت، لىرە بەدواو چەند كونىكى بچووكى

لیده بیته وه گهر بهو کونه ی دهسته راسته وه برۆی ده بیته به سنگه خشکی برۆی، ئینجا ده گه یته شوینیکی فراوان، که چیتر بواری چوونه پیشه وه ت بۆ نامینی، چونکه دۆل و گه لی دیته به رده مت.. ههرچی کونه که ی تریشه شیدارو ته ره دوا ی په نجا مه تر پۆیشتن ته سک ده بیته وه و هه مدیسان فراوان ده بیته وه، ئینجا ده بیته کونیکی بچووک. لی ره به ئاشکرا گو یی بیستی خو ره ی ئاو ده بیته پیده چیت دهنگی ئه و ئاو ده بیته، که له ژیره وه ده روات، پاشان له به رده می کونه که دا به قه لبه زو هاشه هاشه وه دیته ده ره وه.

ئاوی زۆرو به پیت و شوینی گه شت و گوزار

بیگومان ئه و شوینه ی ئیمه لینی ده دوین گهر بایه خی پیدریته، ئه و ده بیته ناوچه یه کی گه شتیاری جوان. سه ره پای ئه وه گهر توپی ریگاوبان بۆ سه ر ئه و ئاوه کانزاییه دروست بکریته ئه و ژماره یه کی زۆری گه شتیار دیته ئه و شوینه بۆ چاره سه رکردنی نه خوشیه کانی پیست.. له سه روی کونی کرۆژه وه ئاویکی سازگارو سارد به و دۆله دیته خواره وه، کاتیکیش له گه ل ئاوه که ی کرۆژ ئاویزانی یه کتر ده بن، له هاژه و خو ره ی دارو ئاوه که دا سیمفونیا یه کی سروشتی ئی به رز ده بیته وه، که هه موو دار هه نارو سیوه کانی گوندی کرۆژ

دینیتە سەماوہ..! سالتە های سالتە ئەم ئاوە بەناخی ئەو خاکە
 بەپیت و فەرا پۆدەچی ژیان و خوشەویست و جوانی بەرھەم
 دینیت.. دەلێن لە لوتکەیی بەنەباویۆ جارێک یەکیک لە
 شوانەکان شمشالەکەیی لێدەکەویتە ناو کونیکەو، دواي چەند
 سالتیک شمشالکەیان لەگەڵ ئاوی کرۆژ دۆزیوەتەو، ئەم کونی
 کرۆژە لە سالتە ھەرە سەخنەکانی پۆژگاری ئاوارەیی و ئەنفال
 شوینی خوڤەشاردانى سەدان خیزانی ئەو ناوچەییە بوو.

تیبینی:—

بۆ نوسینی ئەم بابەتە سوودم لە زانیاریەکانی (مام احمد و
 کاک ئەمیر) کەدانیشتوی گوندی کرۆژن وەرگرتو.

(بەرلە پېشھاتەكان چۇن بىناي ناخى مرقۇقى كورد دەكەينەو)

ھەرچەندە گەلى كورد يەككىكە لەگەلە ھەرە دىرىنەكانى
ناوچەكە، بەلام مىژوو دەريخستوو كە ھەستى نەتەوھىي و
جولانەو شۇرپشگىرپەكانى زۇر كۇن نەبىت، بزوتنەوھو
شۇرپشەكانىشى كە مۇركى نەتەوھىيان لە خوگرتووھ لە
ژىركارىگەرى بزوتنەوھى گەلانى دىكەى ناوچەكەو جىھان
بوو، گەر لەواقى سىياسى و كۆمەلەھىتى و مىژوويى گەلى كورد
وورد بىينەوھ دەردەكەوئىت كە ئەم گەلە ھەمىشە خاوەنى
خاك و دانىشتوان بووھ لەگەلە پەسەنەكانى ناوچەكەش
بووھ.. بەلام بەھوى كۆمەلەك ھۆكارى دەرەكى و خۆيەكى تاكو
ئەم پۇژگارەھەش نەيتوانىوھ ھوكمپرانى گەل و خاكەكەى خوى
بكات، ھەر بۆبەدەستەھىنانى دەسەلاتى سىياسى دەيان
شۇرش و پاپەرىنى دژى داگىر كەرانى كوردستان
بەپاكردووھ.. جەنگى يەكەمى جىھانى ﴿١٩١٤-١٩١٨﴾
ئالوگۇپزىكى قورسى بەسەر نەخشەى جىھان داھىنا، دەولەتى
عوسمانى كە نزىكەى پىنج سەد سال دەسەلاتى پەشى بەسەر
دەيان گەلى ناو ئەو ئىمپېراتۆرىيەتە پان و بەرىنەدا سەپاندبوو،

۱۰ ئاكامى ئەو جەنگە داسنورەكان لىك قازان و زۆربەى گەلانى
 ناو ئەو دەولەتە لىيى راپەرین و ئازادىيان بەدەست ھىنا.. بە
 ھۆى ئەو ھى خاکی ویلايەتەكانى بەغداو بەسرا لەو سەردەمەدا
 موژدە بەخشى دۆزىنەو ھى پىژەيەکی زۆرى پەتپۆل ئى
 چاوەروان دەکراو بەپىيى بەرژەو ھندىيە ئابورى و سیاسى و
 جیوپۆلەتیکەكانى ئەوساى حکومەتى بەرىتانىاي مەزن کەلەو
 پوژگارەدا گەورە زلھیزی جیھان بوو و بەو دەولەتە
 ناسراو بوو ﴿کە خۆر لەسەر خاکەکەى ئاوانابىت﴾ و بەپىيى
 ریکە و تتنامە نھینیەکەى سايکس بیکو لەتشرینی دوو ھى
 سالى ﴿۱۹۲۰﴾ لەسەر خاکی نیوان دوو پووبارەکە بانگەشەى
 دامەزراندنى دەولەتیکى نوئى بەناوى ﴿عیراق﴾ راگەيەنرا.
 بۆ ئەم مەبەستە ﴿عەبدولرەحمان ئەل رەقیب﴾ کە بەرەگەز
 کورد بوو دیارى دەکەن بۆ پیکھینانى یەکەم کابینەى وەزاری
 لە ﴿۲۳﴾ ی ئابى ﴿۱۹۲۱﴾ لە ژیر ئینتیدابى بەرىتانیا.. لە
 بەرئەو ھى عەرەبەكان لە جەنگى یەکەمى جیھانیدا لایەنگرى
 ئینگلیز بوون لە تیکشکاندن و دەریەپاراندنى ھیزەكانى
 عوسمانى، بۆیە دواى کۆتایی ھاتنى ئەو جەنگە و لە پاداشتی
 ئەو ھاوکاری کردنە یاندا چەندین دەولەتى عەرەبى قووت
 کردەو بەسەرۆکایەتى دۆست و لایەنگرانى حکومەتى
 ئینگلیز.

شا فهیسه لى یه کهم یه کیك بوو له بنه ماله ی ﴿هاشمیه کان﴾
 دواى ئه وهى سوریه کان دریاں په راند، هینایان له عیراق تاجی
 پاشایه تیان له سه رنا.. به لام کوردستان که له لایه ن
 عوسمانیه کانه وه به ویلایه تی موصل ناسراو بوو له شاره کانی
 هه ولیز و که رکوک و سلیمانی پیک ده هات و وه پیزه ی هه ره
 زوری خه لکه که ی نه وسا و ئیستاش هه ره له کورد پیک دیت..
 له به ردوزینه وه ی پیزه یه کی زوری په تپول و شوین و
 ستراتیجیه ته وه، بویه هیزه کانی به ریتانیا دواى ئه وه ی
 پرۆسه ی گرتنی ویلایه ته کانی به سراو بوغدايان ته واو کرد
 هیزه کانی به ره و باکوور جولاند هه رچه نده ئاگر به ست له نیوان
 لایه نه به شه ره اتوه کان پاگه یندرا بوو.. به لام به هو ی
 نه وفا کته رانه ی که پیشتر ئاماژه مان پیدا هیزه کانی به ریتانیا
 کوردستانی باشووریشیان داگیر کردو کو تاییان به ئه لقه ی
 زنجیره ی داگیرکردن هینا.

له سه ر ویلایه تی موصل ﴿کوردستان﴾ کیشه ی گه وره که وته
 نیوان ئینگلیزه کان و تورکه کان هه روه ها مشت و مریکی
 سه ختیش له نیوان به ره ی هاوپه یمانی هاته کایه وه.. ئه م
 کیشه و گرفتانه دواتر چاره سه ر کران به لام کیشه ی نیوان
 کورد و حکومه تی ئینگلیز له پاشانیش حکومه تی عیراق تا کو
 ئه مپو بی چاره سه ر ماوه ته وه له سه ره تا ئینگلیزه کان ده ره ق

به داخوایه‌کانی گه‌لی کورد تا راده‌یه‌ک نه‌رمیان نواند... ئه‌وه‌بو
قه‌واره‌یه‌کی کوردی له به‌شیکی کوردستان
به‌سه‌رۆکایه‌تی «شیخ مه‌حمود» راگه‌یه‌نرا..

له‌ کانونی دووهمی سالی (۱۹۲۲) به‌پرسه‌ بریتانیه‌کان
له‌ گه‌ل شا‌فه‌یسه‌ل له‌ (۲۱) ی ته‌موزی (۱۹۲۱) به‌یانیکیان
ده‌رکرد له‌ به‌شیکی داها‌توو «حکومه‌تی خاوه‌ن شکۆی
به‌ریتانیا و حکومه‌تی عێراق دان به‌مافی ئه‌و کوردانه‌ داده‌نیین
که‌ له‌ چوار چۆیه‌ی سنوری عێراق دا ده‌ژین و خوازیاریشین که
هێزه‌ کوردیه‌کان هه‌ماهه‌نگی بکه‌ن بۆ گه‌یشتن به‌ دامه‌زراندنی
ئهو حکومه‌ته‌و کایه‌ی چالاکیه‌کانی و نوینه‌رانیشتی که‌ خاوه‌ن
بریارن ده‌نیژی بۆ و توویژکردن له‌ سه‌ر ئهو مه‌سه‌له‌ ئابووری و
سیاسه‌ته‌ له‌ گه‌ل نوینه‌رانی هه‌ردوو (حکومه‌تی به‌ریتانی و
عێراق) ..

دوا به‌دوای ئه‌وه‌ به‌خیرایی ئهو حکومه‌ته‌ دامه‌زراو شیخ
مه‌حمودیش بوو به‌ مه‌لیکی کوردستان، به‌لام ئه‌وی پۆژی
چونکه‌ کۆمه‌لگه‌ی کوردی نه‌گه‌یشتبوه‌ ئاستی به‌ری
هۆشیاری که‌ هه‌موو توانا‌کانی خۆی بۆ سه‌رخستنی پرۆژه‌ی
دامه‌زراندنی ده‌ولت ته‌رخان بکات و به‌هۆی سه‌ره‌له‌دان
هه‌ندی که‌م و کورتی له‌ عه‌قلیه‌تی سیاسی سه‌رکردایه‌تی

كوردو باش نەخوڧىندىنەۋەى ئاراستەى مەملانى كانى
ناۋچەكەو جىهان ئەمانە لە لايەك.

لە لايەكى ترەۋە پاشە گەز بوونەۋەى حكومەتى بەرىتانيا
لە پەيمان و بەلئىنەكانى و چاۋچىنۇكى و چلئىسى بۇرجۋازىيەتى
عەرەبى ئەم ھۇكارانە تىكرا خەۋنى ھاتنە كايەى ئەو دەۋلەتە
كوردىيەى بەيەكجارى لەگۇرنا.. لەو رۇژەيەۋە كوردستان
بەناپەرۋاۋ دور لە داخۋازى پۇلەكانى گەلى كورد لكئندرا بە
دەۋلەتى تازە دامەزراۋى عىراقەۋە..

ھەيكەلى تازە دامەزراۋى پۇژىمى عىراقى و پىكھاتە ئاينى و
مەزھەبەكانى ھەر لە سەرەتاۋە گەراى شەپرو ئاشوب و
دووبەرەكى لە خۇگرتبوو عىراق بەو پىكھاتە مۇزاكىيەۋە كەلە
باكورى دا زۇرىنەى كورد كەتەۋاۋ لە سەرجم گەلانى ترى
عىراق لە پوۋى زمان و داب و نەرىت و كەلتوورو مېژو
كۆمەلەيەتيەۋە جىادەكرىتەۋە . ھەرچى ناۋەراستەكەشىتى كە
لە بەغداۋ دەۋوروبەرى پىك دىت ئەۋا عەرەبى سونە مەزھەب
زۇرىنەن و مۇركىكى مەدەنى و بازىرگانى يان ھەيە ئەۋەتەى
ئەم دەۋلەتى عىراقە دامەزراۋە ھەمىشە جەۋى دەسەلاتى
عىراق بەدەست ئەو كەمىنە مەزھەبەۋە بوۋە بەلام
باشورەكەى كەزۇرىنەى خەلكى عىراق پىك دەھىنن لەپوۋى
مەزھەبەۋە شىيەن ئەمان مۇركىكى جوتيارى عەشىرەتگەريان

پۆشيو» ئەمانىش وەكو كورد و مەزەب و كەمىنە نەتەوكانى
 دىكەى عىراق ھەردەم پووبەپووى زولم و ستمەى مەزەبى و
 چىنايەتى كەمىنەى سوننە مەزەبى عەرەب بونەتەو» ئەو فرە
 رەنگىە لە پووى مەزەب و ئاينەو» ھەمىشە بەدرىژاىى تەمەنى
 ھەشتا سالى عىراق كۆسپىكى گەورە بوو لە بەردەم ھىنانە
 كايەى ئارامى و ئاسايش و خوشگوزەرانى لەم وولاتەدا ،
 وىپراى ئەوەى داگىركەران و زلھىزەكانى ئەوى پۆژىى جىھان
 بەنارەوا نىشتمانەكەيان بەعىراقەوە لكاند . بەھىچ
 شىوہەكىش دەرەفتيان نەپرەخساند تا گەلى كورد بەشىوہەكى
 ھىمانە داواى ماف و داخووزىەكانى خووى بكات . بۆيە پاش
 ئەوى ھەموو پىگاكانى لەبەردەم داخرا بەناچارى دەستى
 داىە چەك و مىلى شاخە سەرکەشەكانى كوردستانى گرتۆتە بەر
 كەپىىى و وابوو لەم پىگەيەو» دەتوانى مافە زەوت كراوہكانى
 بەدەست بىنئىتەو» لەو پىناوہدا چەندىن شۆرشى بەرپا كرد ھەر
 لەشۆرشى شىخ مەحمود و بزوتنەو» چەكدارىەكانى بارزان و
 شۆرشى ئەيلول تادەگاتە شۆرشى نووى كە لە سالى ﴿١٩٧٦﴾
 بەرەبەرەيەتى يەكئىتى نىشتمان ھەلگىرسا لە سەرچەم ئەو
 شۆرشانەدا ھىزەكانى كورد ھەرگىز لەگەل ھىزى دوزمنان
 بەرامبەر و ھاوسەنگ نەبوو . كورد بى پشتىوان و بەچەكى
 خراپ » ھىزى مىلىشياوہ ، ئەوانىش بەھىزى تۆكمەو پشت

ئەستورۇ بە پشتیوانی ھەموو جیھان ۋ ئابووریەکی بەھیزەوہ
 تەننەت لە سەردەمی دەسەلاتی نەگزیسی بەعسیە
 فاشیستەکان دا گ بە رەشتەین دەورانی دەسەلاتە یەك لەدوا
 یەگەکانی بۆرجوازی عەرەبی عیراق دەژمیڈریت . چەکی
 کۆمەل کۆژ دژ بە پۆلەکانی گەلی کوردی بەکارھینا و پەپرەوی
 لەسیاسەتی قەزەردنی مۆیسی ۋ بەسوتماک کردنی خاکی
 کوردستان کرد . لە درێژە ی ئەو شەرو مەملانی سەختەدا
 زەرەرەو زیانی مادی ۋ مەعنەوی ۋ مۆیسی بەرئەو گەلە
 ئازادیخوازە کەوتووہ . ھەلبەتە ئەو ھەموو شۆرش و تیکشکان
 و ھەلسانەوہ بەرەنگار بوونەوانەدا خاک و جەستە ی ئەم گەلە
 دووچار ی (نەزیفی) بەردەوام بووہ . گومانی تێدانیه کە داگیر
 کەرانییش لە پینا و زیاتر داتەپاندن ۋ پوخاندنی
 سایکۆلۆجیەتی مۆقی کورد و لاواز کردنی کەسایەتیەکە ی
 پەنایان بردۆتە بەر شیوازە ھەرە دپندەو نامرۆقانەوہ بۆ
 توانەوہ ی نەتەوہ ی کورد لە ناو بۆتە ی ئایدۆلۆجیای پەگەز
 پەرستی عەرەبی ۋ پاگواستن و دەپەراندنی مۆقی کورد لە
 زیدی باب ۋ باپیرانی و بەکارھینانی چەگە ھەرە کوشندەکانی
 سەردەم دژی مۆل ۋ ئازەل ژینگە ی کوردستان نمونە ی ھەرە
 دیاری ئەو سیاسەتەن . . لە ئەنجامی جی بەجی کردنی ئەو
 سیاسەتە شوقینیانەوہ مۆقی کورد بە ھەموو تاییبەتمەندیە

نەتەوھەيەكانى خۆى نامۇ كىرد.. كاتىك سەرەنچ دەدەين دەبىنن كەھەر خەلكى نەخوئندەوارو ئاسايى مل كەچى سىياسەتى چەوتى داگىر كەران نەبووینە بەلكو لە ھەموو چىن و توئۇ ئاستە جىاجىاكاندا كەوتنە ناو داوو وپىلان ۋ نەخشەى دوژمنان . سەرەراى ئەوانە دوژمنان ھەردەم ھەولیان داوھ گەلى كورد پروبەپووى ترساندن و توقاندن و چاو شكاندن بكن.. سەدان شارو شاروچكەو ھەزاران گوندى كوردەوارىيان خاپوور كىردو خەلكەكەيشى لەچەندىن ئوردوگای زۆرە مىلى دەست بەسەر كران.. بۆيە دەبىنن بەشىك لە خەلكى ئەو ئوردوگایانە لە بەر بى كاری و خراپى گوزەران چەكى خیانەتیان ھەلگرت ۋ چەندىن نەخۆشى كۆمەلایەتى و دیاردەى دزیو لەناو ئەو كۆمەلگایانەدا تەشەنەى كىرد.

كارىگەرى ئەو سىياسەتەو دیاردە ناشرىنانە بەشیوھەكى بەرچاو لەدواى راپەرینى مەزنى سالى ﴿١٩٩١﴾ بەدەر كەوت.. ئەوكاتە دیاردەى ھەلكوتانە سەر دامو دەزگاكانى مىرى و ئاودیو كىردنى كەل و پەل و ئامىرو دەزگاكان بۆئەو دىو سنورەو ھە بەر یەك ھەلۆەشانەوھى بىناو پرۆژە خزمەت گوزارىەكان بەدەر كەوت ... ئەو دیاردە ناشرىنانە كەدوورن لە پەوشت و پەفتارى مەوئى كورد لەگەل سەرھەلدانى ئاگرى شەپى كورد بەكورد بەكوشت داندە ئەوھەندەى دىكە زەقترو

قولتر بوونەوہ.. پرۆسەى ھەلسانەوہ بوژانەوہ و گورج
 کردنەوزەى کەسايەتى مرۆڤى کورد بەشیوەیەك برۆای
 بەخۆى و ئایندەى نەتەوہکەى ھەبى و ببیتە مرۆڤىكى
 ھۆشیارى نیشتمان پەرەوہر.. پێویستى بەچاک سازى و
 بزوتنەوہیەكى نوێکار ھەيە.. کۆبونەوہکانى پەرلەمان لە
 ھەولێرو سلێمانى لە پۆژەکانى چوارو ھەشتى مانگى ئەیلول
 وینەيەكى جوان و بێگەردى نیشتمان پەرەوہرى لە زەین و بیری
 ھەموو کوردیكدا نەخشاند.. ھەلویستى نیشتمانی دەبیت
 بەشیوەیەكى سەرانسەرى لە ناخ و عەقل و ھۆشى سەرچەم
 خەلكى كوردستان ڕەنگ بداتەوہ.

واتە بیر کردنەوہ لە ئەرکى نیشتمان ئەمەو و بارى دواپۆژ
 ببیتە بەشیك لەشیوازی پراكتىكى ژيانى پۆژانەى ھەموو
 كوردیك.. بۆ ئەوہى بڕواو دڵنیاى خەلك بەئایندەى خۆيان و
 گەلەكەيان بگەرێنیتەوہ دەبیت بڕوامان بەبەشداری پێكردنى
 زیاترى خەلكى بى لایەنىش ھەبیت لە پرۆسەى بەرپۆوەبردنى
 دەسەلات و ئیدارەدا ھەلى جى بەجى كردنى ئەرکەكلن و
 سەرخسستنى تاقىكردنەوہكەش بەدەین جومگەكانى
 ئیدارەوحوكم پانى لە كەمو كورتى خاویڤ بەكەینەوہ بەگیانى
 ڕەخنەى بنیاتنەرانە.. دەكرى بوارى زیاتر یرەخسینرى بۆ
 ئەوہى پۆلەكانى گەل سەرەبەستانە ڕای خۆيان لەسەر مەسەلە

چارهنوس سازهكان دهـر بـېـڼـ و دهـرگاشيان والا بـيـتـ تا بهـشداربن لهـبـريـارو دهـسهـلـات بوـ ئهـوهـى بهـشدارى راستهـقـينهـ بن لهـ قـوربانـيـيان و خو بهـخت كـردنـدا.. تاكو ئيـسـاتـش مـروـقى كـورد هـهـست دهـكات ئاينـدهـى ديارنـيهـ كارهـسات و پـوـوداوى ترسـناك چاوهـروانيهـتى بـوـيهـ بهـتاك و بهـكوـمـهـل پـوو لهـ هـهـنـدهـران دهـكـن.. واچاكهـ ئهـو هـهـستهـ بـكوـژيـن.. چـونـكهـ ئهـوهـى واى كـردووهـ هـهـميشهـ لهـ پهـراويزو دا بـژيـن و لهـدلهـ راوكـيـدا بـيـن.. چاومان لهـ دهـستى ئهـم و ئهـو بـيـت و كهـسيهـتـيمان لاواز بـيـت پـهـوانـدنهـوهـى ئهـو مهـتلـرسـيـانهـ بهـپـلهـى يهـكهـم دهـكهـويـتهـ ئهـستوى سهـر كـردهـ سياسيـهـكانمان و ئهـو لايانهـنانهـى بايـهـخ بهـستراتيـج و بـوارهـ روـشـنـبـيريـى و پـهـرهـردهـيى و كهـلتـوريـهـكانى كـورد دهـدن.. ئهـوهـهـلمهـتهـى ئاوهـدن كـردنهـوهـو بوژانـدنهـوهـى كوردستان ئهـو پيـشـكهـوتن و بهـرهـو پيـشهـوهـ چـوونهـى پـهـرپـهـوهـى ئاشـتى تـاـرادهـيهـكى باش هاوكيشهـى پـهـشـبـيني بهـرهـو واژ كـردوـتهـوهـ.

ئـيـستا پيـچهـوانهـى جـاران ستايش و شانـازى بهـ كارو چالاكيهـكانى ئـيـدارهـو حكومهـت دهـكريـت.. كيـرفى مـتـمانهـى جـهـماوهرى گهـلى كوردستان بهـرامـبهـر حكومهـتهـكهـى رۆژ لهـ دواى رۆژ لهـ ههـلكـشان دايهـ بهـلام هـيـشتا پيـگايهـكى دوورو سهـختـمان لهـ بهـردهـم دايهـ تا دهـگهـينهـ ئامانـج.. ئهـگهـر بهـراوردىكى پهـوشى كورد لهـسهـر ئاستى دهـرهـوهـ بـكهـين

له میانی سالانی جهنگی ساردو دواى پرانه وەى ئەم جهنگه دهبینین پێشتر نهك هەر دۆزی گه له كه مان بووه به قوربانی ململانی ی بهرژه وەندیه کانی ئەم لاو ئەو لایه لكو چه ن دین گه لی سته م دیدهو زولم لیكراوی وهكو گه لی كورده له پیناوی ئەو جهنگه دا پلیشابوونه وه.. به لام دواى پرانه وەى ئەو جهنگه و هاتنه کایه ی كه شو وهواى دیموكراسیی و مافی مرۆڤ و ئازادیه مه ده نیه كان له سه رتاسه رى جیهاندا چه ن دین وولاتی نوێ له سه ر نه خشه ی سیاسى .

جیهان ده ركه وتن جگه له وەى ئەم هه ل و مه رجه له باره ی قو ئاغی جیهانگیری و نه زمی نوێی جیهان كه هه رگیز با وه پری به پیرۆزی و پارێزراوی سنووره جوگرافیه كان نیه سنورى نیوان گه لان و میلله تانی جیهانی لیك ترازاند ئیدى كیشه ی نه ته وایه تی و ئەتنی و ئاینی زه قتر بوونه وه وهكو كیشه کانی.. بۆسنیا و هی ره زگو قینیا و كو سو فو و ناگورنو كه ره باخ و كیشه ی كوردو ئه رمه نه كان و هه ریمه ئالۆزه کانی باشورى سودان و بیابانی خورئاوا و کیوییک و تیبیت و کشمیر و تامیل مۆرۆی فلیپین و باسکی ئیسپانی و ئەمازیغیه به ره ره كان و قیبتیه كان و ئەسکیمۆکانی كه نه دا.

به ده ركه وتنی تروسكه ی شه بهنگی سیسته می نوێ ی جیهان.. ورده ورده زهنگی مه ترسی نه مانی سیسته مه

کلاسیکیه چەق بەستووەکانی زەمانی کۆن لێدرا . ھاوکات
 لەگەڵ ئەو گۆرانکاریانەدا کۆفی ئەنانی سکریتیڤی گشتی
 نەتەوە یەگرتووەکان لە خولی پەنجاو چوارەمیدا لە ساڵی
 ۱۹۹۹ پرۆژەی دەست تێوەردانی مۆیسی نیو دەولەتی
 ﴿التدخل الانساني الدولي﴾ خستە بەردەم کۆمەڵەی گشتی
 نەتەوە یەگرتووەکانەوه ..

ئەم بیرۆکەیە مەودای چەمکی کارپێکراوی سەرۆکی
 نیشتمانی ﴿السيادة الوطنية﴾ زۆر تەسک کردەوه و تەنانەت
 خستە پەراییزەوه .. هەمووشمان ئەو راستیە دەزانین کە
 لە ژێر پاساوی ﴿سەرۆکی نیشتمانی﴾ دا جاران بواری
 بە دەیان دەولەتی دیکتاتۆری و تۆلیتاری دەدا تا بێ باکانە
 مافی کەمینە ئاینی ئەتنیکیەکانی ناو سنووری وولاتەکیان
 پێشێل بکەن.

دیارترین نمونەی پراکتیکی مەبەدەیی دەست تێوەردانی
 مۆیسی لەم چەند سالەی دوایدا لە هەریەکانی کۆسۆڤۆ
 تەیموری خۆرەلات پەنگی دایەوه .. مایەی سەرەنجیشە
 پشنگیری کردنی نیو دەولەتی لەبریاری ﴿٦٨٨﴾ ی
 ئەنجوومەنی ئاسایش و پێکەینانی ﴿نۆی ئارام﴾ لە پرۆسەی
 پرۆژای کۆمفۆرد ڕەشکاندنێکی ئەزموونی پرۆژەی دەست
 تێوەردانی مۆیسی نیو دەولەتی بۆ لە کوردستان مووژدە

بەخشىنە بۇ ئاينىدە گەلى كورد لە عىراق دا تاجىتر لە
تارىكىستانى چەمكى سەرورەرى نىشتىمانى و بېرو بىيانووى
ناوەخۇى دەولەت و سىستەمى ئايدۇلۇجيا كورد ھاوشىۋەى
نەچەوسىنەوہ..

بەدرىژاى مىژوو ھەرگىز ھۆكارى دەرەكى بەقەد قۇناغى
ئىستا لە بەرژەوہەندى دۆزى كورد نەبووہ ئەمرو كوردستانى
عىراق جوان ترو چاكتەر لە جاران كەوتۇتە ناو شاشەى
بەرژەوہەندىە سىياسى و جىو ئىكۇنۇمىكەكانى ئەمريكاوہ
كەلەسى پوانگەوہ سەرچاوہ دەگرن..

۱- بوارى ھەلكەوتەى جىو پۇلەتىكى كوردستان دەكەوئتە
ھەرىمىكى بايەخ دارى جىو ئىكۇنۇمىكەوہ بەتايىبەتى ﴿نەوت -
ئاو - كانزاكان﴾ ئەم بوارانەش لە دواى جەنگى ساردەوہ
بونەتە تەوہرى سەرەكى مەملانىكان.

۲- بوارى مەملانىى شارستانىتە ﴿صراع الحضارات﴾
ھەلكەوتەى كوردستان لەم بواردەدا شوئىنىكى زۆر گرینگەو
لەدەروازەى جىو پۇلەتىكەوہ دەكەوئتە نىوان ھەرىكە لە
شارستانىتە پۇژئاوا و پۇژھەلات.

۳- گەلى كورد دەمىكە گىرۇدەى كارى تىرۇرستى بۇتەوہ،
بەلام لە دواى پوداۋەكەى نىويۇرك و واشىنگتۇن گەلى كورد بووہ
بەشىك لەو بەرەيەى كەدۇتى تىرۇرى نىو دەولەتى پىك ھاتوہ..

ئىستا ئەمىرىكەكان بەدىقەتەۋە ئەۋ پۇلەى كورد
 ھەلدەسەنگىنن.. تەئكىد كىرنەۋەى كۆلن پاول ۋەزىرى
 دەرەۋەى ئەمىرىكا لە بروسكەى پىرۇزبايدا بەبۇنەى بەستنى
 كۆبۇنەۋەكانى ئەنجۇمەنى نىشتىمانى كوردستان كاتىك
 دەلى ﴿شانازى بەۋەۋە دەكەم كەئىۋە لە شەرىكەكانى ئەمىرىكان
 لە شەرى دژى تىرۇرىزىمداۋ لە تىرۋانىنمان بۇ ئايندەى عىراق
 بەشدارىمان دەكەن﴾ ھەلبەتە ئەم قسانەى كۆلن پاولى ۋەزىرى
 دەرەۋەى ئەمىرىكا گەرەترىن و قورستىن وولاتى جىهان ئەۋە
 دەگەيەنىت كە كورد لەبەرەى دژە تىرۋىزىمدايە ۋەرزىانىك لە
 ئىمە بكەۋىت دەكاتە زىان گەياندن بەشەرىكەكانى ئەمىرىكاۋ
 ئەمىرىكاش لە ۋە بىدەنگ نابىت.

ئەمىر دىلەند

سەربازىكى ئەناسراۋى ئەم شارە

بەھارى سالى ۱۹۸۵ بوو، ھەرە خۇلەمىشەكان لە
 ئەۋىنىكى شىتەندە، ئامىزىيان بەچىياكانى ماكۇك ۋەھورى
 داكردبوو، تىرەى باران ۋ خوپەى جۇگە پىچاۋ پىچەكان
 سەداى سىمفونىايەكى سىروشتىيان لە دۆلەپرەشپۇشەكەى
 بالىسان بلاۋ دەكرەۋە.

ئىمە دەستەيەك لە پىشمەرگەكانى تىپى (۹۳)ى كۆيە، لە دەست تورپى باران، خۆمان لەژىر گۆيسەبانەى مالى جوتيارەكانى گوندى (زىخان) حەشاردا بوو، كىتوپر چەند پىشمەرگەيەك گە ھەموو جەستەيان بە ھۆى بارانەو تەپ بېوو، خۆيان گەيان دە ژىر ئەو نوايەى ئىمەى لەباران پاراستنوو، دواى چاك و چۆنى و سلاو لىككردن.. بۆم دەرگەوت يەككە لەو پىشمەرگانە كاك (ئەمىر مستەفا) بوو، كە براى شەھىدى قارەمان (مشىر مستەفا) يە ئىدى لەو ساتە وەختەو تە ئەو پۆژەى بە نەخۆشى كۆچى دواىى كرد بالانسى پەيوەندى دۆستانەمان ھەر لە ھەلەكشاندا بوو، بەھۆى پوح سوكى و رەفتارى جوان و قسە خۆشەكانىو ھەر زوو سەرەنجى دەورو بەرەكەى بەلاى خۆيدا كەمەندكىش كرد.

لە پۆژانى سەخت و دژواردا كە پۆژىم نەخشەى لە ناو بردنى گەلى كوردى جىبەجى دەكرد، بىنەمالەى كاك (ئەمىر) دوو براى ترى بە ناوەكانى (زار و مشىر) لە سەنگەرى بەرگرى دا بوون، لە دژى پۆژىمى كۆنە پەرسى بەغدا، كاك (مشىر) فەرماندەى مەفرەزەيەك بوو لە تىپى ۹۳ى كۆيە. لە شەپە بەناوبانگەكەى (بەنەباوى) تا دوا فېشەك بەرگرى لە مەترىزەكەى خۆى كرد.. ئىنجا گلا. كاك (ئەمىر دلبەند) سەرەپاى ئەوەى پۆحە پەپولەيەكەى تەژى بوو لە وورەو بروا بوون بە مافى كوردان..

دەستى شىعر نوسىنى ھەبوو، بەھۆى دژوارى ھەلومەرجى
نیشتمانەكەمانەو، زۆربەى شىعرەكانى لەناو چوون، چەند
پارچە شىعەرىكى لە پاش بەجى ماون، كەھى سەردەمى دواى
پاپەپىنە. ئەمانەى خوارەو ■ نمونەيەكى لەو شىعرانەيە:-

پەيبوارەكان

بەم تاريكيە

بۆ كۆي ئەچن ؟

بوخچەى.....زامى منداڵەكان

بۆكۆي ئەبەن؟

پەيبوارەكان

گەر ئەتانەوي

بە دەروازەى سنوور بگەن

مشتى لە خۆلى كوردستان

ھەلگرنەو.....

ماچى بگەن

ئەوسا ئەتوانن تىبگەن

بۆ كۆي ئەچن...؟

ئاشەكانى كۆيە

زۈرۈ كۆيە مەنبەندىكى سەنگىنى بازىرگانى و كشتوكالى
ناۋچەكە بوو، جوتيارانى دەشتى كۆيە و كاروانچى شارە
گوندى دورو نىزىكەكانى ئەم ناۋچەيە، كالاۋ بەرەمەكانىيان
لىرە ساغ دەكرەۋە پىداۋىستىيەكانىشيان ھەر لىرە بەدەست
دەھىنا، بۇ ھەۋانەۋى ئەم رېبۋارو كاروانچىانەش چەندىن
خانى گەرە گەرە لە جىياتى ئوتىل و مۆتىلى ئەم سەردەمە
دروست كرابوون وەكو: خانى مەحمۇد ئاغاۋ زىيىدەۋ چەلەبى و
خانى قادىر ياسىن ەتد... لە پانتايى بازارەكانى كۆيەدا
جۆرەھا پىشەۋى دەستى بلاۋ ببۆۋە وەكو: - دارتاشى -
زەپەنگەرى - خىمچىتى - لىبادچىتى - دەباغچىتى - جۆلايى
- سۆل دورى و لىف دورى - ئاشەۋانى ەتد... بەھۋى
گرىنگى پىشەۋى ئاشەۋانى و پەيۋەست بوونى راستەۋخۋى بە
ژيانى پۇژانەۋى ھاۋلاتيانەۋە، لىرە پووناكى دەخەينە سەر ئەو
بابەتە، كە ئاشەكانى كۆيەيە:

ناشه ناويه كان

ئىستا مەگەر ئاسەواريان مابى، ئەگىنا بېرواناكەم ئەم جۆرە
ئاشانە نەك ھەر لە كۆيە، بەلكو لە كوردستانىش مابن ..!
ئاشى ئاوى ھەمىشە لە پۇخ چەم و جۆگە و پوبارەكان
دامەزراون، لە زۆربەى ناوچەكانى كوردستان ئەم جۆرە ئاشانە
ھەبوو. سەرەتا شويىنىكى گونجاويان ديارى دەکرد بەتايبەت
لە شويىنىكدە كە ئاو بەسانايى بىگەيشتابايە، ئەو كەرەستانەى
خوارەو بەشە سەرەكەكانى ئاشى ئاوى بوون: - بەردى
ئاش(بەرداش) - بىستە - خوانگە - خەردار - چەقەنە -
چەرمەخۆر - پەپەكە - تەنوورى ئاش - ئاردكىش - ئاوپ.
ھەموومان دەزانين لە ھەموو وەرزيكى سال ئاويكى زۆر لە
ھەمامۆكەو دەھاتە خوارەو. بۆيە سەرەنج دەدەين ھەر لە
كۆنەو ژمارەيەكى زۆر ئاشى ئاوى لەسەر ئەو چەمە
دروستكرابوو، لە سەرچاوەكەو تا دەگاتە گەپەكى ئاشان لە
پۆژھەلاتى كۆيە. ئەوانەى خوارەو ش بەشيكن لەو ئاشانە: -

۱- ئاشى ھەمامۆك.

۲- ئاشى گيۆژۆك.

۳- ئاشى ئاغەلى.

۴- ئاشى كەندە كۆخ.

- ۵- ئاشى قادىر حسين.
- ۶- ئاشى شانشكاي.
- ۷- ئاشى ساغە.
- ۸- ئاشى مەلەبەكر.
- ۹- ئاشى خنە.
- ۱۰- ئاشى گەرەكى ئاشان.
- ۱۱- ئاشى دەباخان.
- ۱۲- ئاشى شىلكە.
- ۱۳- ئاشى پىسكان.
- ئاشەكانى تۆبزاۋا ۋ مەرمۇتە:-
- ۱- ئاشى مام برايم.
- ۲- ئاشى كۆن.
- ۳- ئاشى حاجى جەليل.
- ۴- ئاشى كەریم ئاغا.
- ۵- ئاشى چوارباغ.
- ۶- ئاشى مەلاموسا.
- ۷- ئاشى ناۋ زەۋى خواجە كەریم.
- ۸- ئاشى دىيانان.
- ۹- ئاشى مزە.

ئاشى ئاگر

ۋەكە ئاشكرايە تەمەنى ئاشە ئاۋىيەكان زۆر كۆنترە لە
تەمەنى ئاشە ئاگرىنەكان، سالى ۱۹۲۸ ھاجى كاكەمىن
كەبازرگانىكى ناسراۋى كۆيە بوو، لە موسىلەۋ يەكەمىن ئاشى
ئاگرى ھىنايە كۆيەۋ لە خوار قىشلە دايمەزراند ئەو ئاشە
ئاگرىنە لەو سالىۋە بېۋچان لە كارکردن دايە. خەلكى كۆيەۋ
دەۋرۋەريشى بەردەوام ساۋەر و بېۋىش و گەنمە كوتارو
چەلتوكيان پى لىكردورە. سالىھى سالى ئەو ئاشە لەلايەن
(مام خدر) ۋە بەرپۋە دەچىت، خەلكەكەى ئىرە ئاردى ئاشى
ئاۋيان پى چاكترو باشترو جۋانتر بوو لە چاۋ ئاردى ئاشى
ئاگر.

خانۋە قورەكان

گومانى تىدانىيە ژيانى مەۋە لەم سەردەمە زۆر گۆپراۋە لە
چاۋ ژيانى دوينى. بە تايبەتى لە پوۋى پۆشاك و خۇراك و
نىشتەجىيۋونەۋ كە ھەمىشە بايەخىكى زۆرى پىدراۋە. ھەر
ئەو بايەخ پىدانىيە مەۋەلى لە ژيانى ناۋ ئەشكەوت و
دارستانەكانەۋ گۈاستەۋ ناۋ بالەخانەۋ تاۋەرە
ھەۋرېرەكانەۋ...! گەر لاپەرەكانى مېژۋوى دوينى ئەم شارە

بخوینینه وه بۆمان دهردهكه ویت له چهند گهرهكیكى بچوك
 پيك هاتبوو: قهلات و ههوارو به فری قهندی و بايزاغا بوون..!
 جوړو شیوازی خانوه كانیش كوڼ و له خشت و قوړ دروستكرا
 بوون.. كوڵانه كانیشی تهسك و نارېك بوون « مەرگی
 ته ندروستیشیان كه مەرتیدا نه بوو.

خانوو دروستکردن :-

ههركه سيك خانووی دروستبكردایه، وهستای كارامه
 هه بوون، سه رهتا بناغه یان لیده داو ئینجا به كوته كیكى قایم و
 پتهو، كه له دارگويز پيك هاتبوو. به دهستی چهند كرێكارێكى
 مه چكه ئهستور بۆ ماوهی چهند رۆژێك بناغه یان دهكوتا و
 دهیان پهستایه وه، ئینجا دیواره كانیان به خشت و قوړ بهرز
 دهكرده وه، پاشان به دارو پوش قامیش سهریان دهگرت،
 دوايی قوړه بانیان كردوه، له پایزدا به چینه قوړیكى ئهستور
 سهریان سواغ داوه، هه موو سالیكیش پیش باران بارین سه رله
 نوێ ئه و بانانه یان سواغ داوه ته وه.

ئهو دهم له ژوره كاندا تاچه یان دروست دهكرد، خه لكانی
 زهنگین بنمیچی ژوره كانیان به تهخته رێك دهخست، ئینجا
 كاریته یان داده نا، سه ربانه كانیشیان به قوړیكى تیكه ل به (كا)
 به ئهستورایی (۵-۱۰سم) سواغ ده دا، به دهگمهن گهرماو له

مالان دا ھەبوو، خەلك بۆ خوشۇرىن دەچونە گەرماۋەكانى شار
ۋەكو: گەرماۋى پىسكان ۋەسەن ئاغاۋ ئاۋەندى .

لە مائەكانىش تاكو تەرائۋ دەست ھەبوو.. لە كاتى
پىۋىست پىياۋان دەچون بۆسەر پووبارىاخود مزگەۋتەكان،
ئافرەتانىش دەچونە قولەتېنەكانى شار ۋەكو: قولەتېنى شىخ
سمائىلى مەلا خالىد، قولەتېنى سىيسە، قولەتېنى مالى مستەفا
ئاغا، قولەتېنى خەلىفەى عەۋدالان، شار لە ھاۋىندا نىمچە
چۆل دەبوو، بەھۋى ئەۋەى زۆرىنەى خەلك دەچونە
گونەدەكان، ياخود سەر پەرزو باخەكانيان. لە ۋشارەدا
سىستەمى دابەشكردى ئاۋى خواردنەۋە ئىجگار سەرەتايى
بوو، ئاۋ لە ھەمامۆكەۋە بە جۆگە دەھاتە خوارەۋەۋ بەبەردەمى
مائى مامەند ئاغا پەت دەبوو، پاشان بە چەندىن جۆگەى
لاۋەكى بەسەر گەرەكەكان دابەشكراۋە.. ئەۋكات شىار
بەشورەيەك دەور درابوو، كە بەگەچ ۋ بەرد ھەلچنرابوو، چەند
دەرگايەكى گەرەى ھەبوو، بۆ ھاتوچۆى خەلك ۋ
كارۋانچىەكان، دەرگاكانىش ئەمانە بوون:-

۱- دەركى گەروى ياخود سوركى لە گەرەكى بەفرى قەندى
دەپروانىە دەشتى كۆيە.

۲- دەركى قۆنگرە، لە گەرەكى ھەۋاۋان بەرامبەر ھەيىبەت

سولتان

۳- دەرکی خۇشناوان، لە گەرەکی بايزاغا دەيروانیە
ناوچەى خۇشناوەتى.

۴- لە گەرەکی لەلاتیش دەرگایەك بەئاراستەى ھەولێر
ھەبوو.

سېوہ دەنگیكى غەماوى و ئاوازیكى نەمر

كۆنقۇشىيۇس دەلى((گەر دەتەوى پەلى پيشكەوتنو
شارستانیەتى ھەر گەلىك بزانیئت، گوى لە موزىكو
گۆرانیەكانى بگرە)).

كۆیە يەككە لەو شاپانەى كوردستان، گە لە پۆژگاریكى
زوووە، جولانەوہیەكى ھونەرى ئاوازو گۆرانى تیدا درووست
بوو، بە بىر بۆچونى ئیمە، سەرھەلدان و گەشەکردنى ئەو
شیوازەى ھونەر، بەپەلى یەكسەم دەگەریتەوہ بۆ ھاندان و
پشتیوانکردنى چینە دەست پۆیشتووہكەى ئەوساى شارەكە
بۆ ھونەر..!

مروا گە سەرەنچ دەداتە پیاویكى وەك(ئەمىن ئاغای
ئەختەرى) شاعىرو ھونەرمەند، ئەو پاستیەى بەجوانى بۆ
بەدیار دەكەوێت، (ئەختەرى) كەسایەتیەكى دیارى شارەكە بوو،
سەروەت و سامانیكى زۆرى لە كۆپى ئەدەب و ئاھەنگدا
سەرف كرد، لە دیوہخانەكەیدا ھەرگیز چرای ئەدەب و

چریکەى گۆرانى و سەداى مۆسیقا خامۆش نەدەبوو...! گەرچى
ئەو بزوتنەو ھونەرىيە بەر لە ئەختەر ھەر ھەبوو، بەلام لە
پۆزگارى ئەودا ئەدەب و ھونەر ھەرمىنيان زياتر پەيداکرد،
دواترىش دەيان شاعىرو ھونەرمەند درىژەيان بەو کاروانە
پىرۆزە داو بەرەو پىشيان برد.

گومانى تىدا نىە، سىوھى ھونەرمەند درىژە پىدەرى
پىبازو پىچکە ھونەرىيەکەى ئەختەر و نەشئەتى پەشىد ئاغای
حەویزیە.. کاتىک سىوھ باوکى دەمرىت.. بۆ دابىن کردنى
ژيان و گوزەرانى.. دەبیته شاگردى (خواجە یوسف) ى جۆلا..
لە میانەى کارکردنیدا گیرۆدەى ئەوینى (وارى) ى شوخ و شەنگ
دەبیته، کە کچى وەستا یوسفى جۆلايە، لیڕە بەدواو
وچەر خانىک لە ژيانى ئەو گەنجە ھەست ناسکە پوودەدا..
بەوھى گپى ئەو ئەوینە دەبیته مایەى تەقینەوھى سەرچاوھى
بەھرەى ھونەرى سىوھ، کە لە پىگەى مەقام ى گۆرانىوھ دەرى
دەبپرى، پۆز لەدواى پۆز سۆزى ئەو خوشەوئىستى ئەو دوو
عاشقە لە یەکتەر نزىک دەکاتەوھ..! ئەوھش وا لە سىوھ دەکات،
داخوازی وارى لە باوکى بکات، بەلام داب و نەرىتى دواکەوتوى
کۆمەلگەى ئەو سەردەمە بوو بە کۆسپ لەبەردەم
بەیەکگەشتنى ئەو دلدارو دولبەرەدا.. ئىدى لە داخان سىوھى
ھەژارو نەدار مالى وەستاکەى جىدیلى، سال دەسورپتەوھ

واری به که سهری دابران و جودایی سهرده نیتته وه و سیوهی
سهرگه دانیش ، شیوهی واری یی لی ده بیتته سهراب و بیتهوده
به دوایدا ده گپریت.

زور جار لیگدابران و جودایی نهوینداری به سودی ژانریکی
نه ده بی یان هونه ری ته و او بووه، نه مه ریک له ناکامی نه و
دابران هی سیوه و واری پروویداوه، هه ناسه ساردی سیوه و
دلشکانی له و پرووداوه دا، سه پاپای ژبانی نه و گه نجه ی به
په شبینی و خه م و بیزاری په نگریژ کرد.

خاله سیوه له کاتی دانیشتنی تایبته ی مالان و ناو په زان،
وه له ناههنگه جه ماوهریه کاندایا خودله دیوه خانه ی مه لا
حه ویز ناغار گاهه زیاد و مه حمود ناغادا، مه قامی به سوژو
به سته ی نهوینیکی راست و دروستیان له قورگه زیړینه که یه وه
هه لده قولاً! به هوئی دهنگه خوشه که ی و ده ست پاک ی و
دلپاکیه وه، متمانه وه باوهری بازرگان و ده وله مه نده کانی
بوخوئی راکیشابوو، له بهر نه و هوکارانه بازرگانه کان کردیان
به حسابگری کاروباره کانی خویشان..! جگه له وهی دهنگ
خوش و مه قام زان بوو، قسه ی خوش و نوکته زانیش بووه.

هر به هوئی دهنگ خوشی و سیفته جوانه کانیه وه دوست
و هاوپی زه کی نه حمده هه ناری و شه فیق ساییر و تایه ر
توفیق و حه مه گه محان و بیلال به هادین و ماموستا نه حمده

دەلزارو كىرىم شارەزابو بە بۆچونى ئەو كەسانەى سىۋەيان ناسىۋە، ژمارەيەكى زىياترى بەرھەمى ھونەرى ھەبو، بەلام لەو پۇژگارەدا تاكە سەرچاۋەى تۆماركردنى كارە ھونەريەكانى سىۋە لە پىگەى پىكۆردەرەكەى خوالىخۇشبو ﴿حەمە گەمھان﴾ ۋە بوۋە، كەزۆر شەيداي بىستنى گۆرانىەكانى ھونەرمەندى مىسرى ﴿ام كلثوم﴾ بوۋە، ھەركاتىكىش گۆرانىەكى ئەو ھونەرمەندە پىشكەش بىكرايە.

حەمە گەمھان ھەركاسىتتىكى لەبەر دەست بوايە، ئەو گۆرانىەى تۆمار دەكرد، گومانىش دەكرىت پىشتەر ئەو كاسىتە مەقام ياخود گۆرانىەكى سىۋەى لە سەر تۆمار كرابى.. گۆرانى و ئاوازەكانى سىۋە ستايلىكى تايبەتيان ھەيە كە رەنگدانەۋەى بىگەردى كۆمەلگاي ئەوساۋ ئاۋىنەى ژيانى سىۋە و ژىيەكانى قورگى زىپىنى ئەو بوون.. ھەر لەبەر ئەۋەشە كەسىكمان نەبىنىۋە توانىيىتى بەجۋانى لاسايى ئەۋى كرىيىتەرە.. ھەرۋەكو چۆن مەقام و گۆرانىەكانى كۆيە مۆرك و شەقلىكى جىياۋازىيان بەبەرۋارد لەگەل ھونەرى گۆرانى ئاۋچەكانى دىكەى كوردستان ھەيە.. بەھەمان شىۋە ئاۋازو گۆرانىەكانى سىۋە بەو بەرھەمە كەمەى ژيانى كەژمارەيان لە پەنجەكانى ھەردوۋ دەست تىپەر ئاكەن جىياۋازىيان لەگەل بەستەو گۆرانىەكانى دىكەى ھونەرمەندانى كۆيە ھەيە بەھۋى

رەسەنایەتیانەو خۆی لە قەرەى ھونەرمەندانى پىزى
 پىشەوہى گۆرانى و ميوزىك دەدا.. بەلام بەداخەوہ وەكو چۆن
 ھونەرمەندانى نەوہكانى دوينى گەلەكەمان ھەميشە گيرۆدەى
 ھەژارى بەرەركانى كۆنەپەرستان دەبوونەوہ.. دەبين
 سيوہى لوتكەش لەناخرو ئۆخرى ژيانيدا ھەژارى و نەخۆشى
 پرستيان لى بېرى، ئەوہ بولە تەمەنى حەفتاوسى سالىدا
 بۆيەكجارى مائىناوای لى كردين.

ولاتى خۇر

لەگەل ئەوہى لە پىزى ھەرە پىشەوہى ولاتە
 پىشكەوتوہكانى جىهان دايە، ئەنداميشە لە كۆمەلەى ھەشت
 ولاتە پىشەسازيەكانى جىهان، لەگەل ئەوہشدا لە رابردووى
 خۆى دانەپراوہ و پابەندە بەداب و نەريتەكانى باب و
 باپىرانىان. بەشيوہيەكى ديكە، جىهانگىرى نەبۆتە ھۆى
 تىكدان و شيواندى كەلتوورو ژيانى كۆمەلايەتى وولاتى
 ژاپۇن.

لەپروى گەشەسەندى ئابوورى پىشكەوتنى تەكنەلۇجيا
 پىى ناوہتە قۇناغى شۆرشە زانىارىيەكان، ئەم پىشكەوتنە
 مەزنەى ژاپۇن سەرەنجى ھەموو جىهانى بۆلاى خۆى
 راكىشاوہ، ئىمە ئەگەر پلان و نەخشەوہەولى جديمان ھەبى

دەتوانىن سود لە ئەزموونى ژاپۇن وەرېگرىن.. زانىارىيەكى
چەوت لەناو خەلك بلاقووتەو، گوايە ئەرگەشەسەندى و
پيشكەوتنە ئابورىيە مەزنەى وولاتى ژاپۇن دەگرىتەو بۆ
كوٽايى جەنگى دووهمى جيهان، بەلام كاتىك لاپەرەيەكى
ميژووى ئەم گەلە زىندوو هەلدەدەينەو بۆمان پوون دەبيتەو
كە ژاپونىيەكان هەر لە نيوەى يەكەمى سەدەى نۆزدەهەمەو
دەستيان كردوو بە شكاندى كوٽ و بەندى دواكەوتن و وا
بەستەيى و هەنگاو هەلپەنان بەرەو جيهانى شارستانى و
ديموكراسى و پيشكەوتنەو

گەرانهو بۆ سەرەتاگان

سالى ۱۸۲۵ (پيرى) كە ژەنەرالىكى گەورەى ئەمريكى بوو،
بۆ يەكەم جار پينى خستە سەر كەنارەكانى ژاپۇن، هەنگينى
ژاپۇن بە دەست پزىمى (توكوگاوا) دەينالاند، ئەو پزىمە لە
سالى ۱۶۰۳ تا سالى ۱۸۶۷ جەوى دەسەلاتى ئەو وولاتەى
بە دەستەو بوو، ئەو ژەنەرالە ئەمريكيە پزىمى توكوگاواى
ناچار كرد، تا دەست بەردارى گۆشەگيرى بى و دەرگای
بازرگانى ئازاد بە پووى پوژئاوا بخاتە سەرپشت، پيرى لە گەل
خويدا ژمارەيەكى زۆر كتيب و چاپەمەنيەكانى بوارى بيركارى
و زانستە مروييەكانى هينابوو.

سیاسەتى کرانەۋەى بازارى ئازاد و ھىنانى ئەو ژمارە
نۆرەى كىتىب چاپەمەنى لەگەل ئەم فاكىترانى خوارەۋە
ئاۋىتەى يەكتەر بوون و زەمىنەىەكى لە بارىان پەخساند بۆ
ئەۋەى ژاپۇن لەو گۆشەگىرىەى بىتە دەرەۋە و لەئەنجامدابگاتە
ئەو ئاستە بەرزەى پىشكەۋتن : كەھەموومان ئاگادارىن.

۱- كارىگەرى ئاينى كۆنۋوشىۋسى شوينەۋارى قولى
لەسەر پەفتارو پەۋشەت و ھەلسوكەۋتى ژاپۇنىەكان
نەخشاندبوو، بەتايىبەتى بۆ ھاندانى خەلك لە بواری پىسپۇرى و
وردىنى و بنىادنەۋەى كۆمەلگەى ئوستۆكراسى.

۲- مەۋقى ژاپۇن كاركردىن زۆر بەلاۋە گرنگ و پىرۆزە،
بۆيە ئەو دىئۆزىەيان لە بواری بنىاتنانەۋەدا گەلىك ئەنجامى
باشى لىھاتە دى .

۳- ھەموو ژاپۇنىەك بەچاۋى باوك(سەرەك خىزان) سەيرى
(ئىمپىراتۆر) دەكەن، ھەلبەتە ئەم ھۆكارەش بوۋە مايەى پابەند
بوۋنى مەۋقى ژاپۇنى بە كۆمەلگەكەيەۋە و پتەۋە بوۋنى گىيانى
ھەرەۋەزى و ھاۋكارى لەنىۋان گەلى ژاپۇنى.

۴- جگە لەۋە بوۋنى پەيۋەندىەكى پۇخى دەگمەن لە نىۋلن
چىنە جىاۋازەكانى كۆمەلگە .

۵- گواستەنەۋەى ئەزموون و شارەزايىەكانى ئەۋروپا،
كەپاشان چەندىن مېتۇدو پىروپاى جۇراۋ جۇرى لىكەۋتەۋە
۶- بىلۇبوۋنەۋەى زانست و زانىارى و ھۆشيارى مىللى

سەردەھى زېرپىن

لە ئاكامى بىلابونەھى ھۆشيارى پۆشنىبىرەھە، ژاپۇنەكان
گەيشتەنە ئەو راستىيەى كە شەپكردن بە كەسىك ئاكرىت، كە
شىرى پۇلاين و گورزى گەورەى ھەلگرتبى، بەرامبەر ئەو
كەسەى چەكى پىشكەوتوو زانستى پۇژئاواى ھەبى، لە بەر
پۇشنايى ئەو راستىيەى سەردەھەپرىفۇرمخوازەكان تەنيا لە
ميانەى بىست سالد، توانيان تەپ و تۆزى چەندىن سالى
دواكەوتن و كۆشەگىرى لە جەستەى شەكەتى ژاپۇن دابتەكىن.
سەرنجام توانيان دىدو بۇ چوون و ئەجىنداي خۇيان
بىسەپىنن، دواى زياتر لە سەدەو نىويك(گۇربا چۇف)ى
سەرۇكى پىشوتىرى پوسيا لە سەر ھەمان پىبازى
گەشەسەندى ژاپۇن پۇيشت، بەلام ديارە ھەرگىز مېژوو
كتومت خۇى دوبارە ئاكاتەھە، ئەگەر دوبارەيش بىتەھە ئەوا
بەشىۋەيەكى كارىكاتىرى دەبىت بۇيە دەبىنن
ھەلكەوتنى(گۇربا چۇف) نەك ھەر نوشستى ھىنا، بەلكو
پەيكەرى يەكىتى سۇقىيەتەش لەباريەكىش ھەلەشايەھە..
مروۋ لە ئاست تاقىكدنەھەى ژاپۇنيەكان دەستەھەستان
دەبى و نىشانەيەكى گەورەى سەرسورمان لە بەر دەما زەق

دەپتەو.. تۆ دىقەت بىدە ۋولاتىك بەبى پىششىنەيەكى سىياسى
دىيارى كراۋ ۋ پلانىكى ئابوورى ۋ ھاۋكارى كىردى ۋولاتان،
بى ئەو پىشتىۋانىيە چۆن تۋانى ئەم ئالوگۆرە قولە ئەنجام
بدات..!!!

(پامان لە چەند ۋىستگەيەگدا)

دۋاى تىپەربوونى چەنجا سال بەسەر جەنگى دۋەمى
جىهانىدا، ۋاپۇنىيەكان قورستىن زەبرىان بەركەوت ۋ كەچى
چەند سالتىك دۋاى ئەو جەنگە كاۋلكارىيە، وردە وردە
ۋاپۇنىيەكان بېرىنەكانىان سارىژكرد.. ھەر بەۋەش نەۋەستان،
بەلكو ئەمپۇ ۋاپۇن لە پىزى ھەرە پىششەۋەى ۋولاتە
پىشكوۋتۋەكانى جىهاندايە.. لە ئىستادا كۇمپانىيائى(تۋىۋتا
مۆتۈرنى ۋاپۇنى لە سالى پاردا ژمارەى پىۋانەى تۆماركرد،
بەۋەى فروۋشىيەكانى ئەو كۇمپانىيائە لە ئۆتۆمبىلى
جۆرى(الگوس الفارىيە) لە بازارەكانى پۇژئاۋا بەپىژەى(۲۵٪)
زىادى كىردۋ قازانجەكەشى گەيشت(۸۰۸) مىليار دۆلار،
ھەرۋەھا داھاتى كۇمپانىيائى(تى تى ئىن) بۆتۈرى تەلەفزىۋنى
بىتەل لە ھەمان سالدا گەيشتە ترليۇنىك دۆلار لە سالى ۱۹۸۴
دا ئەمريكا ھەشت مىليۇن ئۆتۆمبىلى بەرھەم ھىنا، بەلام تەنيا

دوو ملیۆنى فروشرا، كه چى ژاپون له هه مان سالد هه مان
 ژماره ی به رهه م هینا، كه چى چوار ملیۆنى لیفروشت.
 ئەمڕۆ ژاپون ۰۳٪ هه موو به رهه مى ئۆتۆمبیلی جیهان پێك
 ده هیئت.. به پێى ئاماریك كه ریکخراوی نه ته وه یه كگرتوه كان
 ئەنجامی داوه.. دهر كه وتوه هه رمالیكى سهر ئەم زه وه لانی
 كه م پینچ ئامیری كاره بایى ژاپونی تیدایه، جگه له وه ۸۴٪
 به رهه مى جیهانی كامیرو ۸۳٪ به رهه مى سه عات و ۶۶٪
 به رهه مى ته له فزیۆنى هه موو جیهان به رهه م دیئت.. به راستی
 پیشكه وتن و داهینانه كانی ژاپون هه موو جیهانی سه رسام
 كردوه.

كلاو پۆژنه یه ك له سه ر تیپی موزیكى باواجی

له دیرینه وه گه لی كورد موزيك و گۆرانى و هه لپه پكینی خۆی
 هه بووه، له سه رده مى زه رده شته وه، موزيك له په رستگاو
 سه رووته ئاینیه كان له گه ل سه روودی ئاینی ده ژه نرا، ئامیره
 موزيكه په سه نه كانی ئەو پۆژگاره.. نای ته نبوو رو ده وۆل و
 زورنا بوون، دواتر ئاینه كانی ئیزیدی.. ئەهلی هه ق و ئاواز و
 موزیکیان ئاویته ی ستایش و شیعیر کرد، بۆ دهر برینی سۆزو
 نیازه ئاینیه كان، له سه رده مى ئیمپراتۆریه تی ساسانی موزيك،
 ئاوازی كوردی به هه نگاوی خیرا چوه پیشه وه، ته نانه ت

دوای بلأوبونەوێ ئیسلامیش موزیک لە شیوازی پیاھەڵدان و ستایش ھەر بەردەوام بوو ، نوسەری فەرەنسی (بلا) کە بەشیکی زۆری کوردستان گەراوە، دەربارەیی موزیک و گۆرانی کوردی دەلیت (ھەژارتین ھۆزی کورد لە ئاواز و ئاھەنگی دڵنەوازدادەولەمەندە، گەلیک داستان و بەسەرھاتی قارەمانیەتی بەرزو چیرۆکی ئەوینداری لە ئلوجە دڵگیرو جوانەکانی کوردستان سەداو ئاوازیەکانیان دەنگ دەداتەو، جگە لەو چەندین پەسپۆر و شارەزای بوارەکانی ھونەر ئامیزەکانی تەنبوورو عودو کەمانجە بۆ کورد دەگەریتەو.

پیشکەوتنی بەھری ھونەرمەندیك

دەمیکە جولانەوێھەکی ھونەری لە ناخی ئەم شارە جۆشی داوە، لەگەڵ بەرھەو پیش چوونی پۆژگار ئەو بزافەش نەشونمای کردووە، بەشیوێھە ئاوازو ھونەر مەقاماتی سنووری ناوچەیی کۆیە مۆزیککی تایبەت بەخۆی پەنگ پێژکردووە گەلیک مەقامزانی گەرە وەك، مەربین و نەشئەتی رەشید ئاغاو پوتی و حاجیە گەرەو عەبەیی چایچی و مەلانی سەعد و سیوھ و تایەر توفیق لێپەیدا بوو، ھەركاتیك بمانەوی قسە لەسەر ئاواز و موزیک کوردی بکەین، دەبی ئاوپێك لەپۆلەیی ئەختەری ھونەرمەند بەدینەو، چونکە ئەو

پۆلیکی مەزنی لە سەرھەڵدان و ئاشناکردنی ھاوولاتیانی
 شارەکە بەھونەری کوردی گێراوە، دیو خانەکە ی ھەمیشە
 گەشاوھبوو، لە سەردەمی ئەودا گۆرانی و مەقام بە ھەنگاوێکی
 خێرا چوو پێشەو بەستە و ئاوازی کۆنی کۆیە ژياندهو، ئەو
 کوێو ناھەنگانە ی لە دیو خانەکەیدا سازدەکرا، وەکو وانە ی
 راھینان و ابوون.. سەرپرای ئەو ی سەلیقە ی ئاواز دانانی
 ھەبوو، شاعیریکی بەئەزمونی ش بوو، بۆیە دەبینین ھەندیک
 لە شیعەرەکانی خۆی دەکرد بە مەقام، یاخود بەستە،
 گۆرانی (شلە و خان) نمونە یەکی ھەرە بەرز ی داھینانی ئەو
 ھونەر مەندە شاعیرە ی، ئەو بناغە پتەو ی ئەم ھونەر مەندە
 داڕپێژا ئەنجام و بەرھەمیکی گەورە ی بە دەستەو دا، ئەویش
 (تیپی موزیکی باواجی کۆیە) بوو، لێرە دا بە بۆنە ی
 تێپەر بوونی نیو سەدە بە سەر دامەزراندنی دا، تیشکیک
 دەخەینە سەر قوئاغەکانی سەرھەڵدان و گەشە کردنی.

((گەرانیو ھە بۆنچینە))

لە پوژی دامەزراندنیو، تا ئەم ساتە وەختە ش تیپی
 موزیکی باواجی خزمەتیکی بیوچانی بە ھونەری کوردی
 بەگشتی و ناوچە ی کۆیە بەتایبەتی کردوو، لە دوای تیپی
 موزیکی مەولەو ی بەدوھم تیپی موزیکی کوردی دیت لە

كوردستانى عىراق، له زۆر فيستيفال و بۆنه نهته وهيه كاندا
 حوزووريان هه بووه، دهيان تىكستى فولكلورى دواى
 پوخته كردن و به هارمۆنى و دابه شکردنى نوێوه خسته سهر
 خهرمانهى هونهرى كوردیه وه، دواى ئه وهى مامۆستا باكورى
 له سالى ۱۹۵۷ (دار المعلمين) ى تهواو كرد، له ناوه ندى كۆیه
 دامه زرا، ئه وه دهرقه تىكى زىڤىنى بۆ نابراو په خساند بۆ
 دامه زراندى تىپى موزىك له كۆیه، ئه و بىروكهيه چووه بواری
 پراكتيكه وه كاتىك ژماره يهك له وقوتابيانهى خولياو ئاره زوى
 موزىكيان هه بوو، دواى دهوام راهینانیان ده كرد، له سهر
 دهستى مامۆستا باكورى به ئامیڤه كانى عود و كه مانجه و نهى
 هه ر سه باره ت به دامه زراندى تىپى موزىكى باواجى
 مامۆستا زاهیر محمهد له گۆشه نىگای خۆیه وه دهروانىته ئه و
 پووداوه، به بۆچوونى ئه و بى، ئه و تىپه موزىكیهى مامۆستا
 باكورى دايمه زراند، هه یچ سيفه تىكى په سمى نه بوو، چونكه
 دواى سالیك پرۆقه كردن و هه ولدان هه موو
 قوتابیه كانپه رته وازه بوون، كه له ئه نجامدا تىپه كه هه یچ
 وجودىكى نه ماو كۆتای هات، دواى دوانزه سال له و پووداوه
 ئه نجا تىپى موزىكى باواجى نوێ و سه رده م پاشان ناوبانگى
 ده ركرد دامه زرا، به بۆچوونى مامۆستا زاهیر دوباره ناو لیئانى
 تىپه موزىكیه كه به ناوى (باواجى) هه له یه كى میژوویى بوو،

ئەگەر دەۋكات ھەرنائىكى تىرمان بۇ تىپكە ھەلبىزاردايە ۋەكو
 ..چنارۆك، ھەمامۆك، دىلدار.. يا ھەر ئاۋىكى تر ئەۋكاتە ئاۋى
 باۋاجى لە ئارادا نەدەما، تەننەت ھەرباسىش نەدەكرا، جىنى
 خۆيەتى لەم دەرفەتەدا ئاۋى ئەۋكەسايەتيا نە تۆمار بىكەين،
 كەبۇ يەكەم جار شەرەفى بەشدارىبۇنيان لە دامەزىنىدا
 ھەبۇۋە.

۱- مامۇستا زاھىر ۲- سەردار ئەھمەد عەبدوللا ۳- ئەنۋەر
 تىر خدر ۴- جانا تۆماس جانا ۵- ووریا ئەھمەد عەبدوللا ۶-
 سىيامەند عزەت تاھىر ۷- فواد سەئىد ئەھمەد ۸- عەتەللا
 ھەنا عبدالكريم

۹- ئىسماعىل مستەفا قادىر.

بە درىژاى تەمەنى پىرىشكۆى ئەۋ تىپە بەرھەمى ئىجگار
 خوش و ئاۋازەى پىشكەشى بىنەر و گۆيگى كورد كىرەۋە ،
 زۆر بەدلىسۆزىيەۋە بەپىرىشكە تەژى كوردانەۋە پەيامى پەسەنى
 كوردىيان بە خەلك گەياندوۋە، لە يەكەم ئىستىقائى ھونەرى
 كوردى كە لە شىۋاتى ۱۹۷۴ لە بەغدا بەسترا، لە ئاۋ سەرجەم
 تىپە موزىكەكانى كوردستان پەلەى يەكەمى بەدەستەيىنا ھەر
 لەبەر ئەۋ ئاستە بەرزە تىپەكە بوو، مامۇستاي مەقاماتى
 كوردى (عەلە مەردان) لە يەككىك لە دىدارەكانى كە لەگەل
 رادىۋى دوردى بەغدا لە سالى ۱۹۷۶ ئەنجامى دابوو، ئەۋ تىپە

به چاكترين تىپ له كوردستان له قهلهه دا، ئىستا دواى به سهرچوونى نهو ته مهنه پر به خشش و دوورو دريژدها به چاويكى ره خنه گرانه سهرنج له چالاكى و كاره كانى نهو تىپه بدهينه وه له پووى چه نديه تى و چونايه تيه وه به تاييه تى له ده ساله دواييدا، نهو تىپه ده كه ويته به ردهم پرسيارو تيرامانه وه؟ ده بينين تىپه كه نهو كات دره وششاوه تر بوو له چاو نه مپودا، ده توانم بللم ئيزافه و داهينانيكى نهو تووى دروست نه كردوه، چونكه ئىستا به شى هره زورى جموجوله كانى تىپه كه خوئى له به شداري كردن له ئاهنگ و بونه حيزيه كاندا ده بينيتته وه، كه نهو وش هه رگيز له گهل سهنگ و شكوى رابردويدا ناگونجى.

كورتەيهك له باره‌ى ژيانى فه‌قيياتى كۆيه

پيش بلاو بوونه وهى قوتابخانه هاوچه رخه كان، تاكه سهرچاوهى فيربوونى خويندنه وه و نوسين له كوردستاندا حوجرهى مزگه وته كان بوو، لهو روزه وه ئاينى ئيسلام له ريگه‌ى (فتوحاته وه) هه ژموونى به سهر نيشتمانكه ماندا كرد، گه‌لى كورد به دل و به گيان و باور وه ئاينه نويكه‌ى كرد هه ميتودو نه جنداي ژيانى خوئى و پاريزگارى ليكردوو قوربانى زورى له پيناو داوه، هه موو گوندو شاره كانى نهو نيشتمان هه مزگه وتى

لیدروست کراو مهلاى بۆ دانرا، زۆرىك له ماله كانى كورده وارى
 له پووى پيداويستيه وه، كه م و كورتیان هه بوو، به لام به ده گمه ن
 مزگه وته كان نه و كيشه يان هه بوو، له و مزگه وتانه وه ده يان
 مهلاى به ناوبانگ و نوسه رو سه ركرده ي ليوه شاوه پيگه يشتن و
 خزمه تي ئاينى ئيسلاميان كرد. هه ر له م مزگه وتانه ي كو په وه
 چه ندين مه لا و فه قى و ميرزاو شاعىرو هونه رمه ند سه ريان هه لدا
 له و پوانگه ي سه ره وه ده شى بليين مزگه وتو مه لاى كورد له
 پوژگار يكد، پو لى ميژوويان له ژيانى كو مه لا يه تي و
 پو شه نبىرى و سياسى گه له كه مان گي راوه، به تا يبه تي له
 سه ده ي بيس ت و يه ك به ولا وه...! خو يندن له مزگه وته كان
 يا خود فه قى ياتى كار يكي هه روا هه ره مه كى و ئاسان نه بوو،
 گه يشتن به پله ي مه لا يه تي، ده يان كو سپ و ته گه ره ي له
 به رده مدا بوو، به شي وه يه ك فه قى به شى هه ره زورى ته مه نى
 خو ي له و پريگايه دا به سه ر ده برد، سه ره نچ له بليمه تي كى
 وه كو (حاجى قادرى كو يى) بده نه و له سالى ١٨١٦ له دا يك
 بووه، دواى نه وه ي ده گاته قوناغى فه قى ياتى له ها وىنى سالى
 ١٨٥٣ له گه ل (مه لا عه بوللاى جه لى زاده) وه ك دوو فه قى بۆ
 خو يندن پوو له گوندى شيخ وه تمانى ناوچه ي با له كا يه تي
 ده كه ن، دواى ما وه يه ك (حاجى) له (مه لا عه بوللاى) ها وړيى
 جودا ده ييت وه پاشان بۆ ته واو كردنى خو يندنى مه لا يه تي

به تاقی ته نها به ره و شاره کانی (سهرده شت و سابلاغ و شنو)
 ده چیت بوماوه ی هوت سالان له و شارانه به فه قییا تی
 ده سوپته وه...! نه و کاته پروگرامه کانی حوجره ته و او ده کات و
 قوناغی فه قییا تی به سه رکه وتویه تی ده بری، ئینجا ئیجازه ی
 مه لای دوانزه عیلم وهرده گری، له مه وه بومان دهرده که وی،
 که (حاجی قادر) چلو شهش سالی ره به ق له ته مه نی خو ی بو
 به ده سته ی نانی ئیجازه ی مه لایه تی ته رخا ن کرد وه!! نه وه
 بو پی او یکی زیره ک و به توانای وه کو (حاجی) به زه مه نیکی
 قیاسی حساب ده کری، نه ی نه گهر فه قییه کی ته مبه ل بیه وی
 ئیجازه ی مه لایه تی به ده ست بی نی، چند سالی پی ده چی؟! بو
 به ده ست هی نانی ئیجازه ی مه لایه تی، زور به ی فه قییکانی کورد
 سنووری گوند و شارانیان ده بری، ته نانه ت هندیکیان
 ده که یشتنه (سابلاغ و سه مه رقه ند و قنده هارو شام)، به هو ی
 نه و گهران و سورانه وه، ژماره یه ک شاره زای زمانه کانی فارسی
 تورکی ده بوون، سه ره پای زمانی عه ره بی، که زمانی
 خو یندنه که یان بوو.. کاتی که به میژوو دا ده چینه وه، ده بینین
 ره گ و پیشه ی زور به ی رابه رو سه رکرده کانی کورد، له مه لا
 یا خود شیخه کان بوون. سه ره رای باگراوندی گه لی که له
 پونا کبیران و شاعیرانی کورد له وینه ی (قانع و نه دیب و نالی و
 بیخود و حاجی و خانی و مه لای گه وره و مه حوی و هه ژارو

هيمن) و ده يانی تر له حوجره ی مزگه و ته کان بوون. (حاجی)
 له نامه ی کدا بۆ مه لاهه بوللای هاوریی نویسه دهلی: (به بیرت
 دی، که هر دوو کامان فقهی بووین چوینه بالهک، به پیخواسی
 نه که و شمان بوو، نه کالهک).

پوژگار یکنزیکه ی سی سده فقهی له مزگه و ته کان ی (مه لا
 جامی و سه رباغ و حه تک و پر شه و مه لا نه سه ده مزگه و تی
 گه وره) ده رسیان خویندوو، له سه ر دهستی ماموستانیان)
 جه نابی مه لای گه وره مه لا قادر گوپته په و مه لا عومهری
 خدرانی مه لا مه عسوم هه ورامی مه لا حمدا مین چۆم
 حه یده ری) هه روه ها له گوندهکانی دهشتی کوپه، سه دان فقهی
 له مزگه و ته کان ی (ئیلنجاغ و گو مه شین سیگرتکان و ئومه ر
 گومبهت و خرابه و بۆگدو دۆندارو پیبازۆک و کان ی کورده)
 ده رسی فقهییاتیان ده خویندو. خویندنی فقهییاتی له
 سه رده می (مه لای گه وره) گه یشته لاستیکی بهرز، نه و زاته جگه
 له وه ی پیاو یکی ئاینی پایه بهرز بوو، له هه مانکاتدا
 ریفورمخوازیکی ئاینی و کومه لایه تیش بوو، نه و له ریزی
 (محمد عبه دو جمال لادین الافغانی) دا بوو، به لام داخه که م
 کورد بوو، بۆیه جیهانی ئیسلام و عه رب فه رامو شیان کرد.
 هه روه کو چۆن قوتابی له م روژگار هدا، تا خویندن ته و او دهکات،
 به چهند قوناغ تیپه ر ده بیئت، به هه مان شیوه ش فقهیش تا

دەبوو بە مەلا بە چەند وئىستگەدا پەت بوو، بە جياوازى
خويندنى پرۆگرامەكان:-

۱- سوختە:

منداڭ لەتەمەنى دەسالىيەو دەچوۋە حوجرە، لەوئ
تەسلىمى فەقىيەكيان دەکرد، لەم قۇناغەدا فيرى مەندى شتى
سەرەتايى دەبوو، لە بابەت: مەلسوكەوت و پەفتارو پراھاتن
لەسەر ژيانى فەقىياتى.. سوختە ناخۇشتىن قۇناغەكانى
خويندن بوو، چونكە ئەركى نۆرى لەسەر بوو دەبوو پانزە
كتىب دەربارەى(نحو صرف و بلاغە) بخوينى و ئەزبەريان بکات،
جگە لەم خويندەنە سوختە دەبوايە(راتبە) بۆ خۆى و فەقىكان
كۆبکاتەو و سەرپى ئاوهيئان و چاليئان و پىكخستنى ژوورى
موسستەعيد و ئاوبەدەست داکردنى، يەكك گيئرايەو: جاريكيان
بۆ راتبە كۆکردنەو چومە مالىكەو لەدەرگام دا كچىكى
بالا بەرزو جوان دەرگای کردەو، پىي گووتو تەف لەو بەژنە بۆ
تاجى كاسبىيەكى تەربكەى، دەلى: ئىستاش كەسەيرى ئەو
مالە دەكەم مەست بەشەرمەزارى دەكەم.

۲- ناسكە موسستەعيد:

كاتىك فەقى كتيبى جامى تەواو دەکرد، دەچوو بۆلاى
مەلايەكى تەر لە گونديكى دىكە لەم قۇناغەدا سوختەيەكى
بۆخۆى ديارى دەکرد و دەيھيئايە لای خۆى، لەم قۇناغە

پیویست بوو فەقی ژماره‌یه‌ك كتیّب له‌سه‌ر فەلسەفەو ئاداب و
ئیعراب و ئیستیقامه‌ بخوینی و له‌ به‌ریان بکات
۳- موسته‌عیدی ئاخر ماده‌:

لێره‌دا فەقی ده‌گه‌یشه‌ ئاست و پله‌یه‌کی به‌رز ، خو‌ی له‌
مه‌لا به‌که‌مه‌تر دانه‌ده‌نا ، بابه‌تی خو‌یندنه‌که‌ی له‌سه‌ر زانستی
که‌لام و حیکمه‌ت و فەله‌کیات و ریازیات بوو.. بو‌ ئیجازه‌
وه‌رگرتن ده‌چووه‌ لای مه‌لایه‌کی به‌ناوبانگ دوو سالی
ده‌خایاند، له‌ هه‌مان ئه‌و گونده‌ی بپروانه‌که‌ی پێده‌به‌خشا،
یه‌کێک له‌ ئاماده‌بوانی مه‌جلیسه‌که‌ کچیکی خو‌ی پیشکه‌ش
ده‌کرد، هه‌رله‌ویش گوندیکی بو‌ ده‌ستنیشان ده‌کرا، تا مه‌لای
ئهو گونده‌ بیت.

۴- مه‌لای دوانزه‌ عیلم

که‌س نیه‌ ئه‌م پرسته‌یه‌ی سه‌ره‌وه‌ی نه‌بیستی، که‌واتای
ئهو‌یه‌ ، مه‌لا له‌ملوه‌ی خو‌یندنییدا به‌ چاکی ئه‌م زانستانه‌ی
خواره‌وه‌ی خو‌یندووه‌وه‌ پراکتیکی کردووه‌ ، زانسته‌کانیش
ئهمانه‌ن (علم الاداب والمناضرة، علم المعاني والبلاغة، علم
الوضع، علم صرف والاشتقاق، علم النحو والاعراب، علم البديع
، علم البيان والا ستيعارات و المجاز، علم اصول الفقه، علم
الحديث، علم التفسير، علم الکلام والعقائد، علم الميراث
والشريعة).

جۆرەكانى مەلا

لە بواری پەرودەدا ئەمڕۆ مامۆستیان ئاستى زانستى و
پەرودەيان وەك يەك نىيە، زۆر جار گوتويانە ئەم مامۆستايە
زۆر زيرەكە، فلانە مامۆستا وەك پيويست نىيە، مەلاكانىش ھەر
لە كۆنەو ئاستى زيرەكى و شارەزايان چۆن يەك نەبوو
مەلاكانىش دابەش بوون بەسەر :-

يەكەم مەلاى ھەرە چاك.. دووھم: مەلاى چاك.. سێھم:
كۆلكە مەلا.. چوارھم: گۆلكە مەلا.

وەلامىكى ھيەن بۆ مەلا عوبيد

لە ژمارە (٢٤) مانگانمەى كۆيەى ئازيز بابەتيكم
بلاوكردهو بەناونيشانى (كورتەيەك لە بارەى فەقيياتى لە
كۆيە) ھەر لە ھەمان مانگانمەدا « ئەمما لە ژمارەيەكى دواتر
كاك مەلا عوبيد نوسينيكي رەخنە ئاميزى لەسەر نوسينهكەى
ئيمە بلاوكردهو. پيدەچييت كاك مەلا عوبيد بە جوانى
نوسينهكەى ئيمەى نەخويندبيتهو، بۆيە ليڤرەدا پونكردنهو
بارى سەرەنجهكانم سەبارەت بە وەلامەكەى ناوبراو بەم
شيوەيە دەخەمە بەردیدی ئەو بەريزەو خوينەران.

سەرەتا لە خاڵی سییەمی پەخنەکانیوە دەست پێدەکەین ،
چونکە وەکۆ دیارە زیاتر لە شتەکانی دیکە نێگەرانی
کردوون...!!

۱- پێم خۆشە مەلا عوبێد بزانی من زانیاریەکانی بابەتەکم
بەهەوێنتە نەنووسیوە ، بەلکو لە ئامادەکردن و نووسینەوەیاندان
پێشتم بەچەندین کتێب و سەرچاوە بەستوووە ، کە پێدەچیت
مەلا عوبێد هەر نەیبینیون ، ئەگینا هەرگیز بەم شیوەیە
نەدەپەشوکا ، واتا بابەتەکەی ئێمە دەرئەنجامی کۆشش و
ئەزموونی دەیان ساڵە ی ژمارەیهک مامۆستای مەلکەوتووی
گەلەکەمانە ، کە هەموو تەمەنیان لە حوجرەکان
خزمەتکردنی مزگەوتەکان بەسەر بردوووە ، یەکیک لەو
بەریزانە: (مەلا مەعسوم و مەلامحمد عەلیاوەییە) کە لە چەلەکانی
سەدە ی پابردوو لەم شارە فەقی بوووە لەسەر دەستی (مەلا
مەعسوم هەورامی) خوێندویەتی و پێگەیشتووە ، ئەو زاتە
بەسەرھات و پووداوەکانی پۆزانی فەقییاتی خۆی کردووە
کتێبیکی بەناو نیشانی (ژیانی فەقییاتی لە کوردستان لە سەدە ی
(۱۳و ۱۴) ی کۆچیدا کتێبەکە (دکتۆر فوئاد معسوم) پێشەکیەکی
جوان و پوختی بۆ نووسیوە ، کەتیییدا زۆر ستایشی
کتێبەکە ی کردوووە ، مامۆستا عەلیاوەیی سەبارەت

بەجۆرەكانى مەلا لە لاپەرە (۹۳) ى كىتەبەكەيدا مەلاكانى بەم
جۆرە پۆلىنكردوو: -

۱- مەلاى ھەرەچاك.

۲- مەلاى چاك.

۳- مەلاى زىرەك و تىگەيشتوو.

۴- كۆلكە مەلا.

۵- گۆلكە مەلا.

ھەر لە ھەمان پروانگەو مامۆستا (عومەر شەيخ لە تەيف
بەرزنجى) سەبارەت بە پلەو پایەى زانایانى ئاينى لە پرووى
زانستىيەو لە كىتەبى (پەوشى حوجرە) بەم جۆرەى خوارەو
ئەژماريان دەكات: -

۱- زانای چاك.

۲- زانای موفتى.

۳- زانای مودەرىس.

۴- زانای تەواو.

۵- كۆلكە مەلا

کۆلکه مه لا .

جگه له راستيانه ی سهره و من پووی پرسیارم ئاراسته ی
 (مه لا عوبید) ده کهم ئایا ئاستی زانیاری هه موو مه لا کان چون
 یه که؟ ئایا ئاستی زانیاری و لیوه شاوه یی مامۆستایان مه لا
 به شیرو عومهر چنگیانی وه ک ئاستی هه ندی مامۆستای ترن
 ؟!! جگه له وه ئیمه گهر ته سنیفه که ی مامۆستا عه لیاوه یمیان
 به لاوه نا، ئایا ئه و گووته و دهر برینانه له ناو خه لکدا هه یه ،
 یاخود نیه ؟ بێگومان هه موومان به ئه ری وه لام ده دینه وه ..
 بۆیه نه ده بوو کاک عوبید نوسینه که ی هه لچون و دهمار گرژی
 پیوه بوایه !!؟ بۆ وه لام دانه وه ی خالی دووه می په خنه کانی
 کاک عوبید هه مدیسان په نا ده به مه بهر کتیبه که ی
 مامۆستا (محمد عه لیاوه ی) جه نابی له لاپه ره (٢٤) ی کتیبی
 ناوبراودا ده ئی: (ئیشی سوخته له مه درسه جگه له خویندن
 ئه مانه بوون) چالینان سوته مه نی دابینکردن، ئاوه ینان، جیی
 مامۆستا که ی راده خست و ده قی ده کرد، راتبه هینان، گۆزه
 پرکردن بۆ مامۆستا که ی ئاوه به ده ست دا کردنی) ئه گهر مه لای
 گوندی کاری هه بوایه ده بوو سوخته بیکات له هه ندیک
 شویندا ده بوایه سوخته ئاوه بۆ مالی مامۆستا که شی به یینیت و
 نه ده بوایه بخه وی تامامۆستا که ی ده خه وت و جیی پیده دا،
 زۆر جاریش وابوو جوان قاچ و په نجه کانی مامۆستای ده شیلا،

نهدهبا له حوجره ی مامؤستا کهیدا به دهنگی بهرز قسان بکات و
 به دهنگ پیبکه نیت، هر له باره ی ئه رکه کانی سوخته،
 مامؤستا (حه مه که ریم هه ورامی) که پتر له چل کتیبی هه مه
 جوړی داناوه، سه باره ت به کارو ئه رکه کانی سوخته له حوجره
 له لاپه ره (۳۷۹) ی کتیبی (میژووی په روه رده و خویندن له
 حوجره کانی کوردستان) دا دهلی: ئه و سوخته یه وورده
 ئیشه کانی جی راخستن و پاک و خاوینی حوجره و راتبه هینان
 نان ئاماده کردن و جاروباریش ئیشه کانی مالی مامؤستای
 پیده کرا، ئیستا داوا له خودی مه لا عوبید و خوینه ری ئازیز
 ده که م چاو به و په ره گرافه ی مه لا عوبید بخشینن، که دهلی)
 ئیمه خو مان سوخته ش بوین و موسته عیدیش بووین، شتی
 واما نه کردوو و نه دیوه و نه بیستوو (که واته مامؤستایان
 عه لیاوه یی و هه ورامی بوختانیان بۆ فه قی هه لبه ستوو من
 لیږده له بهر پو شنایی زانیاریه کانی ئه و دوو مامؤستایه پایه
 بلنده، گومان له مه لایه تی کاک عوبید ده که م، چونکه بیگومان
 قسه کانی مامؤستایان (حه مه د عه لیاوه یی و حه مه که ریم
 هه ورامی) راستیان پیکاه و هیچ گه ردیکیان له سه ر نیه .... له
 وه لای خالی سییه می په خنه کاند ا گووتومه (مزگوت و مه لای
 کورد له پوژگاریکدا پو لی میژوویان گیراوه، له ژبانی
 کو مه لایه تی و پو شه نبیری و سیاسی گه له که مان به تایبته له

سه‌دهی بیست و یه‌ک به‌ولاده ، کاتی‌ک به‌میژووشدا ده‌چینه‌وه ،
 ده‌بینین ره‌گ و ریشه‌ی زۆربه‌ی رابه‌رو سه‌رکرده‌کانی کورد له
 مه‌لا یاخود له شیخه‌کان بوون). ئه‌گه‌ر به‌وردی و به‌دیقه‌ت ئه‌و
 په‌یغه‌ چروپ‌پرا‌نه‌ی سه‌ره‌وه بخوینیته‌وه . چ پێ‌یو‌یستی ده‌کرد
 مه‌لا عوبید بلی: (حوجره‌ تاکه سه‌رچاوه بووه بو‌بیری
 نه‌ته‌وا‌یه‌تی و نیشتمان‌په‌روه‌ری و وولات پارێزی ، پێشه‌واو
 سه‌رکرده‌ی شو‌رشه‌کانی کوردستانی گه‌وره مه‌لاو شیخ و
 مه‌لگ‌رانی په‌یامی حوجره‌ بوون). باشه ئه‌وه جوینه‌وه و
 دو‌پاک‌کردنه‌وه‌ی قسه‌کانی ئیمه‌ی نیه؟. کاتی‌ک مه‌لا عوبید له
 نو‌سینه‌که‌یدا خویندن و له حه‌ج‌ره‌کان به‌ خویندنی زانکۆ
 ده‌چوینی: « من لی‌رده‌ا ئه‌و قسه‌یه ده‌خه‌مه ژێ‌ر پرسیاره‌وه ؟
 هه‌ممو‌مان ده‌زانین خویندن له مزگه‌وته‌کان ، ئه‌و په‌ری
 مه‌لایه‌کی باشی لی‌هاتۆته دی ، که‌چی خویندن له قوتابخانه‌و
 زانکۆ هاو‌چه‌رخه‌کاندا ده‌یان زاناو سه‌دان بلیمه‌تی وه‌کو
 (ئه‌نه‌شتاین و ئه‌دیسۆن) ی پێ‌گه‌یان‌دوه‌وه ، که له سایه‌ی
 ئه‌واندا مرو‌فایه‌تی به‌م پو‌ژگا‌ره‌ی ئیستا گه‌یشتوو » وانه‌کانی
 ناو حوجره‌ و مزگه‌وته‌کان په‌یوه‌ست بوون به (قورئان و ژیا‌نی
 پێغه‌مبه‌ر(د.خ) و فه‌رموده‌کانی نه‌حو و صرف و به‌لا‌غه‌و
 ئیعراب و میرات و ته‌فسیرو شه‌رع و عه‌قیده‌و هتد...) که‌چی
 خویندن له زانکۆ‌کاندا بریته له فیزی‌او کیمی‌او ئه‌ندازه‌و

بایه لۆجی ، نوژداری ، کۆمپیوتەر و هونەر و ورزش و هه موو
زانسته هاوچه رخه کان ، نیستا دواى ئەوهى له خویندنه وهى
ههردوو بابه ته که بووینه وه دوا له کاک عویڤد ده کهم به هیمنی
حوکم له سه ههردوو بابه ته که بدات ، کامه یان راستی پیکاره ،
ئایا ئەو سنووری به زاندوه ، یا خود نووسینه به به لگه و
زانستیه که ی من؟.

هه‌ربینه قه‌دیشه (شیم چه‌مه‌دی دیری) و شه‌ری هه‌رمۆته

ئهم کوردستانه خاکی جوانی و دارستانه‌کانه.. میژوه‌که‌ی
به فرمی‌سک و خوین نوسراوه‌ته‌وه، (خانی و گۆزان و هیمن)
جوانترین هه‌لبه‌سته‌یان له به‌رۆکی ئهم نیشتمان به‌ینازه داوه.

له سه‌رده‌می تۆفانه‌که‌دا ئهو ده‌مه‌ی چه‌زهرتی نوح خۆی و
هاوپه‌یره‌وانی له‌سه‌ر پشتی که‌شتیه‌که‌ گیریان خواردبوو.. له
خودا پارایه‌وه و گوتی ﴿رَبِّیْ اِنْزِلْنِیْ مِنْزَلًا مَّبَارَکًا﴾ و اتا.. خویا
وابکه له شوینیکی پی‌رۆز که‌شتیه‌که‌م ئارام بگری.. پی‌ده‌چیت
خوای گه‌وره له کوردستانی به‌ پی‌رۆزتر ده‌ست نه‌کو‌تبێ، بۆیه
چیا‌ی (ئارارات) ی پینیشاندایا بۆ گیرسانه‌وه‌ی که‌شتیه‌که‌.

ئهم نیشتمان‌ه‌ی کوردان به‌ درێژایی رۆژگار جینی ته‌ماعی
گه‌لانی ده‌رو دراوسی بووه.. هه‌ر جاره‌ی له به‌رگی‌که‌دا
په‌لاماریان داوه و داگیری کردوه، هه‌ر له هێرش‌ی رۆم و
فارس و تورکه‌کانه‌وه تا ده‌گاته په‌لاماری عه‌ره‌به‌کان.. هاتنی
ئهو زنجیره‌یه‌ک شه‌ری خویناوی له نیوان سوپای داگیرکه‌رو
دانیشتوانی گوند و شاره‌کان به‌ریابوو.

شه‌ری هه‌رمۆته ئه‌لقه‌یه‌که‌ له زنجیره‌ی ئهو شه‌رو
پیک‌دادانانه‌ی ئهو سه‌رده‌مه، دیانه‌کان هاو‌لاتی ره‌سه‌نی ئهم
نیشتمان به‌ درێژایی میژوو خوشی و ناخۆشیه‌کانی گه‌لی
کورد بوون، گیرو کیشه‌ بوون.

دوای ئه‌وه‌ی سوپای عه‌ره‌بان گه‌یشته کوردستان به‌شی‌ک له
هێزه‌که‌یان روی له هه‌رمۆته و کو‌یه کرد.. به‌ هۆی ئه‌وه‌ی

ئەوان ئامادە نەبوون دەستبەردارى ئاينەكەى خۆيان بن،
عەرەبە موسلمانەكان پەلاماريان داون و شەپكى خويناي لە
هنيوان هەردوو لا هەلگيرساوه.

شىم حەمەدى دىرى گە پياويكى ناسراوى ناوچەكە بووه،
هەولئى زۆرى داوه ئاگرى جەنگ لەم ناوچەيه دووربخاتەوه..
بەلام بە داخەوه لە پیناوى ئەو ئامانجە پیرۆزە سەر تیدا چوو
و ئاواتەكەى نەهاتەدى.. دواى كوژرانی ئەو شەپكى سەخت
هەلگيرسا، كە تیدا سى ھەزار كەس لە دانىشتوانى ھەرمۆتە
بوونە قوربانى و حەوت سەدیشيان لى بەدیل گيراوه، پاشان
ئەوانیشيان تیربارانكردووه و دەستيان بەسەر مال و حالیشيان
داگرتووه.

لەو بارەيهوه(مەلا رەئوفى حەويىزى) بە پارچە شيعرىك
وينای لایەنيكى بچووكى ئەو شەپەمان بۆ دەكات:

لەولاش كوردان زۆر بە تەدارەك
هاتنە روو بە پووى يارانى دلپاك
سەحابان دەستيان كرد بە ھەلمەت بردن
لەم لاو لەولا بوو بە تالان كردن
لەناو ئەو دىيە دەنگ بەرز بۆوه
عالمەيكي زۆر خيرا كۆبۆوه
پاش شەپكى زۆر تىپى ئەرمەنيان
زۆريان شەھيد كرا لە سوپاي ئەسحابان
تالانەكەيان ھەموو ساندەوه

له ولاش عهبدوللا به تاك مايهو»
دواى جوهديكى زور، مهردى به ئخلاس
جا شههيديان كرد، كوردى خوانه ناس

لهو رۆژهوه مهزارى شيم چه مهدي ديري بۆته هيماي
ناشتى و سونبولى برايه تى نيوان ههردى و ئاينى
ئاسمانى (مهسيحى و ئيسلام) «مهزارگه ي له سالى (١٩٨٨)
وهكو ههموو شوينه ميژويى و پيرۆزهكانى كوردستان كهوتە
به رپقى رهشى به عسيهكان و ويرانيان كرد.. به لام
خوشبهختانه دواى راپهرينى ئهم شوينه چهندين جار
چاككراوه تهوه و نوێ كراوه تهوه.

خهوتنى سهربانان له هاویندا
رۆژگارى زوو هيشتا دهستى مروڤ.. جوانى خاوينى
سروشتى نه شيواندبوو، مروڤيش به دهست گه رماوه وهكو
ئيسا ههراسان نه ببوو.. شه پولى خولبارينى عهريستان
كوردستانى نه دوزيبوو.. ئهو دهم خهوى سهريان خوشى و
تامو بويهكى تايبه تى ههبوو.

هه ر له وهزى به هارهو» خه لك دهچوون به كهرو بار له
چياكانى دهروبه ر داريان ده بريه وه و دهيان هينايه و» ماله وه..
كاتيكيش ئاوو ههوا گه رم دههات و خهوى ژوورهكان قورس
دهبوو.. خه لكه كه پهيتا پهيتا سهردهكهوتنه سهريانهكانه و»

دواى ئهوهى دارو چرۆ براوهكانيان به ريك و پيكي رادهخست،
 ئينجا رووهكى شيواشينك كه به ريكي هيه به قهد بادهمچيه..
 به لام تاله، له كرۆژو فهقييان و سينانهوه دهيان هيناو له سهر
 دارو چرۆكان راياندهخست تا شويى خهوتنهكه نهرم بى،
 دوايى به (به رچيغ) چيغيان له ئەتراف ئەو دارانه قايم ده كرد
 هه رچى ماله ئاغا و دهوله مهندهكانيش بوو، ئەوا تهخته بهنديان
 دروست ده كرد و به ئەلقه ريز به يهكيان ده به ستاوه، بۆ ئهوهى
 بانهكان فينك ببنهوه هه ر له ئيوارهوه به ئاو دهيان پرژاندد..
 بهرلهوهى تيشكه زيرينهكانى خۆر مالتاوايى له شار بكن،
 ژنان شهربه يا خود گۆزهيان پر له ئاو ده كرد و له ئيوارهوه
 له سهر ستارهى مالاڻيان دانهنا، به هۆى كزهباى شهوانهوه
 ئاوهكه ئەوهندهيتر سارد و سازگار تر ده بوو.. له زهت و خوشى
 ئاو خواردنهوهى درهنگانى شهوان هه رگيز له شاشهى
 بیرهوهريهكان ناسپريتهوه.. كاتيڤك دهستيكت به مى
 شهربهكهوه دهگرت و به دهستهكهى تر شهربهكهت هه لدهگرت..
 له گه ل قربه قربهى هاتنه خوارهوه ئاوهكه به گهرووى
 شهربهكهوه ئەو دهم زهنگولهى ئاو ريچكهى ده به ست به لامل و
 سينگدا شوپ ده بووه و تيرو پر ئاوت ده خواردهوه.

گه ليك جار تابلوى ئەو دۆشهگ و ليفه قهد كراوانهى سهر
 ستارهى مالاڻ كه ژنان داياندهنا تا فينك ببنهوه بهر له
 راخستنيان سه رنجى ئەوسا و يادهوهريهكانى دويىنى
 ئەوروژيىنى به تايبهت له نجه و نيگاي كچانى شوخ و شەنگ كه

له گهڻ سهرکه وتڻ و هاتنه خواره وديان جهزي گهنجاني
گه پرکيان به لای خوياندا راده کيشا.

پيم وايه خه وتني شهواني نهو سهردهمه گه ليک خوشتر و
تهندروستی تر بوو له خه وتني بهر موبه ريده و سپلييت و هتد...
که زوربه مان به هوئی نهو هوا ناسازده و له شمان دوچاری
بيتاقه تی و قورسی و تهنانه هندیك نه خوشيش ده بيته وه.
نه فسوس بو نهو کاتانه ی که هر هیئده له سهر جيگا
را ده کشاین.. نیدي شنه بای شییوی رهزان و کره بای
هه بیه سولتان ده بردينه خه ويکی قول و نه فسوناويه وه.

یهک پوښی له زانکوکان و هندی مده له ی تر

هه موومان باوه پرمان به وه هه یه که زانکوناوه نديکه رولی
مه زن ده گيږی له گشت ئال و گوږه روښنیري و کومه لایه تی و
سیاسیه کانی کومه لگادا.

نه وه ی چوبیته قوتا بخانه هه میشه ئاواتی بهو روژه
خواستوه روژیک دابی پروانامه ی یه کیک له کولیزه کان
به ده ست بیئی.. له رابوردوشدا واتا لهو روژگارانه دا که
دکتاتوریه ت وه کو شیره که ی دیموکراسی هه میشه به سهر
سهری گه له که مانه وه بوو.. نهو ده م زانکو بو خويندکاری کورد
ویرای نه وه ی ویستگه یه ک بوو بو به ده سته یانی پروانامه یه کی
زانستی.. له هه مان کاتیش دا شوینیك بوو بو خوگوش کردن

بە بىرى نەتەوايەتى ۋ نىشتىمانى ۋ ئاشنا بوون بە رۇشنىبىرى
گىشتى ۋ ھىزى مۇقايەتى.

نەمۇنە ھەر زىندۇش لەم بوارەدا بۆلۈپونەۋەدى بىرى
شۇرشىگىپى ۋ كوردايەتى لە ناو رىزەكانى بەشىكى زۆرى
خوینكارانى كورد لە زانكۆكانى بەغداۋ موسلو سەلاھەدىن..
دواتر بەرجەستە بوون ۋ رەنگدانەۋەدى ئەو بىرو ھەستە لە
رىزەكانى (ھ.پ.ك) كە لە ئەنجامدا ئالوگۇرىكى چۇنايەتى لە
ناو شۇرپىدا ھىنا كايەۋە، لەو رۆژە سەختانەدا وىراى جى
بەجى كىردى ئەركەكانى رۆژانەيان، خویندكاران بەدۋاى
سەرچارەكانى رۇشنىبىرى دا دەگەرەن، ھەر كاتىك رۇمانىك،
ياخود دىۋانى شاعىرىك تەنەت كە قەسىدەيەكى جوانىشىيان
پىدەگەشىت، چەندىن جار ئەم دەست ۋ ئەۋدەستى پىدەكرا،
ئەگەرچى ئەۋدەم ئاستى بىژىۋى زۆربەى خىزانەكانى
كوردستان نىزم بوو، بەلام بەشى ھەرە زۆرى قوتابىيان ۋ
گەنجان، رىزەيەكى زۆرى ئەو پارانەى كە ۋەريان دەگرت
لەكەس ۋ كارىيان تەرخانىيان دەكرد بۇ كىرىنى كىتىپ، ھەر لەبەر
ئەو ھۆكارە بوو ئاستى رۇشنىبىرى ۋ زانستى قوتابىيان بەرزتر
بوو بە بەراۋرد لەگەل ئاست ۋ جۆرى رۇشنىبىرى نەۋەى ئەمرو،
ئەگەر چىش رەگەزەكانى خۇ رۇشنىبىركىدن ۋ پىگەياندىن لەم
سەردەمەدا زۆر بەرىنتر ئاساتىرن لەچاۋ ھەل ۋ مەرجى ئەۋى
رۇژى. لە ئىستادا ئەۋەى سەرنجى لە رەۋشتى خویندىنى
زانكۆكان دابى بۆى دەردەكەۋىت كە كۆمەلىك كىشە ۋ گرفت
رىگىن لەبەر دەم پىشكەۋتنى كارۋانى پەرۋەردەۋ فېركىردن لەو

زانكۆيانەدا يەككە لەو گرفتەنە كە ئىمە لىرەدا مەبەستمانە
تیشكىكى بخەينەسەر مەسەلەى (بالاپوشى) خویندارانى
زانكۆيە.

هەركەسىكە لە ئىمەومانان لەكاتى دەوامى فەرمى دا
سەردانى زانكۆى كردىت، بەر لەهەموو شتێك پۆشىنى جلو
بەرگى خويچىندىكاران بەتايبەتى ھى كچان سەرنجى راکىشان
ئىستا بەھۆى پەيرەو نەکردنى سىستىمى يەكپوشى (زى
موحد) لەلايەن خویندىكارانەو گۆرەپانى زانكۆى ھۆلەكانى
خویندىيان زۆر لەسالۆنى نمايشى شيوازەكانى جلو بەرگى
بىگەنە دەچى

رەنگبى ھەندى خوینەر دواى خویندىنەو ھى ئەوپەيقانەى
سەرەو بەكۆنە پەرستم بدەنە قەلەم، بە پىچەوانەو من لەگەل
ئەو پەرى پىشكەوتنى زانكۆى دام لە ھەموو رووكانەو، چونكە
ئايىندەى گەلەكەمان بەندە بە ئاستى پىشكەوتنى
زانكۆىكانەمانەو، بەلام پىشكەوتن لەرووى ناوەرۆك و
گەوھەرەو بىت نەك لەرووى فۆرم و مەسەلە لاوھىكەكانەو

مانەو ھى ئەو ديارە نىگەتيفە بەو شىوھەى ئىستا جگە
لەو ھى زەرەر و زيان بە پرۆسەى پەرورەدە دەگەيەنى
كارىگەرى خراپىشى لەسەر سايكۆلوجىيەت و بژىوى ژمارەيەكى
زۆر لە خویندىكاران بەجى دىلى !

ھەمووشمان ئەو راستىيە دەزانن كە زانكۆى شوينىكى پىرۆزە
خويچىندىكار تىيدا فيرى رۆشنىيرى ھاوچەرخ و ژيانى نوێ و
میتۆدەكانى ئازادى و ديموكراسى و ... ھتد دەبى نەك وەكو

ئەوھى لە ئىستادا ھەيە كە ژمارەيەكى بەرچاۋ لە
خوێچندكاران كۆپركييانە لەسەر بەدەست ھىچنانى
پيشكەوتوو ترين مۆبايل ۋ نوپترين جوړهكانى جل و بەرگى
بيگانه و تازه ترين ستايلهكانى قژ برين و ماكياژ كردن

نووسەر له چه‌ند دیریکدا

* له‌سالی ۱۹۵۶ له‌ دایک بووه

* له‌سالی ۱۹۷۸ قوناغی ناماده‌یی

ته‌واو کردووه

* له‌سالی ۱۹۸۰ بووه به‌فه‌رمانبه‌رو هه‌ر له‌وساله‌شیدا

په‌یوه‌ندی به‌ ریک‌خستنه‌کانی کۆمه‌له‌وه کردووه

* له‌سالی ۱۹۸۱ وه تا سالی ۱۹۸۹ پێشمه‌رگه بووه له

تیپه‌کانی ۹۳ ی کۆیه و ۸۶ ی ده‌شتی هه‌ولێر

* له‌دوای راپه‌رینه‌وه تاکو شه‌مروێ درێژه‌ی به‌خه‌باتی

سیاسی داوه له‌ریزه‌کانی ی ن ک

* له‌سالی ۱۹۸۹ وه‌ خێزانی پێک هێناوه سی‌ منداڵی

هه‌یه به‌ ناوه‌کانی فرمی‌سک و بی‌زا و باهۆز

ئێستا به‌ریۆه‌به‌ری رۆشن‌بیری منداڵانی کۆیه‌یه

چوارتاگان

پاشامیرزا قه‌لای شیکه

دېمەنىڭ لەمىزگەرتى گەرەي كۆيە

پاشماوھى دېوھانى مەحمود ئاغا

شارى كۆيە كە ئەدۈرەۋە
ئىشلە بەجۈانى ديارە

لاوك بېزى بەناۋبانگ (كاۋىس ئاغا)

جولمەكەكاشى كۆيە سانى ۱۹۴۲
 لەچەپەرە (ئاھومى صالح ،
 شەلەكەي زۇرئىگەر، پىنامەن مۇشەكە
 شەمىتۇي زۇرئىگەر، زەرىفە ھاروون
 پولىبول كرارە پەبەرك كچى (شەمىتۇ)
 شەرزە مۇردىخاي، رەھمەن زەرىفە ھايە
 سەمەكە سالىھۇك، لەيلا ھاروون
 سىمان سالىھۇك .

خوالىقۇشېوان : ھەمدە شەمىن
 عباس و ھەمدە گەمجان

شەھىد قاسىملو - پىرنارد كۆشەر
 پەرىز ھام جەلال

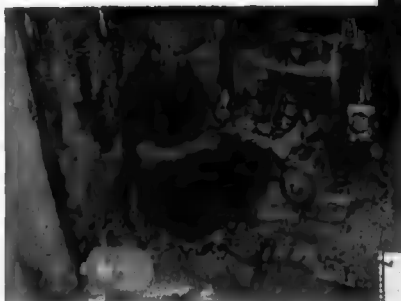

سىۋە لەنار سىتۇدىيۇ ئۆزگەي بەشدا ..
 بەشى كوردى لەمانگى نىسانى ۱۹۵۳ لەكاتى
 تۆماركردنى مەقامەكاشى پەيەرمەتى
 مۇسىقارەنەكاشى ئۆزگە (احمد الظليل) بەعود
 (ئايغن بەمنام) پەناي ، (قادىر دىلان) بە كلارنىت
 (نازم نەعمىم) بە گەمانچە
 (عبدالاحد جرجىس) بە لائون

له مهر کویپهک کورد ههبنی تهریجی لینه

یمکنه له پیشهنگرمکان

قەسری کاکه زیاد

ههبنی ئەم خۆنچەیه بێر له چێ بکاتەرە ؟!

رږگارو رمه‌بادو پشتگوټي خسته نلرمکاني
 جوانترين نوروژي هم شاره‌يان رنگ زهردي کهنلت کړي

کاتېک ويند ددوي

لمر استره، پنبولر منځني، مام همزي، مهلا دلشاد،
 سه‌لږن عومر / گوندي ښلجاغ سالي ۱۹۸۶

رږگارنک (کورتان نرو) يې لمره‌ي ددوي

تیجی موسیقای باواجی

منداآن لکسر شانق

ناشی دیرین

نارامگی مهبیسولتان لهدامینی نمرنموره
چیایه‌ی که مهر بهناوی نهم کسایه‌تی‌موره‌یا

يەكېڭ لە چايخانەكانى كۆيە

سەردەمانىڭ پېشىنى ئاستىڭلەرى لەھەرىمىڭدا بوز

دېھەنلىكى يەكېڭ لە گىرماۋىكانى لەرمەدى كۆيە

ئوردى يەكېڭ لە گىرماۋىكانى كۆيە

بەرزە (ھاجى كرىم سلېم) ھاۋەنى ئوچايدىغانىمىدى
 كە ھەر پەناۋى خۇزى پەناۋ يانگ پور

كرتەپەك ئە ئاممىگى ئورۇننى كۆرۈپ ئە سالى ۱۹۶۱

مىستەقانىيىراھىم ئاسراي پە (مچە سوسىگە)

مىلىكە كچكە، ئەپەندىلى ئورۇم كەلە شۇرشى
 سالى ۱۹۵۸ پەخۇزى و پەناۋەلەكەپەرە كۆلرەن

وینه‌ی پردی (دهرویش خدر) له سالی ۱۹۵۲

دیمه‌نیک‌ی شاری کویه له سالی ۱۹۵۸

(دانداز) خاومتي شيعري
مارسيليني كورين (نهي رقيب)

خواليفون شيبور (مهروف چياوك)

كەنيسەيەككى كۆزىە

يەككەك لە پەيشەگەرەكانى كۆزىە

خانی شامیر

پیشما (جولا)

شاعری نئمەوێ کورد (حاجی قادر)

مێژوو نووس (مامۆستا تاهیر ئەحمەد خامدانی)

سیاستمدارو ماموستای پارتیزانی شورش
(شهمید دگتور خالید)

زانای کۆمهڵ فاسو دوستی
گهلهکه مان بهریز (ئسماعیل بێشکچی)

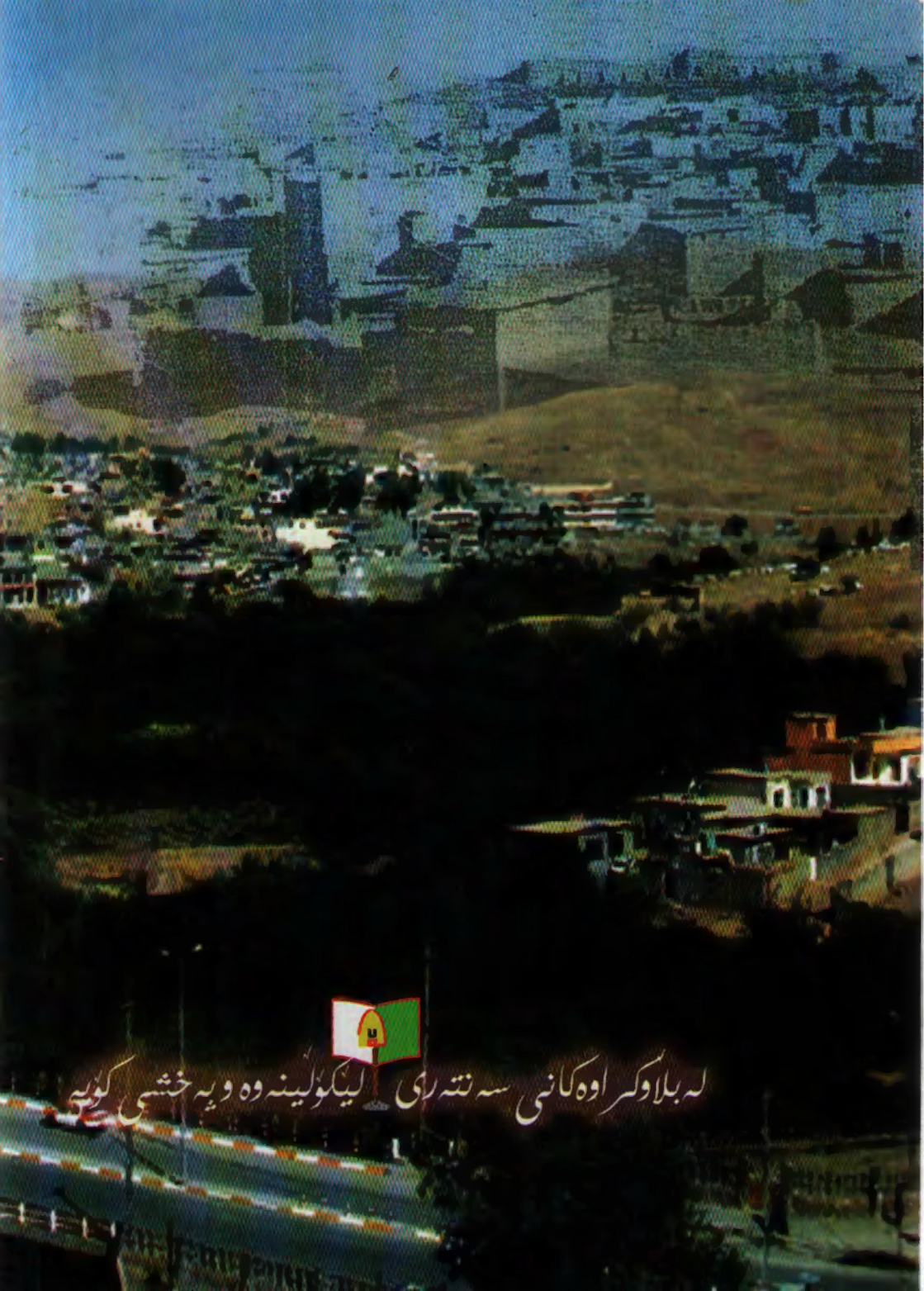
(خان) که کاتی خوی کاروان
سرای بازرگانی بووه

پاشماوئی ناشی ناور

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

له بلا و کراوه کانی سه نته ری لیگولینه وه و په خشی کوپه